

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Gitana Dudzevičiūtė

**KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS VYSTYMASIS LIETUVOS ŪKYJE:
POVEIKIS EKONOMIKOS AUGIMUI**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, ekonomika (04S)

Vilnius, 2006

Disertacija rengta 2001 – 2005 m. Vilniaus Gedimino Technikos universitete.
Disertacija ginama eksternu.

Mokslinis konsultantas:

prof. habil. dr. Aleksandras Vytautas Rutkauskas (Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
socialiniai mokslai, ekonomika – 04 S).

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	6
LENTELIŲ SĄRAŠAS	7
IVADAS.....	8
1. FINANSINIO TARPININKAVIMO SEKTORIUS IR EKONOMIKOS AUGIMAS	13
1.1. FINANSINIO TARPININKAVIMO SEKTORIAUS VAIDMUO ŠALIES EKONOMIKOJE	13
1.1.1. Pagrindiniai finansų tarpininkai ir jų atliekamos funkcijos ekonomikoje	13
1.1.2. Teorinių ir empirinių tyrimų apžvalga finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo aspektu	16
1.1.3. Kredito įstaigų sektoriaus apimties ekonomikoje įvertinimo metodai.....	19
1.2. UŽSIENIO KAPITALO VAIDMUO KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS PLĖTRAI: TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI	22
2. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ VEIKLOS CHARAKTERISTIKA IR REGULIAVIMAS	28
2.1. LIETUVOS FINANSINIO TARPININKAVIMO SEKTORIAUS TENDENCIJOS IR STRUKTŪRA: LYDERIAI IR SPARČIAI AUGANČIOS KREDITO ĮSTAIGOS.....	28
2.1.1. Lietuvos finansinio tarpininkavimo sektoriaus ypatumai.	28
2.1.2. Lietuvos bankininkystės sektoriaus plėtra ir perspektyvos	31
2.1.3. Lietuvos kredito unijų augimo rodiklių tendencijos.....	36
2.1.4. Bankininkystės ir kredito unijų sektorių veiklos lyginamoji analizė	41
2.2. KREDITO ĮSTAIGŲ REGULIAVIMO VAIDMUO FINANSINIO STABILUMO UŽTIKRINIME	57
2.2.1. Kredito įstaigų reguliavimo esmė ir teoriniai aspektai.....	57
2.2.2. Kredito įstaigų reguliavimo tikslai ir metodai.....	61
2.2.3. Finansų sistemos pokyčiai tarptautiniu mastu	64

3. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS APIBŪDINIMAS EUROPOS SAJUNGOS KONTEKSTE.....	67
3.1. LIETUVOS BANKININKYSTĖS SEKTORIAUS VIETA TARP EUROPOS SAJUNGOS ŠALIŲ	67
3.1.1. Bankininkystės sektoriaus apimties ekonomikoje lyginamoji analizė	67
3.1.2. Europos Sąjungos šalių naujokių finansų sektoriaus ypatumai.....	75
3.1.3. Užsienio kapitalo dominavimas ir jo reikšmė Lietuvos bankininkystės sektoriaus plėtrai	80
3.2. EUROPOS SAJUNGOS ŠALIŲ KREDITO UNIJŲ SEKTORIAUS VYSTYMO SI YPATUMAI	84
3.2.1. Kredito unijų sektoriaus tendencijos Europos Sąjungos šalyse senbuvėse	84
3.2.2. Kredito unijų sektoriaus ypatumai Baltijos šalyse ir Lenkijoje.....	93
3.2.3. Lietuvos kredito unijų vystymosi strateginės kryptys ir prognozės	98
4. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMAS BEI KOMPLEKSINIS ĮVERTINIMAS	105
4.1. UŽSIENIO KAPITALO POVEIKIO KREDITAVIMO RINKAI NUSTATYMAS (pagal autorės modifikuotą C.E. Weller modelį).....	105
4.2. KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS ĮTAKOS EKONOMIKOS AUGIMUI KIEKYBINIS ĮVERTINIMAS	108
4.3. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS KOMPLEKSINIS VERTINIMAS	115
4.3.1. Bankininkystės sektoriaus kompleksinis vertinimas	115
4.3.2. Kredito unijų sektoriaus kompleksinis vertinimas	117
GALUTINĖS IŠVADOS	119
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	122
AUTORĖS PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	127
PRIEDAI	128
1 priedas. Finansų sistemos struktūra	129
2 priedas. Tyrimo modelis (loginė tyrimo struktūra)	130
3 priedas. Paskolų ir indėlių likutis pagal apskritis	131

4 priedas. Socialiniai – ekonominiai rodikliai pagal apskritis.....	132
5 priedas. Gyventojų užimtumas pagal sektorius	133
6 priedas. Būsto paskolos, suteiktos per metus, mln. Lt.....	134
7 priedas. 2004 m. būsto paskolų santykis su BVP, proc.....	135
8 priedas. Būsto paskolų vidutinės metinės palūkanų normos 2004 m. gruodį, proc	136
9 priedas. Gyvenamasis plotas, tenkantis vienam gyventojui, kv. m	137
10 priedas. 2004 m. pastatytų butų skaičius, tenkantis 1000- čiu gyventojų	138
11 priedas. BVP, tenkantis vienam gyventojui, tūkst. EUR.....	139
12 priedas. BVP pokytis per metus, proc.	140
13 priedas. Nedarbo lygis, proc.	141
14 priedas. Lietuvos nefinansinių įmonių pelningumo rodikliai.....	142
15 priedas. Kredito unijų paskolų rinkos dalis, proc.	143
16 priedas. Kredito unijų turto rinkos dalis proc.....	144
17 priedas. Kredito unijų indėlių rinkos dalis, proc.	145
18 priedas. BVP ir bankininkystės sektoriaus rodikliai.....	146
19 priedas. Užsienio kapitalo poveikio paskolų rinkos plėtrai nustatymas.....	147
20 priedas. Porinės koreliacijos rodiklių matrica	148
21 priedas. Helvigo metodo taikymas veiksnių multikolinearumui nustatyti	149

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Pagrindiniai finansų tarpininkai.....	14
2 pav. Finansinis tarpininkavimas bendroje pridėtinėje vertėje, proc.	28
3 pav. Finansinio tarpininkavimo plėtra.....	29
4 pav. 2004 m. finansinio tarpininkavimo sektoriaus turto struktūra, proc.....	30
5 pav. Finansų tarpininkų turto ir BVP santykis, proc.....	30
6 pav. Užimtumas finansinio tarpininkavimo sektoriuje.....	30
7 pav. Bankų skaičiaus dinamika.....	31
8 pav. Kredito unijų rodiklių vidutinis metinis augimas, proc.....	40
9 pav. Ar esate susipažinęs su kredito unijų veikla? (apklausos rezultatai).....	41
10 pav. Turto rinkos dalys kredito įstaigų sektoriuje.....	42
11 pav. Paskolų ir indėlių rinkos dalys kredito įstaigų sektoriuje.....	42
12 pav. Turto metinis augimas, proc.....	43
13 pav. Paskolų metinis augimas, proc.....	43
14 pav. Indėlių metinis augimas, proc.....	43
15 pav. Paskolų palūkanų normos, proc.....	44
16 pav. Terminuotų indėlių palūkanų normos, proc.....	44
17 pav. Bankų teikiamų paskolų namų ūkiams pagal paskirtį struktūra, proc.....	50
18 pav. Kredito unijų teikiamų paskolų namų ūkiams pagal paskirtį struktūra, proc.....	50
19 pav. Investicijų pelningumo ir rizikos ryšys.....	59
20 pav. 2003 m. bankų turto ir BVP santykis, proc.....	69
21 pav. 2003 m. bankų paskolų ir BVP santykis, proc.....	69
22 pav. 2004 m. būsto paskolų ir BVP santykis, proc.....	70
23 pav. 2003 m. bankų indėlių ir BVP santykis, proc.....	71
24 pav. Paskolų ir indėlių palūkanų normų ir jų skirtumų dinamika Lietuvos bankuose.....	72
25 pav. Paskolų ir indėlių palūkanų normos ir jų skirtumas 2004 m. pabaigoje.....	72
26 pav. Pinigų plačiąja prasme struktūra 2004 m. pabaigoje.....	73
27 pav. 2003 m. bankų sektoriaus rodikliai.....	74
28 pav. Bankų sektoriaus turto ir BVP santykis, proc.....	74
29 pav. 2002 m. rinkos kapitalizacija ES šalyse naujokėse, mlrd. Eur.	76
30 pav. 2002 m. rinkos kapitalizacijos ir BVP santykis, proc.	77
31 pav. Užsienio kapitalo dalis akciniame bankų kapitale ES šalyse naujokėse, proc.	79
32 pav. Užsienio kapitalo dalis akciniame bankų kapitale ES šalyse senbuvėse, proc.	79
33 pav. Užsienio kapitalo dalis Lietuvos bankų akciniame kapitale, proc.	81
34 pav. Lietuvos bankų akcinio kapitalo pagal nuosavybės formas struktūra.....	81
35 pav. Lietuvos bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklis.....	82
36 pav. Paskolų portfelio dinamika Lietuvos bankuose.....	83
37 pav. Paskolų ir BVP santykio dinamika Lietuvos bankuose, proc.....	83
38 pav. Airijos kredito unijų užimama rinkos dalis, proc.	92
39 pav. Kredito unijų skaičiaus prognozės.....	102
40 pav. Kredito unijų turto prognozės, mln. Lt.....	103
41 pav. Kredito unijų turto rinkos dalies prognozės, proc.	103
42 pav. Kredito unijų paskolų portfelio prognozės, mln. Lt.	104
43 pav. Kredito unijų indėlių prognozės, mln. Lt.	104
44 pav. Pagal daugianarę lygtį paskaičiuotų reikšmių (Y_n) palyginimas su faktinėmis reikšmėmis (Y) (1).....	108
45 pav. Pagal daugianarės regresijos lygtį paskaičiuotų reikšmių (Y_n) palyginimas su faktinėmis reikšmėmis (Y) (2).....	111

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Komercinių bankų rinkos dalys, proc.	32
2 lentelė. Pagrindiniai bankų apimtiniai rodikliai, mln. Lt.	33
3 lentelė. Pagrindiniai kredito unijų veiklos rodikliai	39
4 lentelė. Kredito įstaigų pasiskirstymas pagal apskritis 2004 m. pabaigoje	46
5 lentelė. 2003 m. kredito unijų santykiniai rodikliai pagal apskritis.....	47
6 lentelė. Kredito įstaigų rodikliai ir socialiniai-ekonominiai veiksniai	48
7 lentelė. Komercinių bankų ir kredito unijų teikiamų paslaugų mažmeniniam rinkos segmentui palyginimas.....	49
8 lentelė. Bankų pagrindinės veiklos kryptys	80
9 lentelė. 2002 m. kooperatinių bankų rodikliai ES šalyse (1).....	87
10 lentelė. 2002 m. kooperatinių bankų rodikliai ES šalyse (2)	88
11 lentelė. Kooperatinių bankų išsivystymo lygis ES	88
12 lentelė. Latvijos kredito unijų rodikliai	94
13 lentelė. Estijos kredito unijų rodikliai.....	95
14 lentelė. Kredito unijų rodikliai 2003 m. pabaigoje.....	97
15 lentelė. Tyrime naudojami veiksniai	105
16 lentelė. Koreliacijos koeficientai ir jų reikšmingumai.....	106
17 lentelė. Regresijos statistika	107
18 lentelė. Faktinių (Y) ir pagal regresijos lygtį paskaičiuotų reikšmių (Y _n) palyginimas	107
19 lentelė. Tyrimui pasirinkti rodikliai.....	108
20 lentelė. Koreliacinės analizės rezultatai	110
21 lentelė. Koreliacijos rodiklių matrica	110
22 lentelė. Helvigo metodo taikymas, nustatant tinkamiausią veiksnių kombinaciją.....	110
23 lentelė. Faktinės (Y) ir pagal daugianarės regresijos lygtį apskaičiuotos priklausomojo veiksnio reikšmės (Y _n)	111
24 lentelė. Bankininkystės sektoriaus rodikliai	115
25 lentelė. Bankininkystės sektoriaus vertinimo kompleksinis rodiklis.....	116
26 lentelė. Kredito unijų rodikliai	117
27 lentelė. Kredito unijų kompleksinis rodiklis	117

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, stiprinant šalies ekonomiką ir ruošiantis pereiti prie bendros ES valiutos – euro, ypač didelę reikšmę turi patikima ir stabiliai funkcionuojanti finansų institucijų, kurių pagrindą sudaro kredito įstaigos, veikla. XX a. pabaigoje finansinių paslaugų sektoriuje prasidėjo dideli pokyčiai, susiję su technologinių naujovių, globalizacijos ir konsolidacijos procesais. Verslo perėjimas į internetinę aplinką, konkurencijos didėjimas, siekimas didinti finansų institucijų pelningumą ir rinkos vertę, Europos masto ekspansija kelia naujus reikalavimus finansų institucijų veiklai. Finansų institucijos priverstos peržiūrėti savo veiklos strategijas, prioritetus, keisti tradicinius produktus į modernesnius, tobesnius, kuriais būtų prekiaujama tarptautinėse finansų rinkose ir, siekdamas akcininkų vertės maksimizavimo, sukcentruoti savo veiklą į perspektyvius ir ypač pelningus rinkos segmentus.

Minėti procesai tiesiogiai įtakoja Lietuvos kredito įstaigų veiklą. Kaip rodo Vakarų Europos šalių patirtis, esant didelei konkurencijai, kuri skatina konsolidaciją, ateityje Lietuvos finansų sektoriuje rinkos dalyvių skaičius gali dar daugiau sumažėti, o vieno iš jų neefektyvi veikla gali sukelti sisteminės rizikos padidėjimą. Lietuvos bankininkystės sektoriuje dominuojant užsienio kapitalui, komercinių bankų veikloje pastebimi strateginiai pasikeitimai. Bankai reorganizuoja aptarnavimo tinklą, uždaro nepelningus arba mažai pelningus skyrius ar filialus, kuria verslo centrus, vis didesnę dėmesį skirdami aptarnavimo kokybei, siekdami užimti kuo didesnę rinkos dalį. Tokiu būdu provincijų ir mažesnių miestelių gyventojams bei juose veikiančioms smulkioms įmonėms apsunkinamos galimybės pasinaudoti finansinėmis paslaugomis, o tai gali turėti neigiamą įtaką ekonomikos augimui ir dar daugiau padidinti regioninius skirtumus. Tik gerai funkcionuojanti finansų sistema, pasižyminti efektyvia finansų tarpininkų veikla, gali užtikrinti ekonomikos stabilumą ir efektyvumą.

Mokslinė problema. Atsižvelgus į vykstančius globalizacijos ir konsolidacijos procesus Europos finansinių paslaugų sektoriuje, numatant Lietuvos kredito įstaigų plėtros galimybes bei vertinant jų vietą Europos Sąjungos plotmėje, išskiriami du problemos aspektai.

Pirmasis aspektas: iš vienos pusės, reorganizuojant bankininkystės sektoriaus aptarnavimo tinklą, uždarant nepelningai dirbančius bankų skyrius, didinamas bankininkystės sektoriaus veiklos efektyvumas, pelningumas, bankai tampa patrauklesniais; tačiau iš kitos pusės, dalis rinkos lieka be finansinių paslaugų, o tai gali neigiamai įtakoti tolesnę ekonomikos vystymąsi ir dar daugiau padidinti socialinius – ekonominius skirtumus tarp atskirų Lietuvos regionų. Išskyla klausimas, ar pasitraukusių bankų skyrių vietą pagal teikiamas paslaugas kompetentingos užimti

kooperatinės finansų organizacijos- kredito unijos, paprastai aptarnaujančios uždarą gyventojų ratą ir savo veiklą orientuojančios į vidutines ir žemesnes nei vidutines pajamas uždirbančius gyventojus bei smulkų ir vidutinį verslą? Kaip gali būti sprendžiama susidariusi situacija Lietuvos kredito įstaigų sektoriuje, siekiant užtikrinti kredito įstaigų sektoriaus plėtrą, Lietuvos ekonomikos augimą bei finansų sistemos stabilumą?

Antrasis aspektas: Lietuvos kredito įstaigų užimamos vietos Europos Sąjungos plotmėje nustatymas, kredito įstaigų sektoriaus augimo potencialo įvertinimas, kredito įstaigų poveikio ekonomikos augimui nustatymas. Tenka pripažinti, kad iki šiol nenutyla diskusijos, ypač tarp Europos Sąjungos šalių naujokių, kuri iš jų turi geriau išvystytą kredito įstaigų sektorių. Šiuo klausimu jau pradėta domėtis dar iki Europos Sąjungos plėtros, o pastaraisiais metais jis susilaukė dar didesnio dėmesio. Įvairiose šalyse atliekami tyrimai kartais sukelia abejonių apie tikrąją padėtį. Darant apibendrinamas išvadas, dažnai naudojamas vienas ar kitas rodiklis, kuriuo remiantis rikiuojamos šalys. Kitais atvejais pateikiama daug lokalinių rodiklių, kurių skaičiavimas atskirose šalyse skirtingas, priklausomai nuo pradinių duomenų grupavimo metodikos. Vargu, ar tai gali būti pakankamu pagrindu apibendrinimams daryti. Todėl, atskirų šalių kredito įstaigų sektoriaus įvertinimui ekonomikoje nustatyti reikalingas kompleksinis vertinimo modelis, kuris apjungtų keletą vienodai interpretuojamų ir paskaičiuojamų atskirose šalyse rodiklių.

Mokslinės problemos išnagrinėjimo lygis. Ryšio tarp finansinio tarpininkavimo sektoriaus augimo ir ekonomikos vystymosi nustatymas sukėlė didelį susidomėjimą mokslininkų, finansų ekspertų tarpe. Mokslininkų diskusijų metu kaskart buvo pateikiamos naujos idėjos ir samprotavimai finansų sektoriaus vaidmens šalies ekonomikoje nustatymo klausimu. Gana ilgai vyravusią nuomonę, kad finansinis tarpininkavimas yra tik ekonomikos augimo ir plėtros atspindys ir jo paskirtis yra tarpininkauti ūkio subjektų bei gyventojų taupymo ir investavimo poreikiuose, keičia samprotavimai, kad stiprus ir stabilus finansų sektorius yra viena iš pagrindinių ekonomikos augimo priežasčių. Nepaisant ilgų ir nuoseklių mokslininkų ir finansų analitikų debatų, finansinio tarpininkavimo vystymosi ir ekonomikos augimo ryšys, t.y. kas yra priežastis, o kas pasekmė, nėra iki galo nustatytas. B. Zsolt ir W. Ping [157] teigia, kad bankai, atlikdami finansų tarpininkų vaidmenį, skatina ekonomikos augimą, sukurdami namų ūkiams palankias sąlygas veiklos vystymui, kurių jie negalėtų pasiekti savo jėgomis. A. Gaytan ir R. Ranciere [99] finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo ryšį paaiškino remdamiesi teoriniais samprotavimais apie finansų tarpininkų atliekamas funkcijas. R. Rajan ir L. Zingales [132] atlikti tyrimai parodė, kad ekonomikos augimą skatina didėjantis įmonių pelningumas, kuris tiesiogiai priklauso nuo išorinių finansavimo šaltinių. R. J. Barro ir G. S. Becker [65] analizavo ryšį tarp finansų sektoriaus dalies bendrame vidaus produkte augimo bei socialinių rodiklių.

Caprio ir P. Honahan [76] empiriniai tyrimai parodė tiesioginį ryšį tarp užsienio kapitalo judėjimo, bankininkystės sektoriaus stabilumo bei ekonomikos augimo. C. E. Weller [155] sudarydamas bankininkystės sektoriaus augimo modelį, rekomendavo nagrinėti ryšį tarp užsienio kapitalo dalies bankininkystės sektoriuje didėjimo ir kreditavimo rinkos plėtros.

Galima daryti apibendrinančią išvadą, kad finansų sektoriaus poveikis šalies ekonomikai mokslininkų darbuose buvo nagrinėjamas skirtingais aspektais, vertinant skirtingus veiksnius, dažniausiai remiantis teoriniais samprotavimais ir empiriniais tyrimais.

Mokslinio tyrimo sritis ir objektas. Mokslinio tyrimo sritis – finansų rinkos ir institucijos (1 priedas). Tyrimo objektas – Lietuvos kredito įstaigos: komerciniai bankai, kaip finansinio tarpininkavimo sektoriaus lyderiai, ir kredito unijos, kaip mažiausią dalį užimančios finansiniame tarpininkavime, tačiau sparčiai augančios institucijos. Lietuvos kredito įstaigų sektorius nagrinėjamas, kaip sudėtinė Europos Sąjungos finansų rinkos dalis.

Tikslai ir uždaviniai. Tyrimo tikslas siejamas su kompleksinio modelio, aprašančio kredito įstaigų sektoriaus poveikį Lietuvos ekonomikos augimui, sukūrimu ir teoriniu pagrindimu; kompleksiniu Lietuvos kredito įstaigų sektoriaus įvertinimu Europos Sąjungos plotmėje.

Tikslų įgyvendinimui sprendžiami šie uždaviniai:

- Analizuojamas finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo ryšys empiriniu ir teoriniu aspektu, įvardijami pagrindiniai veiksniai ir aspektai, lemiantys ekonomikos augimą.

Tikslas – išanalizuoti vyraujančias teorijas finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo klausimu, kurių pagrindu praktinėje darbo dalyje atlikti Lietuvos ekonomikos augimo priklausomybės nuo bankininkystės sektoriaus veiksmų tyrimą.

- Nagrinėjami kredito įstaigų sektoriaus apimtis ekonomikoje apibūdinantys rodikliai, išaiškinami jų privalumai ir trūkumai.

Tikslas – suformuoti rodiklių grupę, kuri bus naudojama, atliekant Lietuvos bankininkystės sektoriaus lyginamąją analizę Europos Sąjungos plotmėje ir sudarant kompleksinį vertinimo modelį.

- Analizuojamos priežastys, sąlygojusios finansų sistemos pokyčius tarptautiniu mastu. Nustatomos Lietuvos kredito įstaigų priežiūros pagrindinės gairės, siekiant užtikrinti kredito įstaigų veiklos patikimumą, saugumą ir finansinį stabilumą šalyje.

Tikslas – teoriškai pagrįsti teiginį, kad finansų sistemos stabilumas didžia dalimi priklauso nuo priežiūros institucijų veiklos.

- Remiantis sudaryta rodiklių grupe, atliekama Lietuvos bankininkystės sektoriaus ir kredito unijų analizė.

Tikslas – nustatyti Lietuvos bankininkystės sektoriaus ir kredito unijų rodiklių kitimo tendencijas bei kredito įstaigų plėtros apimtį ekonomikoje.

- Atliekama Lietuvos bankininkystės sektoriaus ir kredito unijų veiklos SWOT analizė.
Tikslas – suformuoti strategines kredito unijų vystymosi kryptis ir atsakyti į klausimą: ar kompetentingos kredito unijos patenkinti vartotojų poreikius, lyginant su komerciniais bankais, ir užimti nišas rinkoje?

- Remiantis prielaida, kad tendencijos pasireiškiančios ES šalyse turės įtakos ir Lietuvos kredito įstaigų sektoriaus tolesniam vystymuisi, analizuojami atskirų ES šalių kredito įstaigų sektoriaus ypatumai bei atliekama Lietuvos kredito įstaigų sektoriaus lyginamoji analizė ES plotmėje.

Tikslas – pagal atskirus paskaičiuotus rodiklius nustatyti Lietuvos kredito įstaigų vietą tarp ES šalių.

- Nustatomas užsienio kapitalo poveikis Lietuvos kreditavimo apimčių ekonomikoje plėtrai. Taikant statistinius modelius, identifikuojami labiausiai kreditavimo apimtį ekonomikoje įtakojantys bankininkystės sektoriaus veiksniai.

Tikslas – kiekybiškai įvertinti ir ekonomiškai pagrįsti bankininkystės sektoriaus rodiklių kombinaciją, darančią didžiausią įtaką kreditavimo rinkos plėtrai.

- Atliekamas Lietuvos ekonomikos augimo priklausomybės nuo bankininkystės sektoriaus veiksmų tyrimas.

Tikslas – taikant statistikos modelius, identifikuoti labiausiai ekonomikos augimą apsprendžiančių bankininkystės sektoriaus rodiklių kombinaciją bei kiekybiškai įvertinti jų daromą poveikį ekonomikai.

- Taikant kompleksinę analizės metodą, įvertinamas Lietuvos kredito įstaigų sektorius ekonomikoje.

Tikslas – paskaičiuoti Lietuvos kredito įstaigų sektoriaus kompleksinius rodiklius bei palyginti juos su ES šalių senbuvų ir naujų atitinkamais rodikliais.

Tyrimo metodika. Sprendžiant nustatytus tyrimo uždavinius buvo naudojamos ekonomikos, matematikos, statistikos, tikimybių teorijos, vadybos ir kitų mokslo sričių žinios. Sukaupta medžiaga nagrinėjama, naudojant mokslinio tyrimo metodus – sisteminę mokslinės literatūros analizę, indukcijos bei dedukcijos, statistiniai duomenų apdorojimo ir analizės metodai, lyginamoji ir loginė analizė, hierarchinės analizės metodai, prognozavimo metodai, kredito įstaigų sektoriaus augimo modeliavimas. Disertacijoje atlikti makroekonominių procesų ir socialinių rodiklių tyrimai, išanalizuoti pagrindiniai moksliniai darbai, tiesiogiai susiję su nagrinėjama tema. Darbe naudoti šie duomenų šaltiniai: tarptautinių organizacijų (Pasaulio banko, Europos Vystymosi Banko, Europos komisijos, Europos Centrinio banko, Eurostat ir kitų institucijų)

specialios duomenų bazės apie socialinius – ekonominius rodiklius, jų atlikti tyrimai; įstatymai, kredito įstaigų veiklą reglamentuojantys teisės aktai, Lietuvos banko informacija, Bazelio bankų priežiūros komiteto informacija, užsienio centrinių bankų informacija ir kita.

Mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė. Disertacijos naujumas slypi požiūryje į tyrimo klausimus ir jų sąsajų pagrindime. Nagrinėjamas objektas yra besitransformuojantis ir, kaip rodo darbe atlikta analizė, turintis potencialą augti. Bankininkystės sektoriaus ir kredito unijų vystymasis nagrinėjamas kompleksiskai, t.y. nagrinėjamos sąsajos tarp atskirų kredito įstaigų grupių (bankininkystės sektoriaus ir kredito unijų), tarp kredito įstaigų ir jų priežiūros institucijų, kredito įstaigų sektoriaus tendencijų ir ekonomikos vystymosi bei socialinės-ekonominės aplinkos, tarp lokalinių ir globalinių tendencijų, tarp esamos situacijos ir potencialių galimybių.

Remiantis autorės sudarytais modeliais, numatytos pagrindinės bankininkystės sektoriaus tendencijos ekonomikoje, įvardinti konkretūs bankų rodikliai, sąlygojantys ekonomikos augimą.

Disertacijos struktūra ir apimtis. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados bei literatūros sąrašas. Darbo apimtis – 127 puslapiai. Darbe pateikti 45 paveikslai, 27 lentelės ir 21 priedas. Darbe panaudoti 164 literatūros šaltiniai.

1. FINANSINIO TARPININKAVIMO SEKTORIUS IR EKONOMIKOS AUGIMAS

1.1. FINANSINIO TARPININKAVIMO SEKTORIAUS VAIDMUO ŠALIES EKONOMIKOJE

1.1.1 Pagrindiniai finansų tarpininkai ir jų atliekamos funkcijos ekonomikoje

Finansų tarpininkai – tai institucijos, kurios perskirsto lėšas, t.y. pritraukia lėšas indėlių ar kita forma, investuoja lėšas, teikia paskolas, taip pat perka ir parduoda vertybinius popierius. Finansų tarpininkų yra dvi rūšys: indėlių ir ne indėlių įstaigos [41].

Indėlių įstaigos leidžia savo išsipareigojimus. Plačiausia paplitusios keturios indėlių įstaigų rūšys: komerciniai bankai, taupymo ir paskolų asociacijos, savitarpio taupomieji bankai ir kredito unijos.

Ne indėlių įstaigų pavadinimu apibūdinamos įstaigos, kurios teikia finansų paslaugas kitiems. Tam tikros įmonės, gali atlikti kelių rūšių finansų įstaigų funkcijas. Pavyzdžiui, kai kurie akcijų brokeriai dirba su savitarpio akcijų fondais, pinigų rinkos fondais, gali atlikti ir vertybinių popierių dilerio funkcijas [7, 9, 11].

Apibendrinus įvairių autorių finansų literatūroje minimas finansų tarpininkų rūšis [7, 9, 11, 22, 41, 77], autorė Lietuvos finansinio tarpininkavimo sektoriuje išskiria penkias pagrindines finansų tarpininkų grupes: bankai, kredito unijos, draudimo bendrovės, lizingo bendrovės ir investiciniai fondai (1 pav.). Pagrindiniai finansų tarpininkai Lietuvoje, kaip ir Europos Sąjungos šalyse – bankai, todėl finansinis tarpininkavimas dažnai tapatinamas su bankininkyste.

Analizuojant ir vertinant finansų tarpininkų vaidmenį šalies ekonomikoje, būtina nustatyti ir apibrėžti jų atliekamas funkcijas. Finansų ekspertai analizuoja ir vertina finansinio tarpininkavimo skirtingus veiklos ir vaidmens aspektus, tačiau jie yra vieningos nuomonės dėl finansų tarpininkų naudos šalies ekonomikai [86, 93, 99, 103, 115].

1 pav. Pagrindiniai finansų tarpininkai [95,113]

Fiziniai ir juridiniai asmenys gali disponuoti laisvais finansiniais ištekliais, o kitiems asmenims ar ūkio subjektams jų gali trūkti veiklos vystymui, investicijoms, brangesniam daiktui įsigyti, apmokėti už mokslą ir panašiai. Todėl, viena vertus, ekonomiškai tikslinga lėšas skolintis, kita vertus, yra galimybė ir suinteresuotumas jas paskirstyti stokojantiems. Nuo finansinių išteklių paskirstymo būdo bei jų panaudojimo efektyvumo didžia dalimi priklauso šalies ekonomikos būklė bei žmonių gerovės kilimas. Teoriniai ir empiriniai tyrimai rodo [86, 93, 115, 116, 132], kad efektyviausiai finansinių išteklių paskirstymą organizuoja finansų tarpininkai. Finansų tarpininkai, sukaukę dideles lėšų apimtis, paverčia jas į paskolas ar investicijas ir, siekdami finansinės naudos, per lėšų pasiūlos ir paklausos mechanizmą finansų rinkoje tikslingiau paskirsto kapitalą bei suformuoja racionalią skolintų lėšų ir investavimo struktūrą ir taip sumažina kredito, investicijų portfelio ir likvidumo rizikas. Tokiu būdu finansų tarpininkai didina šalies ekonomikos potencialą, skatina jos vystymąsi bei užtikrina stabilumą. Įrodyta, kad šalies mastu, derinant rinkoje finansinių išteklių trūkumus su jų pertekliumi, išteklių perskirstymas bei jų panaudojimas per finansų tarpininkus daug efektyvesnis nei tiesioginis jų paskirstymas [86, 93, 115]. Esant sudėtingai finansų rinkos infrastruktūrai bei piniginiams santykiams, fiziniams ar juridiniams asmenims veikti rinkoje individualiai, be finansų tarpininkų, dažnai sunku ir netgi rizikinga. Finansų tarpininkai turi sukaukę investicinės veiklos patirtį, disponuoja gausesne ir išsamesne informacija, kuri nuolat atnaujinama, turėdami aukštos kvalifikacijos specialistų ir rinkos ekspertų komandas, atlieka finansų rinkos tyrimus, ir tai leidžia priimti labiau pagrįstus bei mažiau rizikingus sprendimus.

Apibendrinus daugelio finansų specialistų nuomones [93, 115, 116, 119, 132] dėl finansų tarpininkų vaidmens šalies ekonomikoje, išskiriami šie pagrindiniai jų veiklos aspektai:

- investicinio efektyvumo didinimas;

- ilgalaikių paskolų likvidumo užtikrinimas;
- finansinių išteklių paskirstymo rinkoje kaštų mažinimas;
- finansinių išteklių pritraukimas ir pinigų masės ekonomikoje didinimas.

Investicinio efektyvumo didinimas yra siejamas su informacijos srautų apie investicines galimybes disponavimu ir valdymu bei investicinės rizikos paskirstymu. Finansų tarpininkai, turėdami informacijos apie atskiras įmones, pramonės šakas bei šalies ekonomikos tendencijas, gali vertinti investicinius projektus bei tinkamai paskirstę finansinius išteklius, užtikrinti jų pelningumą.

Finansų tarpininkai palaiko likvidumą, sudarydami skolintojams galimybes skolinti trumpam laikui, o skolininkams skolintis ilgam laikui. Dažnai skolininkai pageidauja skolintis ilgesniam laikui negu skolintojai nori paskolinti. Tai ir yra finansų tarpininkų veiklos sritys. Nors ilgalaikėms paskoloms naudojamos indėlininkų lėšos, kredito įstaigos gali pažadėti gražinti indėlius bet kuriuo metu. Normaliomis sąlygomis galima tikėtis, kad įvairūs indėlininkai elgsis nepriklausomai vienas nuo kito, taigi veiks didžiųjų skaičių dėsnis.

Finansų tarpininkai, pritraukdami finansinius išteklius, vykdo kartotinių indėlių kūrimą ir tokiu būdu didina pinigų masę ekonomikoje. Veikiant bankų sistemos multiplikatoriui, pinigų masės prieaugis yra sąlygojamas kiekvieno papildomo piniginio vieneto patekimu į bankų sistemą. Konkurencijos sąlygomis per finansų rinkos mechanizmą piniginės lėšos patenka produktyviausiems jų naudotojams bei visuomenės prioritetinėms sritims, tokiu būdu sėkmingiau, efektyviau bei saugiau vykdomos finansinės – kreditinės operacijos visos šalies mastu.

Don Wright ir Wally Valentine straipsnyje apie finansinį tarpininkavimą ir jo ateitį [87] teigia, kad kalbant apie finansinį tarpininkavimą šių dienų pasaulio ekonomikoje, reikia ne tik aiškiai suvokti, kokį svarbų vaidmenį atlieka finansų tarpininkai, bet ir svarbu įvardinti paslaugas, kurias pastarieji teikia. Šios paslaugos yra būtinos šiuolaikinei ekonomikai funkcionuoti. Įvertinus ir apibendrinus daugelio autorių nuomones [19, 87, 138, 142, 146], galime išskirti pagrindines finansų tarpininkų teikiamas paslaugas:

- galimybė naudotis atsiskaitymų sistema (ekonomikos funkcionavimui reikalingos institucijos, kurios vykdytų lėšų pervedimą tarp ūkio subjektų, fizinių asmenų ir pan.);
- likvidumo palaikymas (likvidžios lėšos reikalingos ūkio subjektams, fiziniams asmenims bei ūkio vystymosi užtikrinimui);
- funkcijų, susijusių su tradicine bankininkyste, vykdymas – nustatyti, įvertinti ir valdyti riziką;
- informacijos teikimas (finansinio konsultavimo paslaugos, informacijos apie produktus ir paslaugas teikimas);

- valstybinių garantijų išsaugojimas (finansų tarpininkai draudžia indėlius, tarpininkauja teikiant valstybės subsidijas ir kita).

Finansų tarpininkai didina ekonomikos veiksmingumą, sudarydami galimybę ūkio subjektams investuoti į didelius projektus, tokiu būdu, didėjant realizuotų projektų apimtims, investicijoms, skatinamas ekonomikos augimas.

Finansinio tarpininkavimo vystymosi skatinimas – tai vienas iš pagrindinių klausimų, su kuriuo susiduria Europos Sąjungos šalys naujokės, įskaitant ir Baltijos šalis, kur finansų sektoriaus išsivystymo lygis yra santykinai žemas [134, 142]. Daugelis mokslininkų empiriškai bandė nustatyti ir teoriškai pagrįsti ryšį tarp finansinio tarpininkavimo sektoriaus plėtros ir ekonomikos vystymosi. Apibendrinti tyrimų rezultatai pateikiami sekančiame skyriuje.

1.1.2. Teorinių ir empirinių tyrimų apžvalga finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo aspektu

Per paskutinį dešimtmetį ryšio tarp finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo nustatymas sukėlė didelį susidomėjimą mokslininkų, finansų ekspertų tarpe. Vyko diskusijos, kurių metu kaskart buvo pateikiamos naujos idėjos ir samprotavimai finansų tarpininkų sektoriaus vaidmens šalies ekonomikoje nustatymo klausimu. Gana ilgai vyravusią nuomonę, kad finansinis tarpininkavimas yra tik ekonomikos augimo ir plėtros atspindys ir jo paskirtis yra tarpininkauti ūkio subjektų bei fizinių asmenų taupymo ir investavimo poreikiuose, perskiriant lėšas tarp ekonominės veiklos sričių, bando pakeisti nuomonė, kad stiprus ir stabilus finansinis tarpininkavimas gali būti ne tik ekonomikos plėtros rezultatas, bet ir jos augimo priežastimi. Kitaip tariant, bandoma įrodyti, kad finansų tarpininkų atliekamos funkcijos šalies ekonomikoje skatina ekonomikos augimą ir ūkio plėtrą [86, 93, 116, 119]. Nepaisant ilgų ir nuoseklių mokslininkų ir finansų analitikų debatų, finansinio tarpininkavimo vystymosi ir ekonomikos augimo ryšys, t.y. kas yra priežastis, o kas pasekmė, nėra galutinai nustatytas. Tačiau mokslininkų publikacijose pateikti samprotavimai bei atskiri tyrimų rezultatai leidžia daryti apibendrinančias išvadas apie finansinio tarpininkavimo sektoriaus vystymąsi ir šalies ekonomiką [65, 76, 86, 99, 116, 132, 157].

Vertinant finansinio tarpininkavimo sektoriaus poveikį šalies ekonomikai, apibendriname mokslininkų teorinių ir empirinių tyrimų rezultatus.

B. Zsolt ir W. Ping [157] teigia, kad bankai, atlikdami finansų tarpininkų vaidmenį, skatina ekonomikos efektyvumo augimą, sukurdami namų ūkiams palankias sąlygas veiklos

vystymui, kurių jie negalėtų pasiekti savo jėgomis. Nuo to, kaip bankai atlieka šią funkciją, priklauso ekonomikos augimas.

A. Gaytan ir R. Ranciere [99] finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo ryšį paaiškino remdamiesi teoriniais samprotavimais apie finansų tarpininkų vaidmenį šalies ekonomikoje:

- finansų tarpininkai sukuria mechanizmą, kuris skatina įplaukas iš investicinės veiklos;
- finansų tarpininkai yra efektyvūs likvidumo užtikrinime. Jie sugeba valdyti likvidumo riziką;
- finansų tarpininkai valdo investicinę riziką, paskirstydami ją tarp skirtingų investicinių projektų;
- finansų tarpininkai skatina specializavimąsi versle ir sudaro galimybę diegti naujas technologijas.

A. Gaytan ir R. Ranciere [99] nuomone, atlikdami minėtas funkcijas, finansų tarpininkai skatina šalies gerbūvio kilimą bei ekonomikos augimą.

D. M. Gross [86] atlikta analizė ir vertinimai apibendrinti straipsnyje „Finansinis tarpininkavimas: faktorius, įtakojantis ekonomikos augimą ir užimtumą“. Tyrimo rezultatai parodė, jog finansų sektoriaus vystymasis skatina ekonomikos augimą. Autorių nuomone, vienas iš svarbiausių tarpininkų veiklos aspektų yra tai, kad jie sudaro sąlygas įmonėms padidinti kapitalą, o tai skatina jų veiklos plėtrą, didina darbo jėgos paklausą įmonėse ir tuo pačiu sąlygoja ekonomikos augimą bei užimtumo problemų sprendimą. Finansų tarpininkų egzistavimas padidina kapitalo kaupimo ir paskirstymo efektyvumą bei mažina riziką.

R. King ir R. Levine [116] tyrimas parodė stiprų koreliacinį ryšį tarp ekonomikos augimo ir bankų sektoriaus plėtros. Mokslininkai pateikė išvadą, kad bankų sektoriaus vystymasis sudaro sąlygas ekonomikos augimui, tačiau klausimas, susijęs su priežastinio ryšio nustatymu, liko neišspręstas. Paaiškinimą, kodėl finansinis tarpininkavimas teigiamai veikia ekonomikos augimą pateikė R. Rajan ir L. Zingales [132]. Mokslininkai, remdamiesi prielaida, kad įmonių išorinio finansavimo kaštai priklauso nuo finansinio tarpininkavimo išsivystymo lygio šalyje, atliko empirinį tyrimą. Tyrimo metu buvo vertinama įmonių, priklausančių nuo išorinių finansavimo šaltinių, veikla skirtingose pagal finansinio tarpininkavimo išsivystymo lygį šalyse. Analizės metu buvo įrodyta, kad egzistuoja tiesioginis stiprus koreliacinis ryšys tarp finansų sektoriaus išsivystymo lygio ir įmonių veiklos pelningumo.

Visiškai priešinga pastarosioms Modigliani – Miller teorija. Ilgą laiką teorinei makroekonomikos kryptiai atstovaujančiuose darbuose vyravo požiūris, kad bankininkystės sektoriaus vystymasis neturi reikšmingos įtakos ekonomikos plėtrai. Šis požiūris rėmėsi Modigliani – Miller kapitalo struktūros nereikšmingumo teorema, kuri teigia, kad tobuloms

finansų rinkoms kapitalo struktūra nesvarbi ir nėra optimalios kapitalo struktūros [126]. Nei įmonių veiklos rezultatai, nei jų vertė nepriklauso nuo įmonių veiklos finansavimo šaltinių: akcijų, obligacijų, paskolų. Pagal šią teoremą bankai, teikdami paskolas ir tarpininkaudami finansiniuose sandoriuose nesukuria pridėtinės vertės, jų veikla neaiški ir neapibrėžta, ir įmonės pačios pajėgios pritraukti lėšas iš finansų rinkų.

Pastarąjį dešimtmetį, analizuojant ryšį tarp finansinio tarpininkavimo plėtros ir ekonomikos augimo, mokslininkų žvilgsniai vis labiau krypsta į socialinius veiksnius. R. J. Barro ir G. S. Becker [65] atlikę 87 šalių tyrimą, nustatė ryšį tarp finansinio tarpininkavimo, gimstamumo bei užimtųjų skaičiaus didėjimo. Mokslininkai apskaičiavo koreliacinį ryšį tarp gimstamumo ir ekonomikos augimo. Buvo nustatyta, kad didėjant gimstamumui, ekonomikos augimo tempai mažėja. Šis ryšys yra stipresnis tose šalyse, kurioms būdingas aukštas gimstamumo lygis negu šalyse, pasižyminčiose žemu gimstamumo lygiu. Atlikti tyrimai 87 šalyse leido daryti išvadas, kad finansinio tarpininkavimo vystymasis padidina darbo jėgos judėjimą į perspektyvesnius, geriau apmokamus ekonomikos sektorius, daugiausia į paslaugų sektorių, ir sąlygoja žemesnį gimstamumo lygį šalyje. Šalims, kuriose finansinio tarpininkavimo lygis aukštesnis, būdingas žemas gimstamumo lygis ir aukštas įdarbinimo lygis paslaugų sektoriuje (informacinių sistemų diegimo, valdymo paslaugos, bankinės paslaugos ir kt.). Taigi, empirinių tyrimu metu buvo padaryta išvada, kad finansinis tarpininkavimas įtakoja gimstamumo lygio mažėjimą ir didina užimtųjų skaičių modernių paslaugų sektoriuje.

Europos Centrinis bankas taip pat įvairiais aspektais vertina bankininkystės sektoriaus stabilumą bei plėtrą Europos Sąjungos plotmėje, taip pat atlieka su tuo susijusius tyrimus. Apibendrinus tyrimus, galime pastebėti, kad dažniausiai remiamasi bankininkystės sektoriaus atskirų rodiklių paskaičiavimais, jų tendencijų analize. Pasigendama bankininkystės sektoriaus plėtros Europos Sąjungos mastu kompleksinio įvertinimo.

Apibendrinant mokslininkų tyrimų rezultatus bei pateiktus samprotavimus, pastebima, kad daugelis finansų ekspertų savo darbuose apibūdina ne tik finansinio tarpininkavimo esmę, funkcijas ar vystymosi tendencijas, bet ir atskleidžia jo svarbą šalies ekonomikai. Vieni finansų specialistai daro išvadą, kad finansinis tarpininkavimas teigiamai veikia ekonomikos augimą, o kiti vis tik mano, jog atvirkščiai – ekonomikos vystymasis skatina finansinio tarpininkavimo sektoriaus augimą. Taigi, galime daryti išvadą, kad vieningos nuomonės dėl priežastinio ryšio nustatymo tarp finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo iki šiol nėra, vargu ar bus ateityje, nes finansinio tarpininkavimo vystymasis ir ekonomikos augimas yra tarpusavyje glaudžiai susiję, atsirandantys dėl panašių priežasčių reiškiniai, todėl jie turi būti nagrinėjami bei analizuojami neatsiejamai. Bet kuriuo atveju panašu, kad žinant vieno iš šių reiškinų dinamiką, su didele tikimybe galima nurodyti ir antrojo būsimas reikšmes. Galima pritarti daugelio autorių

nuomonei [68, 71, 73, 78, 85, 94, 113], kad finansų sektoriaus vystymasis didžia dalimi yra sąlygojamas makroekonominės aplinkos, efektyvaus reguliavimo bei konkurencijos.

Nustatant atskirų finansų tarpininkų vaidmenį šalies ekonomikoje, taip pat atliekant lyginamąją analizę Europos Sąjungos plotmėje, svarbiu tampa finansinio tarpininkavimo sektoriaus apimties ekonomikoje kiekybinis įvertinimas.

1.1.3. Kredito įstaigų sektoriaus apimties ekonomikoje įvertinimo metodai

Siekiant nustatyti finansinio tarpininkavimo sektoriaus plėtrą, išsivystymo lygį bei jo vaidmenį šalies ekonomikoje, svarbu įvertinti jo atliekamų funkcijų „gylį“, apimtį bei efektyvumą. Finansinėje literatūroje [69, 76, 85, 93, 98, 129] pateikiami skirtingi finansų tarpininkų vertinimo rodikliai, akcentuojant skirtingus jų veiklos aspektus. Kadangi šio darbo tikslas yra siejamas su kredito įstaigų- bankų ir kredito unijų- kaip pagrindinių finansų tarpininkų vaidmeniu, pagrindinį dėmesį skirsime rodiklių, apimančių kredito įstaigų veiklą, apskaičiavimui. Apibendrinus įvairių ekonomistų nuomones dėl kredito įstaigų tendencijų ekonomikoje kiekybinio vertinimo, išskiriamos šios kiekybinių rodiklių grupės:

- finansinio tarpininkavimo apimtis ekonomikoje apibūdinantys rodikliai:
 - likvidžių įsipareigojimų ir BVP santykis;
 - suteiktų paskolų ir BVP santykis;
 - indėlių ir BVP santykis;
 - turto ir BVP santykis;
 - pinigų kiekio ekonomikoje ir BVP santykis;
- veiklos plėtrą apibūdinantis rodikliai,
- finansinės skvarbos rodikliai,
- efektyvumo rodikliai:
 - paskolų ir indėlių kainų skirtumas;
 - palūkanų marža;
 - kapitalo gražos rodiklis;
 - operacinių išlaidų santykis su pagrindinės veiklos rezultatu.

Kredito įstaigų plėtros rodikliai apibūdina kredito įstaigų apimtį ir gylį šalies ekonomikoje bei kredito įstaigų išsivystymo lygį.

Likvidžių įsipareigojimų santykis su BVP charakterizuoja kredito įstaigų sektoriaus gylį ir apimtį. Likvidūs įsipareigojimai skirstomi į tris grupes:

1. „karšti pinigai“ – tai didelio judrumo įsipareigojimai. Jais gali būti stambių įmonių depozitai, kurie yra jautrūs net ir mažiems palūkanų pokyčiams;

2. stabilūs įsipareigojimai- tai mažesnio judrumo įsipareigojimai. Jiems priklauso ilgą laiką su kredito įstaiga bendradarbiaujančių klientų, fizinių asmenų lėšos sąskaitose;

3. „šerdiniai depozitai“– tai stabiliausi ir lengviausiai prognozuojami įsipareigojimai. Jiems priklauso terminuoti indėliai.

Pagrindiniai šio rodiklio trūkumai :

➤ šis rodiklis nepakankamai tiksliai įvertina kredito įstaigų efektyvumą, mažinant finansinių sandorių kaštus;

➤ likvidūs įsipareigojimai apima vieno finansų tarpininko indėlius kitame, o tai gali lemti skaičiavimų sudvigubinimą.

Skaičiuojant *paskolų ir BVP santykį*, vertinamos paskolos, suteiktos privačiam sektoriui, išelminuojant paskolas vyriausybei. Didesnė privačių paskolų dalis BVP, parodo aukštesnį kredito įstaigų išsivystymo lygį bei kreditavimo rinkos plėtrą. Pagrindinis šio rodiklio trūkumas- jis tiesiogiai neįvertina mažėjančių operacijų ir informacijos kaštų.

Indėlių ir BVP santykis. Viena iš svarbiausių finansų tarpininkų funkcijų yra jų sugebėjimas sukurti papildomus indėlius iš pinigų bazės (t.y. grynujų pinigų) įsipareigojimų dalyje, ir paskolas ekonomikos plėtrai- turto dalyje. Kredito įstaigų grynujų pinigų surinkimas ir pavertimas jų indėliais atspindi jų, kaip finansų tarpininkų, vaidmenį ekonomikoje. Šis rodiklis neįvertina kredito įstaigų generuojamų finansinių išteklių panaudojimo.

Turto ir BVP santykis parodo finansinio tarpininkavimo sektoriaus apimtį ir gylį bei bendrąjį išsivystymo lygį.

Pinigų kiekio ekonomikoje santykis su BVP. Pinigų kiekį ekonomikoje sudaro pinigai siaurąja prasme (pinigai apyvartoje ir indėliai iki pareikalavimo) ir kvazipinigai (terminuotieji ir taupomieji indėliai, indėliai užsienio valiutomis). Pinigų siaurąja prasme ir kvazipinigų suma ekonomikoje vadinama pinigais plačiąja prasme. Pinigų pasiūlą ekonomikoje apsprendžia bankai. Komerciniai bankai vykdo kartotinį indėlių kūrimą, t.y. procesą, kai pradinis rezervų prieaugis sužadina seriją naujų indėlių. Kartotinis indėlių kūrimas priklauso nuo Centrinio banko nustatytos privalomųjų rezervų normos. Mažėjant rezervų normai, indėliai auga. Taigi, pinigų kiekio ekonomikoje santykis su BVP charakterizuoja bankininkystės sektoriaus plėtrą, išsivystymo lygį, taip pat, skaičiuojant pinigų kiekio struktūrinius rodiklius, suteikia galimybę išsiaiškinti ne tik bankų elgseną, bet ir vartotojų.

Įsipareigojimų ir akcininkų nuosavybės santykis parodo kredito įstaigų plėtros galimybes. Šis santykis, kuris įprastai svyruoja nuo 8 iki 12, rodo esant tam tikrų veiklos plėtros rezervų.

Finansinei skvarbai įvertinti tarptautiniu mastu skaičiuojami užsienio finansiniais ištekliais grindžiami rodikliai, kurių pagalba nustatoma, koku mastu kredito įstaigos generuoja lėšas išoriniam finansavimui (bankų paskolos privačiam sektoriui gali būti finansuojamos tiek vidaus rinkos indėlių sąskaita, tiek užsienio institucijų paskolomis). Taigi užsienio finansiniais ištekliais pagrįsti rodikliai apibūdina ir bankų skvarbos lygį tarptautinėse finansų rinkose.

Kredito įstaigų sektoriaus efektyvumas vertinamas pagal *paskolų ir indėlių kainų skirtumus*. Be komisinių už sandorius ir mokesčių už paslaugas investicijų pusiausvyrai įtakos turi investuotojų patiriamų finansavimo išlaidų ir indėlininkų gaunamų pajamų skirtumas, kurį sąlygoja bankų paskolų ir indėlių kainų skirtumas. Nors paskolų ir indėlių kainų skirtumai yra pagrindinis finansinio tarpininkavimo efektyvumą apibūdinantis rodiklis, finansų analitikai siūlo atkreipti dėmesį ir į *palūkanų maržą*, kuri apskaičiuojama, kaip grynujų palūkanų pajamų ir kredito įstaigų turto santykis. Palūkanų marža apibūdina ne tik finansinio tarpininkavimo efektyvumą, bet ir atskleidžia neveiksnių paskolų dydį, kuris mažina pelningumą.

Kapitalo gražos rodiklis apibūdina finansinio tarpininkavimo efektyvumą, finansų institucijos sugebėjimą uždirbti kuo didesnę pelną iš kiekvieno investuoto piniginių vienetų. Šiuolaikinėje finansų literatūroje svarbiausiu įmonės tikslu yra laikomas akcininkų vertės maksimizavimas, kuris siejamas su kapitalo gražos rodiklio tendencijomis.

Operacinių išlaidų santykis su pagrindinės veiklos rezultatu parodo, kokia operacinių išlaidų dalis yra padengiama pagrindinės veiklos grynosiomis pajamomis. Kaip rodo išsivysčiusių Vakarų Europos šalių patirtis, efektyviai dirbančiose finansų institucijose šis rodiklis vidutiniškai sudaro ne daugiau, kaip 50 procentų.

Apibendrinus galime daryti išvadą, kad dauguma Lietuvos ir užsienio valstybių ekonomistų, kredito įstaigų sektoriaus tyrimuose dažnai naudoja šiame skyriuje minėtus atskirus rodiklius, analizuoja jų kitimą bei tendencijas. Autorės nuomone, tokia analizė nėra išsami ir informatyvi, vertinant kredito įstaigų sektoriaus apimtis ekonomikoje bei nustatant jų išsivystymo lygį. Tokie tyrimai negali suteikti išsamos informacijos, kadangi vertinimai atliekami tik skaičiuojant atskirus rodiklius, kurie turi savo trūkumų. Reikalingas daugiakriterinis modelis, kuris apimtų kredito įstaigų veiklos tendencijas charakterizuojančių rodiklių daugumą su įvertintais jų reikšmingumais.

1.2. UŽSIENIO KAPITALO VAIDMUO KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS PLĖTRAI: TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI

Finansų rinkų integracijos reikšmė. Finansų rinkų liberalizavimas Centrinės ir Rytų Europos šalyse sudarė sąlygas užsienio kapitalo judėjimui, pagreitino koncentracijos procesų eigą,

padidino finansų sektoriaus veiklos efektyvumą ir sustiprino konkurenciją. Užsienio bankai, disponuodami didesniais finansiniais ištekliais, turėdami priėjimą į tarptautines pinigų ir kapitalo rinkas, turi geresnes sąlygas savo potencialių galimybių išnaudojimui. Tokiu būdu jie turi galimybę pasiūlyti aukštos kokybės paslaugas žemesnėmis kainomis bei teikti kreditus palankesnėmis sąlygomis. Tuo pačiu vietiniams bankams atsiranda didesnės galimybės veiklos plėtrai, naujų technologijų diegimui. Bankai investuoja į užsienio rinkas, siekdami geriau patenkinti savo klientų poreikius, kurie taip pat plečia savo veiklą užsienio šalyse [88, 101, 104, 106, 111, 136, 154].

Daugelis empirinių tyrimų ir mokslininkų samprotavimų bando paaiškinti, kodėl užsienio bankai ar verslo įmonės tam tikroje veiklos stadijoje pradeda investuoti į užsienio rinkas, kodėl jos taip elgiasi ir kokie tokios veiklos rezultatai. Pačius bendriausius samprotavimus šiuo klausimu pateikė *J. H. Dunning* [88]. Jis sudarė modelį, kuris paaiškino, kodėl įmonės nusprendžia investuoti užsienyje ir kodėl būtent jos teikia prioritetus tiesioginėms užsienio investicijoms. Šis modelis pabrėžia dviejų sąlygų – vietos ir nuosavybės – teikiamus privalumus, tačiau šie veiksniai patys savaime nėra laikomi ypatingai reikšmingomis sąlygomis tiesioginėms užsienio investicijoms. Jie turi būti papildomi šalies kultūros ir elgesio elementais, kas dar labiau padėtų pasinaudoti tokių sąlygų teikiamais privalumais.

Dunning teorija buvo papildyta *išteklių ir evoliucijos modeliu*, kur pagrindinis dėmesys skiriamas įmonės galimybėms [101]. Šių teorijų pagrindinė idėja yra tai, kad įmonės, kurios kuria savo padalinius užsienyje arba tiesiogiai dalyvauja kitos įmonės kapitale, tam tikri pranašumai ir galimybės išryškėja ne iš karto, o per tam tikrą jos veiklos laikotarpį. Svarbu atskirti matomas ir nematomas galimybių puses bei technologinius ypatumus.

Nordic rinkų liberalizavimo modelis nagrinėja, kokios įmonės daugiausia investuoja užsienyje ir kokį investavimo būdą jos pasirenka [104]. Šis modelis dalinai atsako į klausimą, kodėl liberalizavimo ir integracijos procesai vienoje veiklos srityse pasireiškia anksčiau negu kitose. Ši teorija teigia, kad jau rinkų integracijos procesas prasideda nuo paprastos veiklos tokios, kaip eksportas ir tik vėliau, kai įmonė įgyja daugiau patirties, pereinama prie sudėtingesnių formų ir labiau nutolusių užsienio šalių. Finansų rinkų integravimosi procesui apibūdinti nurodama daugybė priežasčių, viena iš jų – tai didėjanti konkurencija. Plėsdami savo veiklą, bankai siekia gauti kuo didesnes pajamas. Jie teikia prioritetus investicijoms į augančio potencialo rinkas, kuriose grynoji palūkanų marža yra didesnė. Tokiu būdu pajamų diversifikavimas leidžia sumažinti bankų veiklos riziką bei suteikia galimybes pasiekti didesnę veiklos pelningumą bei prisidėti prie akcininkų vertės kūrimo.

Tarptautinės bankininkystės teoriją išvystė H. A. Grubel [106], ir vėliau ekonomistai pradėjo diskutuoti ir bandė atsakyti į klausimus, susijusius su užsienio bankų įtakos nustatymu

vietinei (nacionalinei) rinkai. Tarptautinės bankininkystės teorija glaudžiai susijusi su tiesioginių užsienio investicijų teorija, kuri pabrėžia, kad tiesioginės užsienio investicijos yra pagrindinis išorinio finansavimo komponentas vietinėje (nacionalinėje) rinkoje. Užsienio kapitalo judėjimas pagreitina rinkų integraciją ir daugelį metų motininių bankų sukauptos patirties perdavimą dukteriniams bankams ar filialams. Tarptautinis bankininkystės sektorius auga kartu su tiesioginėmis užsienio investicijomis.

Ekonomistai A. M. Rugman ir S. J. Kamath [136] apibrėžė užsienio nuosavybės teikiamus pagrindinius privalumus. Užsienio nuosavybė sumažina riziką. Kadangi makroekonomikos sąlygos keičiasi, užsienio bankai, disponuodami informacija, sukaupia patirtimi bei moderniomis technologijomis, operatyviai reaguoja į pokyčius rinkoje, nustato rizikos priežastis ir imasi priemonių ją valdyti. Užsienio bankai geriau išnaudoja potencialias galimybes. Jie gali pasiūlyti aukštos kokybės paslaugas žemesnėmis kainomis, taip pat naudodamiesi motininio banko reputacija, jie įgyja konkurencinį pranašumą ir tampa labiau patikimais negu vietiniai (nacionaliniai) bankai.

Užsienio nuosavybės teikiama nauda bankininkystės sistemai nagrinėjama įvairiais aspektais. G. Caprio ir P. Honahan [76] empirinės studijos parodė tiesioginę koreliaciją tarp užsienio kapitalo judėjimo ir bankininkystės sektoriaus stabilumo. Mokslininkų atlikta analizė parodė, kad užsienio bankai įtakoja paskolų augimą rinkoje ir, valdydami pakankamai diversifikuotą portfelį, užkertą kelią rizikos pasireiškimui bei užtikrina finansų sistemos stabilumą. Užsienio nuosavybė skatina konkurenciją, finansų rinkų plėtrą, naujų technologijų bankuose diegimą.

Kai kurie mokslininkai labiau akcentuoja užsienio nuosavybės trūkumus negu privalumus. R. W. Anderson ir K. Chantal [61] teigia, kad užsienio kapitalas gali turėti neigiamos įtakos bankininkystės sektoriaus plėtrai ir stabilumui. Kai kurie užsienio bankai tam tikras funkcijas ir veiklos sritis centralizuoja ir perkelia jas į pagrindinę buveinę, t.y. tą šalį kurioje įsikūręs motininis bankas. Tokiu atveju dukterinės įmonės, prarasdamos svarbias funkcijas, negali patenkinti rinkos poreikių. Iš kitos pusės, kadangi dalis funkcijų yra centralizuojama, t.y. perkeliama į pagrindinę buveinę, atsisakoma dalies specialistų paslaugų, o tai gali iššaukti nedarbo didėjimą šalyje. Taip pat užsienio bankai gali turėti skirtingus tikslus. Jie gali būti suinteresuoti tikrai eksporto skatinimu ir specialių projektų rėmimu.

Daugelis mokslininkų bandė nagrinėti užsienio bankų poveikį vietinei rinkai. Pavyzdžiui, Dages (2000) nagrinėjo vietinių ir užsienio bankų paskolų teikimo modelį ir nustatė, kad užsienio bankuose paskolų augimas yra stabilesnis ir didesnis negu nacionalinio kapitalo bankuose. Užsienio kapitalo teikiamą naudą bankininkystės sektoriui nagrinėjo Martinez (1999), Bush

(2000), Lardy (2001) ir daugelis kitų mokslininkų. Demirguc – Kunt (1998) pastebėjo, kad daugelyje šalių per 1988 – 1995 m. laikotarpį užsienio bankų skvarba į nacionalinę rinką sušvelnino bankininkystės krizės pasekmes nacionalinėse rinkose. Mathieson ir Roldos (2001) savo tyrimuose akcentavo du svarbius, susijusius dalykus: kaip užsienio bankų veikla nacionalinėse šalių rinkose įtakoja sisteminės bankininkystės krizės pasireiškimui ir, ar tendencinga užsienio bankams nutraukti savo veiklą ir pasišalinti krizės metu. Manoma, kad užsienio bankai gali aprūpinti rinką papildomais ir stabiliais finansų šaltiniais, kadangi tarptautinių bankų skyriai ar dukterinės įmonės gali pasikliauti motininiu banku, valdančiu labiau diversifikuotą portfelį. Stambūs tarptautiniai bankai turi palankias sąlygas tarptautinėse finansų rinkose, ir užsienio bankų veikla nacionalinėse rinkose padeda užtikrinti bankininkystės sektoriaus stabilumą. Taip pat empiriniai tyrimai parodė, kad užsienio bankų dalyvavimas nacionalinėse rinkose krizės metu veikia, kaip stabilizuojantis faktorius. Tačiau yra ir visiškai priešingų nuomonių, kad užsienio bankai gali turėti neigiamą poveikį nacionalinės bankininkystės sistemos stabilumui. Pavyzdžiui, jeigu nacionalinių bankų veikla santykinai yra neefektyvi, siekdami išsilaikyti konkurencinėje kovoje ir nebankrutuoti, jie gali pradėti vystyti rizikingesnę veiklą, kuri sėkmės atveju užtikrintų aukštesnes pajamas. Paprastai užsienio bankai yra linkę perimti tik pelningus ir stambius klientus, palikdami nacionaliniams bankams smulkius ir rizikingesnius klientus, kas dar labiau pablogintų padėtį nacionaliniuose bankuose.

Atsižvelgus į mokslininkų argumentus ir išsakytas mintis dėl užsienio kapitalo įtakos šalies ekonomikai ir bankininkystės sektoriaus plėtrai, galime daryti apibendrinimą, kad užsienio kapitalo judėjimas turi būti vertinamas visapusiškai t.y. atskirai vertinami teikiami pranašumai ir trūkumai. Be to, autorės nuomone, užsienio bankuose sukaupta patirtis ne visada gali duoti laukiamų rezultatų, kadangi pasireiškia kultūriniai, socialiniai, istoriniai rinkų skirtumai. Užsienio įmonės negali akla adaptuoti kitų šalių rinkose sukauptos patirties reklamos, paslaugų pateikimo kanalų, kainų nustatymo srityse, neįvertinusios rinkos struktūros, vartotojų poreikių, pomėgių ir kitų veiksnių. Tik skaičiavimais ir logika pagrįstas įvertinimas konkrečiu atveju gali atsakyti į klausimą dėl užsienio kapitalo teikiamos naudos vietinės rinkos plėtrai.

Užsienio kapitalo reikšmė Estijos kreditavimo rinkai. Užsienio kapitalas Estijos bankininkystės sektoriuje sudaro apie 86 proc. akciniame kapitale, užsienio bankai valdo apie 98 proc. Estijos paskolų rinkos. Dėl pakankamai atviros ekonomikos Estijoje ypač stipriai pasireiškia tarptautinė bankininkystė sektoriaus konkurencija. Siekiant išanalizuoti užsienio bankų poveikį Estijos paskolų rinkos plėtrai, nustatyti pagrindinius motyvus, kodėl užsienio bankai plečia savo veiklą kitose šalyse, buvo atliktas tyrimas, kuris rėmėsi bankų apklausa ir tiesinio regresijos modelio sudarymu. Pateikiami apibendrinti tyrimų rezultatai:

- užsienio kapitalo judėjimo į kitas valstybes pagrindinės priežastys – tai naujų verslo galimybių paieška, klientų poreikių patenkinimas bei tarptautinės prekybos finansavimas,
- užsienio bankai tikslinė rinka linkę laikyti dideles kompanijas, stambius eksportuotojus ir aukštas pajamas gaunančią gyventojų klasę,
- užsienio bankų veiklos įtaka nacionalinėms rinkoms: konkurencijos išaugimas, nacionalinių bankų pelningumo ir efektyvumo sumažėjimas, naujų bankinių produktų ir paslaugų plėtros skatinimas bei jau egzistuojančių kokybės gerinimas,
- didžiausia užsienio bankų konkurencija pasireiškia per ilgalaikių paskolų teikimą pirmosios klasės verslo klientams, būsto paskolų teikimą bei ilgalaikių paskolų teikimą kitiems verslo klientams.

Nustatant užsienio kapitalo poveikį Estijos kreditavimo rinkos plėtrai, buvo sudarytas regresinis modelis, į kurį įtraukti šie kintamieji (E. Weller, 2000):

Paskolų portfelis / turtas	Indėliai / turtas	Probleminės paskolos / bendras paskolų portfelis	Užsienio nuosavybė / bendra nuosavybė	Kapitalas / turtas
Y	X₁	X₂	X₃	X₄

Analizėje buvo vertinamos kintamųjų tendencijos per 1995 – 2002 m. laikotarpį. Atlikus tyrimą, gauti šie rezultatai:

- kintamasis kapitalas / turtas statistiškai pasirodė nereikšmingas ir išeliminuotas iš tolimesnės analizės;
- remiantis likusiais kintamaisiais, sudaryta regresinė lygtis, kuri paaiškino apie 85 proc. paskolų rinkos variacijos;
- didžiausią įtaką paskolų ir turto santykiui (Y) turi probleminių paskolų dalis bendrame paskolų portfelyje (X2). Probleminių paskolų ir bendro paskolų portfelio santykiui išaugus 1 proc.punktu, paskolų portfelio ir turto santykis sumažėja 0,32 proc.punktais, kitiems kintamiesiems esant pastoviams. Tai reiškia, kad bankai didelį dėmesį turi skirti kredito rizikos valdymui;
- nustatyta, kad kiti kintamieji – indėliai / turtas (X1), užsienio nuosavybė / bendra nuosavybė (X3) – turi menką įtaką paskolų portfelio apimtims. Užsienio kapitalo daliai akciniame kapitale išaugus 1 proc.punktu, paskolų apimtys išauga 0,01 proc. punkto. Indėlių ir turto santykiui išaugus 1 proc.punktu, paskolų apimtys išauga 0,02 proc. punkto;
- užsienio strateginių investuotojų įtaka Estijos paskolų rinkos plėtrai pasireiškia jų platesnėmis galimybėmis užsienio pinigų rinkose.

Užsienio bankų įtaka Lenkijos kreditavimo rinkos plėtrai. Siekiant nustatyti užsienio kapitalo įtaką Lenkijos kreditavimo rinkos plėtrai, naudojantis E. Weller sudarytu regresijos

modeliu, buvo atliktas analogiškas tyrimas, kaip ir Estijoje. Analizėje buvo naudojami 1990 – 1995 m. duomenys. Atlikus tyrimą, gauti šie rezultatai:

- užsienio kapitalo dalies augimas bendrame bankų kapitale turėjo neigiamą įtaką paskolų apimtims bankuose pereinamuoju laikotarpiu. Užsienio bankų kapitalo daliai bendrame kapitale išaugus 1 proc. punktu, paskolų ir turto santykis bankuose sumažėja 1,2 proc. punkto. Šį reiškinį E. Weller paaiškino tuo metu ypač sunkia atskirų pramonės šakų finansine padėtimi, ribotomis finansavimo galimybėmis, atsakingesniu požiūriu į kredito rizikos valdymą;
- paskaičiuota, kad užsienio bankų skaičiui išaugus dviem bankais, bankų paskolų portfelio ir turto santykis vidutiniškai sumažėja 0,8 proc. punktais;
- užsienio kapitalo vaidmuo paskolų apimtims priklauso nuo atskiro banko finansinės būklės. Jeigu banko finansinė būklė stabili ir saugi, bankas nelingęs daug rizikuoti, siekdamas padidinti savo veiklos pelningumą, kuris išaugtų tik sėkmės atveju. Tokiu atveju bankai būna konservatyvesni. Tačiau, jeigu banko finansinei būklei iškykla pavojus, bankas dažniausiai gali rinktis iš dviejų variantų: rizikuoti, t.y. investuoti lėšas į rizikingesnius projektus, siekiant gauti didesnę grąžą sėkmės atveju, arba atsisakyti didesnės rizikos ir iš anksto likti pasmerktam nesėkmei.

Įvertinusi tyrimų, atliktų Estijoje ir Lenkijoje rezultatus, autorė pateikia šiuos apibendrinimus:

- užsienio kapitalo vaidmens Estijos ir Lenkijos paskolų rinkos plėtrai tyrimų rezultatų skirtingumą iš dalies galėjo apspręsti šalių rinkų specifika, analizuojamų laikotarpių skirtingumas. Atliekant bankų paskolų rinkos plėtros analizę Lenkijoje, buvo naudojami 1990 – 1995 m. bankų rodikliai, kai dauguma Rytų ir Centrinės Europos valstybių išgyveno sunkius ekonomikai metus. Tuo tarpu atliekant analogišką analizę Estijoje, buvo 1995 – 2002 m. bankų rodikliai, kai daugelio valstybių ekonomika pradėjo atsigausti ir augti;
- sudarant regresinį modelį, neįvertintas jo veiksmų multikolinearumas, todėl galimi gautų rezultatų netikslumai;
- atliktame tyrime paskolų rinkos plėtrai apibūdinti buvo pasirinktas rodiklis- bankų paskolų ir turto santykis – daugiau charakterizuojantis vidinę paskolų skvarbą. Paskolų rinkos plėtrai apibūdinti tikslingiau būtų naudoti paskolų santykio su BVP rodiklį.

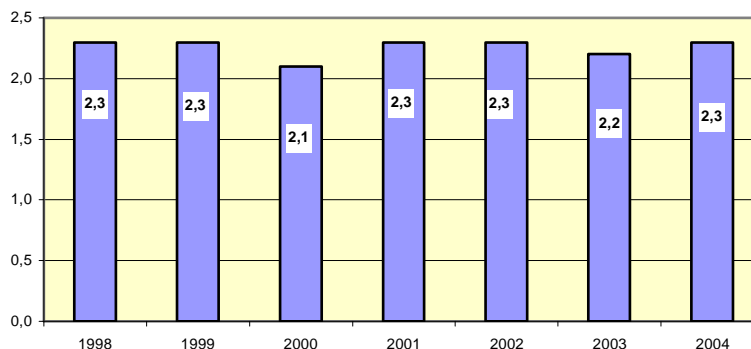
Atlikta užsienio investicijų teorijų analizė leidžia teigti, kad užsienio kapitalo įtakai kredito įstaigų sektoriaus plėtrai nustatyti, reikalingi papildomi tyrimai, kadangi minėtų teorijų pagrindu galima nustatyti tik sąlyginę užsienio kapitalo įtaką. Be to, kaip rodo atliktų tyrimų rezultatai, užsienio kapitalo poveikis atskiros šalies bankininkystės sektoriui pasireiškia skirtingai. Analizuojant Lietuvos bankininkystės sektoriaus plėtrą, disertacijoje skiriamas pakankamas dėmesys pagrindinių bankininkystės sektoriaus rodiklių, įtakojančių bankų sektoriaus plėtrą, identifikavimui ir jų įtakos įvertinimui.

2. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ VEIKLOS CHARAKTERISTIKA IR REGULIAVIMAS

2.1. LIETUVOS FINANSINIO TARPININKAVIMO SEKTORIAUS TENDENCIJOS IR STRUKTŪRA: LYDERIAI IR SPARČIAI AUGANČIOS KREDITO ĮSTAIGOS

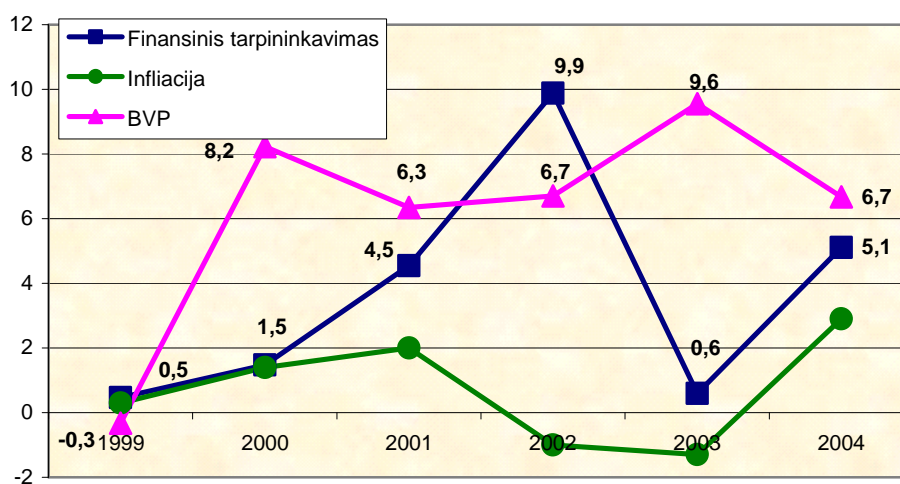
2.1.1. Lietuvos finansinio tarpininkavimo sektoriaus ypatumai

Kaip jau buvo minėta šio darbo pradžioje, Lietuvos finansinio tarpininkavimo sektoriuje išskiriamos penkios pagrindinės finansų tarpininkų grupės – bankai, kredito unijos, draudimo ir lizingo bendrovės bei investiciniai fondai, kurios ir sudaro finansinio tarpininkavimo branduolį. 2004 m. finansinio tarpininkavimo dalis bendroje pridėtinėje vertėje sudarė 2,3 procento. Panagrinėjus ilgesnį laikotarpį, galime pastebėti, kad finansinio tarpininkavimo dalis bendroje pridėtinėje vertėje eilę metų išlieka pastovi (2 pav.). Europos Sąjungos mastu tai yra gana žemas rodiklis. Europos Sąjungos šalyse senbuvėse, kurios pasižymi aukštu finansinio tarpininkavimo išsivystymo lygiu, minėtasis rodiklis vidutiniškai sudaro 7 – 10 proc. nuo bendrosios pridėtinės vertės.

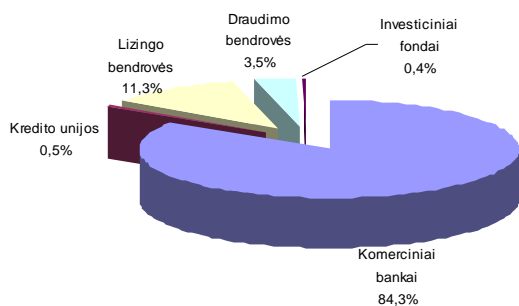

Per 1999 – 2004 m. laikotarpį Lietuvos finansinio tarpininkavimo sektorius plėtėsi (3 pav.), tačiau Lietuvos ekonomikos augimas buvo spartesnis negu finansų sektoriaus plėtra. Per minėtą laikotarpį Lietuvos ekonomika vidutiniškai išaugdavo 6,2 proc. kasmet, tuo tarpu finansinio tarpininkavimo sektorius – 3,7 procento. Finansinio tarpininkavimo sektorius didžiausius augimo

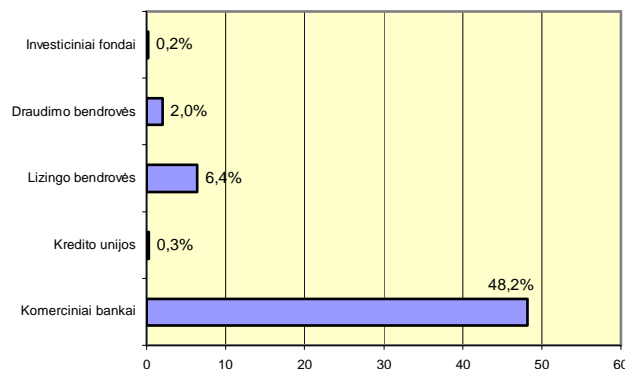
tempus pasiekė 2002 m., kai finansinis tarpininkavimas viršijo ekonomikos augimo tempus 3,2 proc. punkto. Tai apsprendė bankų sektoriaus privatizavimo užbaigimas (buvo galutinai privatizuoti AB Vilniaus bankas, AB Lietuvos taupomasis bankas ir AB Lietuvos žemės ūkio bankas), santykinai maža startinė bazė, smarkiai atpigusios kreditavimo paslaugos, lankstesnė kreditavimo politika, gerėjanti įmonių finansinė padėtis, kuri sąlygojo kredito rizikos sumažėjimą, aštrėjanti bankų konkurencija. Per pastaruosius metus pagal bankų teikiamų paskolų palūkanų normas Lietuva priartėjo prie labiau išsivysčiusių valstybių lygio, todėl 2003 m. nors ir Lietuvos ekonomika augo sparčiausiai, palyginus su pastarųjų dešimties metų laikotarpiu, finansų sektoriaus augimo bumas pradėjo blėsti.

Didžiausi finansų tarpininkai Lietuvoje yra bankai, kurie valdo apie 84 proc. finansinio tarpininkavimo sektoriaus rinkos, ir jų dalis bendrame vidaus produkte 2004 m. pabaigoje sudarė 48,2 proc. (4 pav., 5 pav.). Kitų finansų tarpininkų veikla tik įgauna pagreitį ir jų bendras turtas sudaro tik apie 10 proc. BVP. Per 2001 – 2004 m. laikotarpį sparčiausiai augo kredito įstaigų – bankų ir kredito unijų – sektorius. Bankų turto ir BVP santykis išaugo nuo 32 proc. 2001 m. iki 48 proc., kredito unijų – atitinkamai nuo 0,07 proc. iki 0,3 procento. Nuo 2003 m. pabaigos pradėjus aktyviai sudarinėti sutartis dėl pensijų kaupimo privačiame pensijų fonde, investicinių fondų turto dalis nuo BVP išaugo iki 0,2 procento. Lizingo ir Draudimo bendrovių turto dalis, lyginant su šalies BVP, per paskutiniuosius tris metus pasikeitė nereikšmingai.

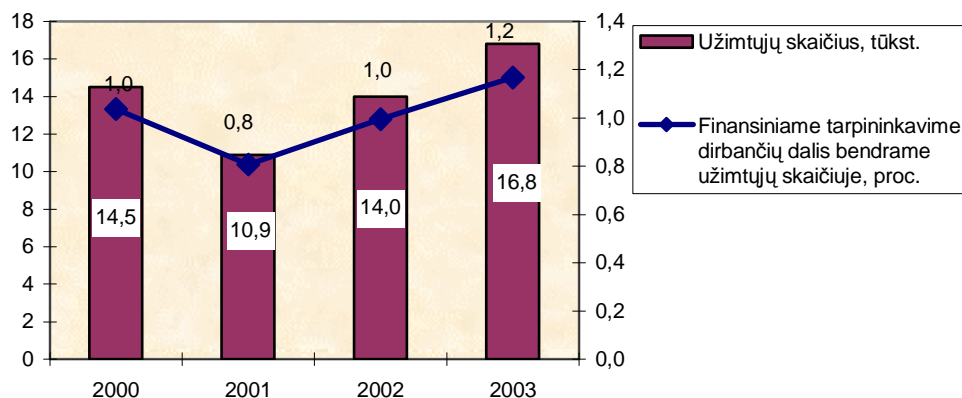

4 pav. 2004 m. finansinio tarpininkavimo sektoriaus turto struktūra [33, 34]

5 pav. Finansų tarpininkų turto ir BVP santykis [33, 34]

Per 2000 – 2003 m. laikotarpį užimtųjų skaičius finansinio tarpininkavimo sektoriuje augo. Per minėtą laikotarpį vidutiniškai jis išaugdavo 7,9 proc. kasmet ir 2003 m. pabaigoje sudarė 16,8 tūkst. arba 1,2 proc. visų užimtųjų šalies ūkyje (6 pav.).

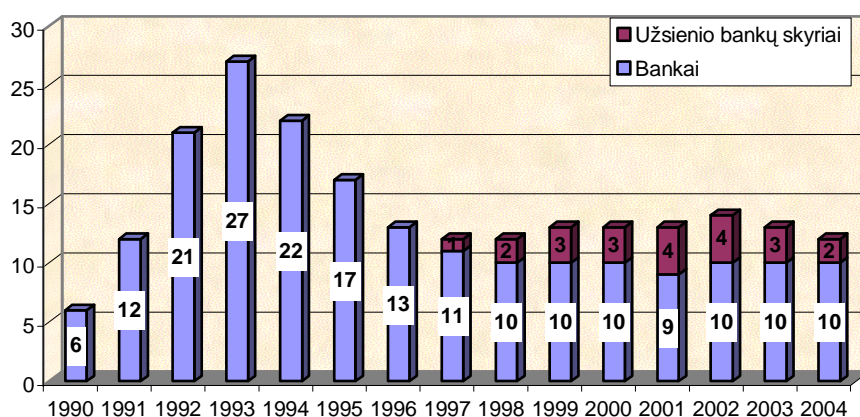
6 pav. Užimtumas finansinio tarpininkavimo sektoriuje [33]

Finansinių paslaugų sektoriuje Europos Sąjungos šalyse vidutiniškai dirba apie 2,5 proc. visų užimtųjų. Darbo našumas finansinių paslaugų sektoriuje 2003 m. pabaigoje 72 proc. viršijo vidutinį darbo našumą šalies ūkyje. Vidutinis darbo užmokestis finansinio tarpininkavimo sektoriuje 2003 m. pabaigoje buvo daugiau kaip 2 kartus didesnis už vidutinį darbo užmokestį šalies ūkyje ir sudarė 2566 Lt.

Materialinės investicijos į finansinių paslaugų sektorių 2003 m. pabaigoje sudarė 2,4 proc. visų materialinių investicijų į šalies ūkį. Nuo 2000 m. per metus jos vidutiniškai išaugdavo 15,2 procento. Tiesioginės užsienio investicijos į finansinio tarpininkavimo sektorių 2003 m. pabaigoje sudarė 15,7 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų į šalies ūkį.

2.1.2. Lietuvos bankininkystės sektoriaus tendencijos ir perspektyvos

Lietuvoje pirmieji komerciniai bankai įsteigti 1989 m. ir iki Komercinių bankų įstatymo priėmimo 1992 m. veikė pagal Akcinių bendrovių įstatymą. 1993 m. Lietuvoje veikė 27 bankai [25] (7 pav.), tačiau bankų priežiūros trūkumas, nesąžininga ir nekvalifikuota jų vadovų veikla sąlygojo bankų krizę 1995 metais. 1996 m. prasidėjo bankų sektoriaus restruktūrizavimas. Jam skirtos išlaidos sudarė apie 1,2 mlrd. Lt arba apie 2,5 proc. BVP. 1996 m. pabaigoje Lietuvoje veikė 13 bankų. Panašus jų skaičius išsilaikė ir iki šių dienų.

7 pav. Bankų skaičiaus dinamika [25 – 31]

Lietuvoje galime išskirti keturis bankų sektoriaus raidos etapus: *I etapas (1990 m.)* – Lietuvoje veikusią TSRS bankų pertvarkymas pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Tuo metu buvo pradėta kurti bankų sistema: perregistruoti TSRS bankai, patvirtintos pirmosios bankų veiklos reguliavimo priemonės – ekonominiai normatyvai, laikinosios bankų veiklos taisyklės – įkurtas pirmasis bankų priežiūros struktūrinis padalinys. *II etapas (1991 – 1994 m.)* – didžiausias dėmesys buvo skiriamas bankų veiklos teisiniam pagrindui formuoti. Priimtose bankų veiklą reglamentuojančiose įstatymuose pataisos, kurios sugriežtino bankų priežiūrą. Svarbiausias bankų priežiūros uždavinys buvo kurti bankų veiklos reguliavimo, licencijavimo ir inspektavimo sistemą, kuri užtikrintų lėšų saugumą. *III etapas (1995 – 1996 m.)* – bankų sektoriaus krizė. Bankai nesugebėjo prisitaikyti prie nepalankių makroekonominės aplinkos sąlygų: didelė infliacija, nacionalinės valiutos nestabilumas. Bankams trūko patikimos informacijos apie klientų finansinę būklę, jie neturėjo tinkamos kreditavimo politikos, nesugebėjo vertinti, valdyti, kontroliuoti rizikos. Tuo metu

Lietuvos banko valdyba priėmė nutarimą dėl paskolų rizikos duomenų bazės sukūrimo, kurios pagalba bankai galėtų įvertinti skolininko finansinę būklę.

IV etapas (nuo 1997 metų) – esamų bankų stiprėjimas, užsienio bankų skverbimasis į Lietuvos rinką, bankų privatizavimas. Šiame etape nuolat tobulinami bankų veiklą reglamentuojantys aktai, vadovaujantis Bazelio bankų priežiūros komiteto ir Europos Sąjungos reikalavimais, patikslinti ir sugriežtinti bankų veiklos riziką ribojantys normatyvai. Šiame etape reikšmingai padidėjo užsienio kapitalo dalis Lietuvos bankų sektoriuje. Tai susiję su užbaigtu bankų privatizavimo procesu. Strateginiai Švedijos investuotojai – SEB ir Swedbank – įsigijo du didžiausius Lietuvos bankus (AB Vilniaus banką ir AB Lietuvos taupomąjį banką), o trečiasis pagal dydį Lietuvos žemės ūkio bankas, 2002 m. pirmąjį ketvirtį buvo parduotas Vokietijos bankui Nord/LB. Nuo 1995 m. iki 2004 m. pabaigos užsienio kapitalo dalis bankų sektoriuje išaugo nuo 16 proc. iki 86 procentų. Žymi užsienio kapitalo dalis Lietuvos bankų sektoriuje paspartina Lietuvos bankų integraciją į Europos finansų sistemą, sukuria sąlygas veiklos vystymui, naujų produktų kūrimui, pažangių technologijų diegimui, kreditavimo sąlygų gerinimui ir kitiems procesams.

Toliau apžvelgsime kai kuriuos pagrindinius Lietuvos bankininkystės sektoriaus vystymosi aspektus. Lietuvos bankų sektoriui būdinga didelė koncentracija (1 lentelė).

1 lentelė. 2004 m. Komercinių bankų rinkos dalys, proc. [31]

Bankai	Turtas	Indėliai	Paskolos
Hansabankas	22,56	29,63	22,00
Vilniaus bankas	32,66	34,59	33,51
NORD/LB	12,40	10,63	14,64
Viso	67,62	74,86	70,14
Kiti bankai	32,38	25,14	29,86
Iš viso	100,00	100,00	100,00

Trys didžiausi bankai – AB Hansabankas, AB Vilniaus bankas ir AB bankas Nord/LB Lietuva – 2004 m. pabaigoje kontroliavo apie 68 proc. turto, 70 proc. paskolų ir 75 proc. indėlių rinkos [31]. Aukštas Lietuvos bankų koncentracijos laipsnis didina sistemine riziką ir mažina konkurenciją. Tačiau per pastaruosius keletą metų padidėjus mažesnių bankų veiklos aktyvumui (AB bankas Snoras, AB Sampo bankas, AB Kredyt bank, AB Parex bankas, Nordea Bank Finland), galima išvelgti tendencingą trijų didžiųjų bankų užimamos rinkos dalies sumažėjimą. Nuo 2001 m. iki 2004 m. pabaigos trijų didžiųjų bankų turto rinkos dalis sumažėjo nuo 78 proc. iki 68 proc., paskolų – nuo 75 proc. iki 70 proc., indėlių rinkos dalis sumažėjo nuo 84 proc. iki 75 procentų. Vien tik per 2004 m. trijų bankų užimama turto rinkos dalis sumažėjo 3,5 proc.

punktais, indėlių – 3,4 proc. punktais, paskolų – 1,3 proc. punkto. Didžiausias rinkos praradimas teko AB Vilniaus bankui, kurio rinkos dalis per metus sumažėjo 3,7 procentinio punkto. Tarp rinkos dalį padidinusių bankų labiausiai išsiskyrė Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius (1,7 proc. punkto), AB Sampo bankas (1,6 proc. punkto) ir Vokietijos banko Vereins – und Westbank AG Vilniaus skyrius (1,5 proc. punkto). Gana sparčiam Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyriaus turto augimui įtakos turėjo dalies Lenkijos Respublikos AB Kredyt Bank S.A. Vilniaus skyriaus turto įsigijimas.

Bankų turtas 2005 m. sausio pradžioje sudarė 29 mlrd. Lt. Per 2004 m. jis išaugo 32 procentais. Sparčiai augo paskolos ir indėliai. Per 2004 m. bankų indėliai išaugo 32 proc., o paskolų portfelis – 40 proc. (2 lentelė). Per 2003 – 2004 m. bankų turtas vidutiniškai išaugo apie 30 proc. kasmet, paskolų portfelio vidutiniai augimo tempai sudarė 45 proc., o indėlių – 24 procentus. Tuo tarpu per 1998 – 2002 m. laikotarpį bankų turtas ir paskolos vidutiniškai kasmet išaugdavo apie 16 proc., indėliai apie 21 procentą. 2003 – 2004 m. reikšmingai paspartėjusi bankų sektoriaus plėtra kelia abejonių dėl savo ilgalaikiškumo, nors erdvė paskolų augimui Lietuvoje plati. Bankų paskolų ir BVP santykis Lietuvoje yra vienas iš mažiausių Europoje (apie tai bus kalbama kitose šio darbo dalyse).

2 lentelė. Pagrindiniai bankų apimtiniai rodikliai, mln. Lt [25 – 31]

Apimtiniai rodikliai	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Turtas	10 551	11 242	13 095	15 343	17 221	22 031	29 151
Paskolos	4 736	5 569	5 519	6 507	7 933	12 099	16 898
Specialieji atidėjimai paskoloms	281	249	206	166	86	68	121
Indėliai	6 310	6 940	8 596	10 416	11 677	13 574	17 860
Akcininkų nuosavybė	1 282	1 314	1 309	1 427	1 731	2 105	2 506
Finansinis rezultatas	89	15	53	-23	147	236	299

Viena iš priežasčių, sąlygojusi kreditų augimą bankuose buvo 2002 m. pradžioje panaikintas reinvestuoto pelno mokesčio nulinis tarifas. Tai apribojo įmonių investicijų finansavimą iš savų lėšų ir paskatino imti paskolas iš bankų. Iš kitos pusės, paskolų palūkanų normos sumažėjo iki žemiausio lygio per paskutiniuosius trylika metų, taip pat augo gyventojų pajamos, didėjo užimtumas, aštrėjo konkurencija tarp bankų. Lietuvos rinkos analitikų nuomone [34], tolesnių palūkanų maržos mažinimo galimybių bankams nebeliko, kadangi jau dabar bankai pradeda kelti minimalaus pelningumo reikalavimus kreditavimo paslaugoms. Todėl galima prognozuoti, kad paskoloms pabrangus, daugelis įmonių ir gyventojų ieškos alternatyvių finansavimo šaltinių.

2003 – 2004 m. sparčiai augo būsto paskolos, kurios pastaraisiais metais tapo viena populiariausių finansinių paslaugų ir jos sudarė apie 80 proc. viso gyventojams suteiktų paskolų portfelio. Gyventojams tai galimybė pagerinti savo gyvenimo sąlygas, o bankams būsto paskolos patrauklios tuo, kad ilgam laikui pririša klientą prie banko, atsiranda galimybė jam pasiūlyti daugiau paslaugų. Būsto paskolų sektoriuje dominavo AB Vilniaus bankas, AB Hansabankas, AB bankas Nord/LB Lietuva ir AB Sampo bankas, kurie buvo suteikę apie 90 proc. visų būsto paskolų [34]. Kaip rodo patirtis, būsto paskolų rizikingumo laipsnis yra vienas iš mažiausių, lyginant su kitomis operacijomis. Tačiau atsiranda tam tikrų pavojų, kurie padidina rizikingumo laipsnį. Būsto paskolomis vis plačiau naudojasi mažesnes pajamas gaunantys gyventojai. Todėl pablogėjus paskolų aptarnavimo sąlygoms, gali iškilti problemų ne tik gyventojams, bet ir bankams.

Per 2000 – 2004 m. laikotarpį paskolų kokybės rodikliai reikšmingai pagerėjo. Tai siejama su naujų, tobesnių kreditavimo sistemų diegimu bankuose, augančia ekonomika, įmonių ir gyventojų gerėjančia finansine padėtimi. Statistikos departamento duomenimis Lietuvos įmonių bendrieji rodikliai sparčiai auga. 2004 metais išliko Lietuvos verslo įmonių vidutinio pelningumo kilimo tendencijos. Įmonių pajamos už parduotas prekes ir suteiktas paslaugas (apyvarta) 2004 m. buvo 23 proc. didesnės nei prieš metus. 2004 m. verslo įmonių pelnas sudarė 5,5 mlrd. Lt, t.y. 36 proc. buvo didesnis negu 2003 metais. Vidutinis įmonių pelningumo koeficientas per metus išaugo nuo 4,9 proc. iki 5,4 proc. – aukščiausio lygio nuo 1997 metų [34]. Augant pelniui, didėjo ir įmonių išsipareigojimai. Nuo 1998 m. iki 2004 m. įmonių išsipareigojimai išaugo beveik 70 procentų. Šie skaičiai duoda pagrindą teigti, kad įmonės vis labiau linkusios skolintis iš bankų. Bankų suteiktos paskolos įmonėms per 1998 – 2004 metus išaugo keturis kartus, t.y. nuo 3 mlrd. Lt iki 12 mlrd. Lt. Minėtosios ekonomikos tendencijos sąlygojo ir bankų paskolų portfelio kokybę. Nuo 2000 m. iki 2004 m. specialiųjų atidėjimų paskoloms ir bankų paskolų portfelio santykis sumažėjo nuo 3,7 proc. 2000 m. iki 0,7 procento. 2004 metų trečiąją ketvirtį įsigaliojus naujoms abejotinų aktyvų grupavimo taisyklėms, bankai pradėjo teikti ataskaitas, kuriose kredito rizika buvo įvertinta pagal pačių bankų parengtas naujas abejotinų aktyvų vertinimo ir grupavimo taisykles. Bendra specialiųjų atidėjimų paskoloms suma per 2004 metus padidėjo 53 mln. Lt arba 77,9 procento.

Didesnės bankų veiklos apimtys teigiamai veikė jų veiklos rezultatus. Lietuvos bankų sistemos pelnas nuosekliai augo trečius metus iš eilės. 2004 metų pelnas buvo didžiausias nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Analizuojant 2004 metų bankų veiklos rezultatus, galima išskirti keletą pagrindinių veiklos sričių, kurios, palyginti su 2003 metais, davė teigiamą efektą bankų pelningumui. Visų pirma, bankininkystės sektoriaus rezultatuose atsispindėjo reikšmingai

išaugusio paskolų portfelio duodamos pajamos, kurios 108,8 mln. Lt arba 22 proc. nulėmė padidėjusias grynąsias palūkanų pajamas. Reikėtų įvertinti tai, kad grynujų palūkanų pajamų poveikis bankų pelningumui realiai buvo kiek mažesnis, kadangi jį įtakojo didesnės specialiujų atidėjimų išlaidos, kurios tiesiogiai buvo susijusios su paskolų portfelio augimu, taip pat didesnės indėlių draudimo įmokos dėl išaugusių indėlių apimčių. Antra, bankų sistema gavo 42,3 mln. Lt arba 15 proc. daugiau grynujų paslaugų ir komisinių pajamų, kurių augimą lėmė tiek paslaugų apimčių išaugimas, tiek ir kai kuriuose bankuose padidėję mokesčiai už teikiamas paslaugas. Trečias veiksnys, turėjęs teigiamos įtakos bankų pelniui, išaugusios 29,8 mln. Lt arba 3 kartus pajamos už nuosavybės vertybinius popierius, kurios buvo apskaitomos, taikant nuosavybės metodą.

Bankai toliau centralizavo kai kurias funkcijas, atsisakydami tam tikros veiklos ir pirkdami banko veiklą papildančias paslaugas rinkoje bei mažindami darbuotojų skaičių. Vien per 2004 metus darbuotojų skaičius bankuose sumažėjo nuo 6 868 iki 6 479 arba 5,7 procento.

Bankų sistemos efektyvumą parodantis fiksuotų išlaidų santykis su pagrindinės veiklos pelnu per 2004 m. sumažėjo (pagerėjo) 12,2 proc. punktų ir 2005 metų sausio 1 d. sudarė 59,9 procento. Tokia dalis bankų iš pagrindinės veiklos uždirbto pelno (grynujų pajamų) buvo sunaudota bankų operacinėms ir amortizacijos išlaidoms. Tokį efektyvumo rodiklio pagerėjimą nulėmė ne tik išaugęs bankų pagrindinės veiklos pelnas, bet ir sumažėjusios fiksuotos išlaidos. Bankininkystės sektoriaus palūkanų marža, gana dideliais tempais mažėjusi kelerius metus iš eilės, 2004 metais sumažėjo 0,6 proc. punkto ir pasiekė 2,8 proc. lygį. Tai mažiausias lygis per pastaruosius metus. Dar didesnę bankų sistemos grynojo pelno augimą pristabdė mokamo pelno mokesčio suma, kuri taip pat išaugo.

Akcininkų nuosavybė per 2004 metus išaugo 396 mln. Lt arba 18,8 proc. Ir 2005 m. pradžioje sudarė 2,5 mlrd. Lt. Bankų įregistruotas akcinis kapitalas per metus padidėjo 106,2 mln. Lt arba 8,6 proc. iki 1,3 mlrd. Lt.

Įvertinus situaciją Lietuvos bankininkystės sektoriuje, reikia paminėti, kad bankinėje sistemoje egzistuoja didelė erdvė diegti naujas finansines paslaugas ir plėtoti jau atsiradusias (elektroninė bankininkystė, būsto paskolos, faktoringas, lizingas, išvestinės finansinės priemonės), sutrumpinti atstumą tarp kredito įstaigų ir jų potencialių klientų. Pagrindinė užduotis, kurią turi įvykdyti bankininkystės sektorius – aktyvia rinkodaros, kreditavimo politika, naujomis finansinėmis paslaugomis pakeisti įmonių daugelį metų nusistovėjusį mąstymą dėl veiklos finansavimo – išnaudoti visas, bent menkiausias vidines galimybes ir tik po to kreiptis į bankus. Dar vis didelis yra gyventojų kreditavimo potencialas, tik nuo 2000 m. šių bankinių paslaugų

teikimas pradėjo augti spartesniais tempais. Skolinimosi patrauklumui turėtų pasitarnauti palankios kreditavimo sąlygos ir ženkliai sumažėjusios palūkanų normos.

Bankų sektoriaus plėtros galimybės priklausys ir nuo valstybės vaidmens – ar bus palaikoma konkrečių bankų paslaugų plėtra (pvz., būsto kreditavimas), ar bus sudarytos teisinės prielaidos platesniam paskolos užtikrinimo priemonių spektro atsiradimui, ar bus kuriama nauja palanki teisinė aplinka naujoms kredito įstaigų rūšims.

Apžvelgus Lietuvos bankininkystės sektoriaus tendencijas ir numčius jų plėtros perspektyvas, kyla klausimas, ar Lietuvos bankų sektorius pakankamai išvystytas, lyginant su ekonomikos apimtimi ir kokią vietą jis užima tarp Europos Sąjungos šalių. Šiam klausimui skirta II šio darbo dalis.

2.1.3. Lietuvos kredito unijų augimo rodiklių tendencijos

Kredito unijų samprata. Kaip alternatyva bankams, 1995 m. Lietuvoje įsteigta pirmoji kredito unija. Įvairūs finansų literatūros šaltiniai skirtingai pateikia kredito unijos apibrėžimą, tačiau visos pateikiamos kredito unijos sampratos išryškina tuos pačius unijoms charakteringus bruožus.

Knygos „Finansai“ autorė Olga Buckiūnienė kredito uniją apibrėžia, kaip kooperatiniais pagrindais susivienijusią į bendrą santaupų fondą organizaciją, per kurią žmonės už priimtinas palūkanas vieni kitiems teikia paskolas. Asociacija Lietuvos Kredito unijos savo informacijos šaltiniuose kredito unijas apibrėžia, kaip narių valdomas, kooperatiniais pagrindais sukurtas kredito įstaigas, teikiančias savo nariams finansines paslaugas [18].

Šiame darbe bus vadovaujama Lietuvos Respublikos kredito unijų įstatyme pateikta kredito unijos samprata, kuri, autorės nuomone, aiškiausiai apibrėžia kredito unijų veiklos sferą, narystės ypatumus, siūlomų paslaugų pobūdį. Lietuvos Respublikos kredito unijų įstatymas kredito uniją apibrėžia, kaip kooperatiniais pagrindais suorganizuotą, fizinių asmenų ar fizinių asmenų kartu su Lietuvos Respublikoje įregistruotomis visuomeninėmis organizacijomis, profesinių sąjungų organizacijomis, religinėmis bendruomenėmis ir bendrijomis, žemės ūkiu kooperatyvais savanoriškai įsteigtą ir šio įstatymo nustatyta tvarka įregistruotą kredito įstaigą, telkiančią savo narių ir savo asocijuotų narių (toliau – narių) ir klientų pinigus narių ūkiniam bei socialiniams poreikiams, numatytiems kredito unijos įstatuose, tenkinti savitarpio paskolų teikimo

būdu ir prisiimanti su tuo susijusią riziką bei atsakomybę [37]. Kredito unijos yra kooperatinės finansų institucijos, egzistuojančios šalia bankų sektoriaus. Visoms kredito unijoms charakteringa tai, kad jos aptarnauja uždara žmonių ratą. Jos orientuojasi į tam tikrą rinkos segmentą – dažniausiai į vidutines arba žemesnes nei vidutines pajamas turinčius fizinius asmenis ar verslo vienetus. Išskiriami šie pagrindiniai kredito unijų bruožai:

- Kredito unijų veikla remiasi pagrindiniais kooperatiniais principais: kredito unijos yra ne pelno siekiančios institucijos, jų nariai kartu yra ir savininkai, kurie turi po vieną balsą. Narystė kredito unijose pasireiškia priklausymu tam tikrai žmonių grupei. Kiekvienas kredito unijos narys privalo įsigyti pajų ir tapti kredito unijos savininku. Galimi du bendruomenių tipai: bendruomenė, kuriai priklauso žmonės, dirbantys toje pačioje įmonėje ir bendruomenė, kurią sudaro žmonės, priklausantys tam tikrai visuomenės grupei – mokytojai, dvasininkai ir kt. Todėl kredito unijos gali būti arba paplitę tam tikroje teritorijoje, arba labai koncentruotos.
- Kredito unijos nariais gali būti asmenys, sulaukę 18 metų – Lietuvos Respublikos piliečiai, asmenys be pilietybės, nuolat gyvenantys Lietuvoje ir kitų valstybių piliečiai, nuolat gyvenantys Lietuvoje, taip pat ir juridiniai asmenys – visuomeninės organizacijos, profesinių sąjungų organizacijos, religinės bendruomenės ir bendrijos, žemės ūkio kooperatyvai, o asocijuotais nariais – unijos narių, fizinių asmenų, įregistruotos individualios įmonės, ūkinės bendrijos, žemės ūkio kooperatyvai ir kita.
- Valdantieji organai yra renkami iš narių tarpo, naujose bei mažose kredito unijose jiems nėra mokamas atlyginimas. Visuotiniuose metiniuose susirinkimuose nariai renka valdybą, paskolų komitetą ir stebėtojų tarybą.
- Kredito unijos atlieka finansinio tarpininkavimo funkciją, paskirstydamos lėšas tarp miesto, priemiesčių ir kaimo teritorijų ir tarp skolintojų bei taupytojų, užtikrindamos, kad paskolų teikimas vyktų tos bendruomenės tarpe, kurios santaupos yra sukauptos. Kredito unijos paprastai priima indėlius ir teikia paskolas automobiliams, namų ūkio reikmėms, verslui plėtoti ir būstui įsigyti ar remontuoti.

Kai kuriose šalyse „kredito unijos“ sąvoką pakeičia terminai tokie, kaip kooperatinės finansinės institucijos, mikrokreditavimo ar savipagalbos organizacijos, kooperatiniai bankai. Europos Sąjungos šalyse dažniausiai naudojamas kooperatinių bankų terminas. Nuo kredito unijų šie bankai skiriasi tuo, kad narystė juose apibrėžiama pagal priklausymą tam tikrai teritorijai.

Lietuvos kredito unijų plėtros tendencijos. Lietuvoje kredito unijų užuomazgos atsirado dar XIX a. pabaigoje. Dar prieš antrąjį pasaulinį karą Lietuvoje veikė taupmenų skolinamosios bendrovės. Tuo metu šios bendrovės užėmė 37 proc. indėlių ir apie 38 proc. paskolų rinkos.

Sovietų Sąjungos laikais Lietuvoje gamyklose veikė savišalpos kasos, tačiau jų veikla buvo grindžiama ne kooperatiniais principais. Jos kaupdavo lėšas, atskaitydamos tam tikrą dalį dirbančiųjų atlyginimo. Sukauptos lėšos buvo skolinamos gamyklų dirbantiems lengvatinėmis sąlygomis, nereikalaujant už tai mokėti palūkanas [18].

1993 – 1995 m. Lietuva išgyveno pereinamąjį laikotarpį nuo planinės į rinkos ekonomiką. Tais metais susiklosčiusios ekonominės sąlygos apribojo užsienio investicijų pritraukimą į Lietuvą. Gana pigiai įgiję didelį turtą, naujieji savininkai dažniausiai net nebandė jo restruktūrizuoti ar modernizuoti su tikslu sukurti konkurentabilų ir efektyvų verslą. Naujai įsigytą ir jokio pelno nenešantį turtą įkeisdavo bankams, o gautas paskolas naudodavo prestižiniam vartojimui, tolesniam neefektyviam plėtimuisi. Toks privatizavimo būdas ne tik žlugdė šalies pramonės potencialą, bet ir labai sunkia našta užgulė Lietuvos bankų sektorių, sukurdamas daugiamilijoninius neveiksnius aktyvus. Neigiami čekinio privatizavimo efektai stipriausiai pasireiškė būtent bankų sektoriuje ir tapo viena iš bankų krizės priežasčių.

Nepasitikėjimas finansinėmis institucijomis bei smulkaus ir vidutinio verslo finansavimo stoka paskatino kurtis kredito unijas. Išskiriami šie pagrindiniai kredito unijų veiklos etapai [18]:

1994 m. Kanados Kvebeko provincijos Desjardins kredito unijų konferencijos tarptautinis skyrius atidarė savo atstovybę Kaune. Pagrindinis atstovybės tikslas buvo supažindinti Lietuvos gyventojus su kredito unijų idėja, padėti steigti kredito unijas, konsultuoti finansiniais ir kredito unijų valdymo klausimais. Atstovybę finansavo Kanados vyriausybė.

1995 m. priimtas Lietuvos kredito unijų įstatymas, kuris apibrėžė kredito unijos sąvoką, narystę kredito unijose, kredito unijų teises ir pareigas, jų steigimą, valdymą, likvidavimą ir reorganizavimą.

1997 m. įkurta asociacija Lietuvos kredito unijos. Vienuolika kredito unijų pasirašė asociacijos steigimo sutartį ir nusprendė suvienyti jėgas, plėtojant kredito unijų judėjimą Lietuvoje.

2000 m. priimta nauja Lietuvos kredito unijų įstatymo redakcija, Lietuvos centrinės kredito unijos ir gyventojų indėlių įstatymo pataisos.

2002 m. Lietuvos bankas suteikė licenciją Lietuvos Centrinei kredito unijai – kooperatiniam finansiniam kredito unijų centrui, užtikrinančiam kredito unijų sistemos stabilumą ir likvidumą. Kartu su Lietuvos Centrinės kredito unijos įsikūrimu kredito unijos Lietuvoje pradėjo naują, finansiškai nepriklausomą savo veiklos etapą.

2004 m. Lietuvos Centrinė kredito unija tapo Europos kooperatinių bankų asociacijos nare. Šios organizacijos nariais yra visi didžiausi Europos kooperatiniai bankai, kurie užima apie 20 proc. Europos bankų turto rinkos. Narystė Europos kooperatinių bankų asociacijoje Lietuvos

Centrinei kredito unijai suteikia galimybę atstovauti Lietuvos kredito unijų interesams Europos Sąjungos lygyje.

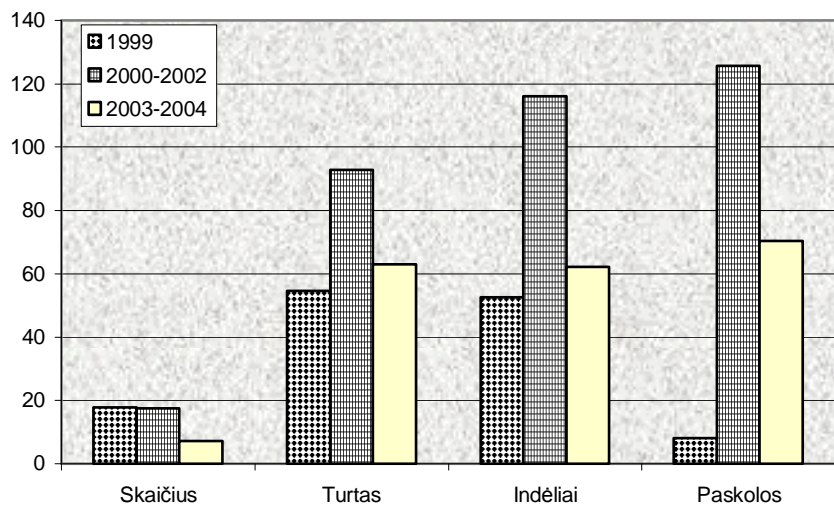
1999 – 2004 m. ryški kredito unijų rodiklių augimo tendencija (3 lentelė). Per minėtą laikotarpį kredito unijų skaičius vidutiniškai kasmet išaugdavo 14 proc., narių skaičius – 62 procentais. Turto vidutiniai augimo tempai sudarė apie 61 proc. per metus, paskolų – apie 104 proc., indėlių – 95 procentus.

3 lentelė. Pagrindiniai kredito unijų rodikliai [25 – 31]

Metai	Skaičius	Narių skaičius, tūkst.	Turtas, mln.Lt	Indėliai, mln.Lt	Paskolos, mln. Lt	Kapitalas, mln.Lt	Pelnas (nuostolis), mln. Lt
1998	28	n.d.	6,6	3,8	3,7	1,3	0,1
1999	33	4,3	10,2	5,8	4,0	1,8	0,1
2000	38	5,7	15,3	10,3	8,8	2,5	0,04
2001	41	10,8	33,8	26,5	21,0	4,0	0,4
2002	53	20,1	70,1	56,5	45,9	7,6	0,4
2003	57	31,7	123,0	95,5	86,9	13,4	0,8
2004	61	45,0	185,2	148,4	131,7	20,2	0,9

Kredito unijų plėtrai ypač reikšmingi buvo 2000 – 2002 metai (8 pav.), kai kredito unijų apimtinių rodiklių augimo tempai ženkliai viršijo vidutinius metinius augimo tempus. Viena iš pagrindinių priežasčių, paaiškinanti kredito unijų spartų augimą minėtu laikotarpiu – Lietuvos bankų sektoriaus privatizavimo procesas, po kurio buvo uždaryta didžioji dalis nepelningai dirbusių bankų skyrių mažesniuose, atokesniuose miesteliuose.

2003 – 2004 m. dėl pakankamai aktyvios bankų sektoriaus veiklos, palankios bankininkystės sektoriaus vykdomos kreditavimo politikos kredito unijų plėtros vidutiniai augimo tempai sulėtėjo. Per minėtą laikotarpį kredito unijų skaičius vidutiniškai per metus išaugo 7 proc., tuo tarpu per 2000 – 2002 m. laikotarpį kredito unijų skaičiaus augimas vidutiniškai sudarė 17 proc. kasmet. 2003 – 2004 m. vidutinis paskolų augimas kredito unijose per metus sudarė 70 proc. (2000 – 2002 m. – 126 proc.), indėlių vidutiniai augimo tempai buvo 62 proc. (116 proc.).

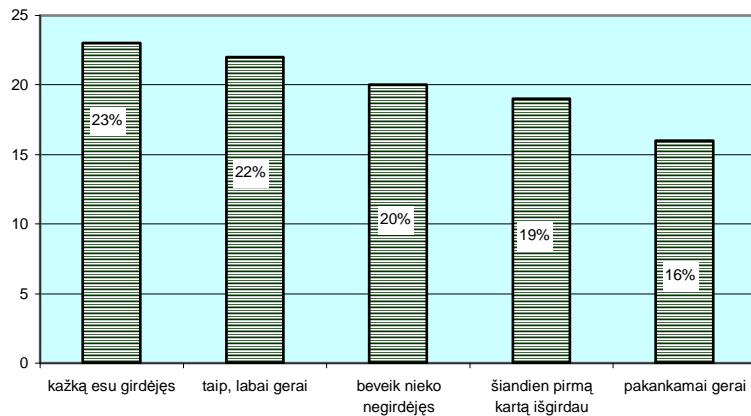
8 pav. Kredito unijų rodiklių vidutinis metinis augimas, proc. [25 – 31]

Nepaisant spartaus kredito unijų augimo, galime išskirti šiuos veiksnius, kurie, autorės nuomone, neigiamai veikia kredito unijų veiklos rodiklius ir pristabdo jų plėtrą:

- bankų sektoriaus krizė, kuri ilgam suformavo neigiamą požiūrį į kreditavimą,
- vis dar egzistuojantys psichologiniai faktoriai – žmogus bijo deklaruoti savo pajamas, kadangi vis dar egzistuoja didelė šešėlinė ekonomika,
- informacijos apie kredito unijas, jų veiklą trūkumas.

Paskutiniųjų teiginį dėl informacijos apie kredito unijas stoko pagrindžia Lietuvos kredito unijų asociacijos organizuota internetinė apklausa, kurioje dalyvavo 305 respondentai. Apklausos metu buvo užduotas klausimas: ar esate susipažinęs su kredito unijų veikla? Apklausos rezultatai pateikiami 9 paveiksle.

Apibendrinus apklausos rezultatus, galime daryti išvadą, kad apie 40 proc. gyventojų visiškai nežino arba girdėję labai nedaug apie kredito unijų veiklą. Skirtingai negu bankininkystės sektoriui, kredito unijoms yra būdingas palyginti žemas koncentracijos laipsnis. Trijų didžiausių kredito unijų turtas – Ūkininkų vilties (Panevėžys), Pakruojo ūkininkų, Šilutės – 2003 m. pabaigoje sudarė apie 27 proc. visų kredito unijų aktyvų. Kasmet augant kredito unijų skaičiui, trijų didžiausių kredito unijų užimama rinkos dalis mažėja. Per 2001 – 2003 m. ji sumažėjo 5 proc. punktais.

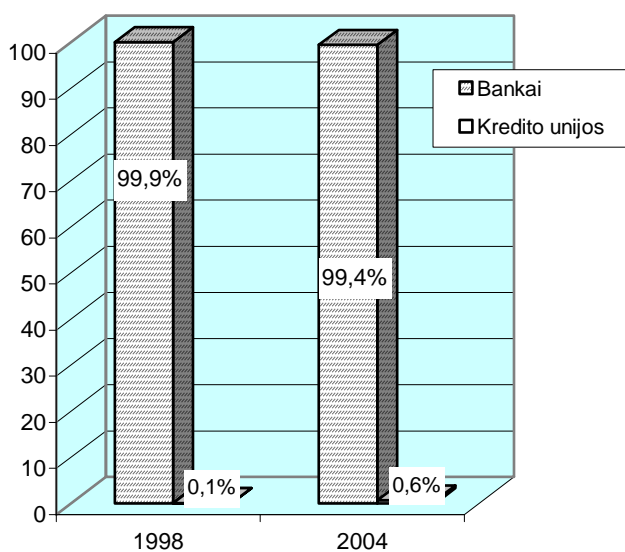
9 pav. Ar esate susipažinęs su kredito unijų veikla (internetinės apklausos rezultatai)

2.1.4. Bankininkystės ir kredito unijų sektorių veiklos lyginamoji analizė

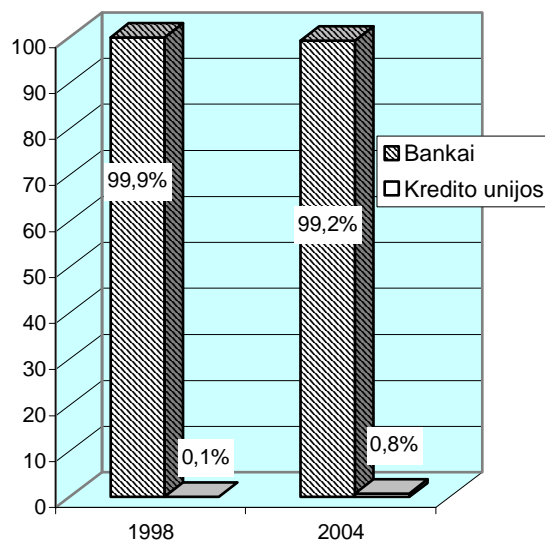
Bankų ir kredito unijų vaidmuo kredito įstaigų sektoriuje. Finansų sektoriuje, kaip ir kitose verslo šakose, egzistuoja du rinkos segmentai – mažmeninis ir didmeninis. Mažmeniniame rinkos segmente veikiantys bankai priima indėlius, skolina lėšas namų ūkiams, privatiems klientams, smulkaus ir vidutinio verslo įmonėms. Didmeniniame rinkos segmente bankai aptarnauja stambius verslo klientus, valstybines institucijas. Didmeniniam segmentui teikiamas platus spektras finansinių paslaugų – pradedant įmonių akcijų emisijų išplatinimu, tarpininkavimu įvairiose finansinėse veiklose, baigiant operacijų vykdymu tarp finansų institucijų [74]. Didmeninės bankininkystės dalyviai yra centriniai bankai, kurie aptarnauja kitas kredito įstaigas, ir universalūs bankai, kurie atlieka ne tik tradiciškai bankams būdingas funkcijas, t.y. priima indėlius ir skolina lėšas, bet ir visas kitas įmanomas finansines operacijas.

Mažmeniniame rinkos segmente veikia privatūs komerciniai bankai, taip pat taupomieji bankai, kurie aptarnauja privačius asmenis, smulkų ir vidutinį verslą, teikdami grynųjų pinigų valdymo, kreditavimo paslaugas; kooperatiniai bankai ir kredito unijos, kurios veikia kaip kooperatinės finansų institucijos, priimdamos indėlius ir teikdamos paskolas apibrėžtam ratui žmonių.

Lietuvos kredito įstaigų sektoriuje dominuoja komerciniai bankai, kurie užima 99,4 proc. kredito įstaigų turto rinkos ir 99,2 proc. paskolų ir indėlių rinkos (10 pav., 11 pav.).

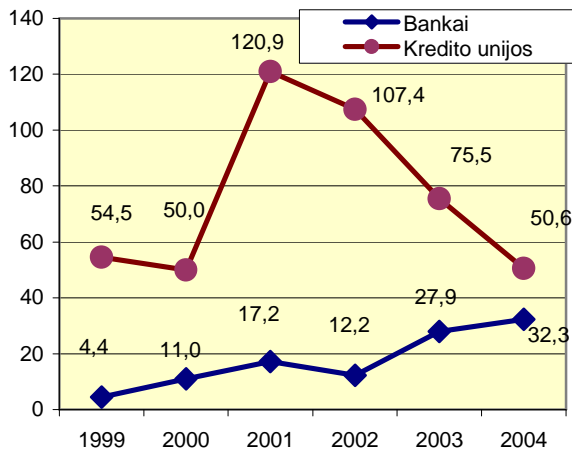
10 pav. Turto rinkos dalys kredito įstaigų sektoriuje [16, 31]

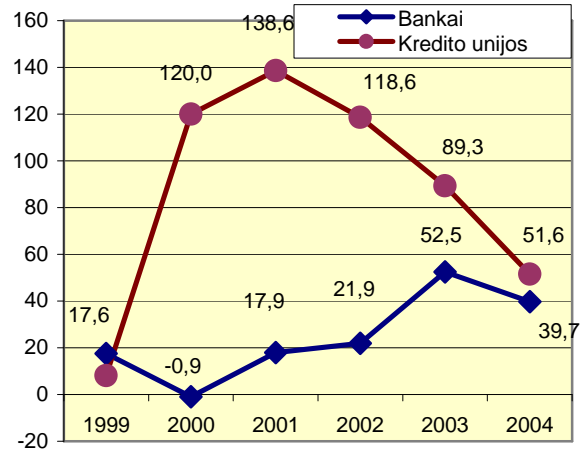
11 pav. Paskolų ir indėlių rinkos dalys kredito įstaigų sektoriuje [16, 31]

Per 1998 – 2004 m. laikotarpį komercinių bankų užimama rinkos dalis mažėjo, kredito unijų lyginamasis svoris rinkoje augo. Komercinių bankų užimama turto rinkos dalis per minėtą laikotarpį sumažėjo 0,5 proc. punkto, paskolų ir indėlių rinkos dalys sumažėjo 0,7 proc. punkto. Tai rodo kredito unijų veiklos plėtrą ir jų vaidmens rinkoje didėjimą.

1999 – 2004 m. kredito unijų apimtiniai rodikliai – turtas, paskolos ir indėliai – augo žymiai sparčiau negu bankų sektoriuje (12 pav., 13 pav., 14 pav.). Per minėtą laikotarpį kredito unijų turtas vidutiniškai kasmet išaugdavo 77 proc., paskolos ir indėliai – 88 procentais. Komercinių bankų turtas per atitinkamą laikotarpį vidutiniškai išaugdavo 18 proc. kasmet, paskolos – 25 proc., indėliai – 19 procentų. Ypač sparčiai kredito unijų apimtiniai rodikliai augo 2000 – 2002 metais. Tuo pačiu laikotarpiu bankų sektoriaus augimo tempai buvo sulėtėję. Tikėtina, kad tam turėjo įtakos 2000 m. prasidėjęs ir 2002 m. pasibaigęs trijų didžiausių Lietuvos bankų privatizavimo procesas.

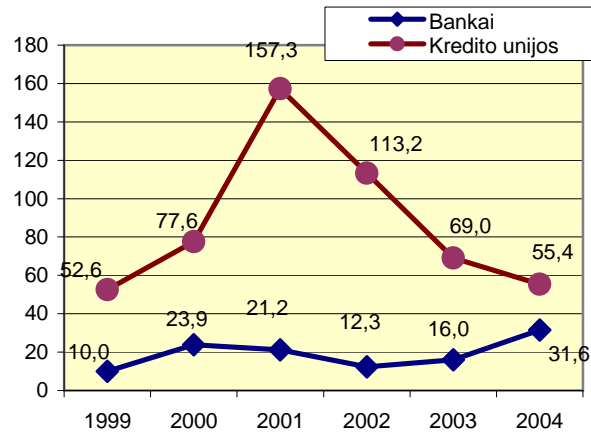

12 pav. Turto metinis augimas, proc. [16, 25 – 31]

13 pav. Paskolų metinis augimas, proc.

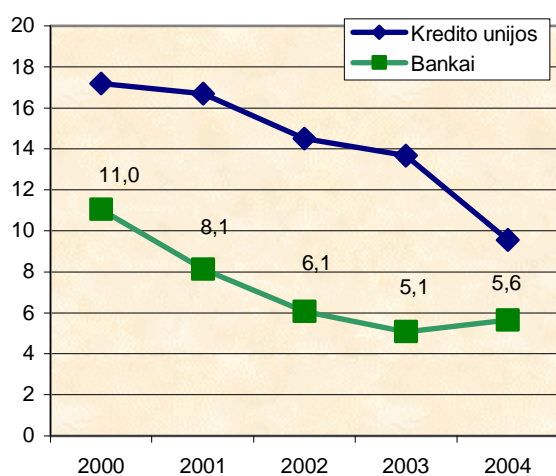
[16, 25 – 31]

14 pav. Indėlių metinis augimas, proc. [16, 25 – 31]

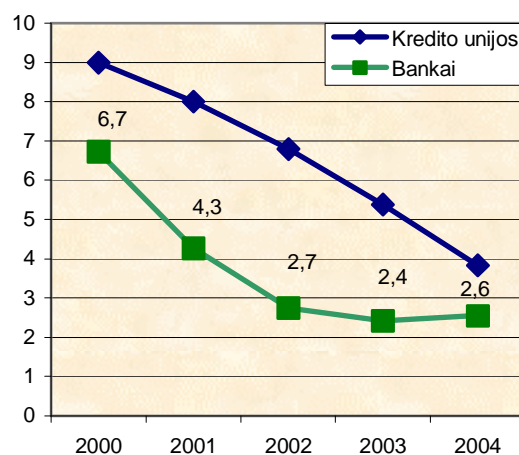
Toliau panagrinėsime paskolų ir indėlių palūkanų normas bankuose ir kredito unijose. Indėlių ir paskolų palūkanų normos kredito unijose yra žymiai aukštesnės negu bankuose (15 pav., 16 pav.). Tai paaiškinama didesnėmis bankų galimybėmis disponuoti pigesniais ir didesniais finansiniais ištekliais, žymiai didesnėmis kreditavimo apimtimis, patirtimi, vertinant riziką, aštria tarpbankine konkurencija. 2004 m. pabaigoje paskolų palūkanų normos kredito unijose vidutiniškai sudarė 9,6 proc., bankuose – 5,6 procento. Terminuotų indėlių palūkanų normos kredito unijose 2004 m. pabaigoje vidutiniškai sudarė 3,8 proc., bankuose – 2,6 procento. Nuo 2000 m. paskolų ir indėlių palūkanų normos kredito įstaigų sektoriuje mažėjo. Tam įtakos turėjo gerėjanti šalies makroekonominė padėtis, mažėjanti rizika, konkurencija. Kredito unijose tiek paskolų, tiek indėlių palūkanų normų mažėjimo tempai buvo spartesni negu bankiniame sektoriuje. Paskolų palūkanų normos kredito unijose vidutiniškai kasmet sumažėdavo beveik 2 proc. punktais, tuo tarpu bankiniame sektoriuje paskolų palūkanų normų mažėjimo tempai buvo

perpus lėtesni. Terminuotų indėlių palūkanų normos kredito unijose vidutiniškai per metus sumažėdavo apie 1,3 proc. punkto, bankuose – 1 proc. punktą.

15 pav. Paskolų palūkanų normos, proc.

[16, 25 – 32]

16 pav. Terminuotų indėlių palūkanų normos,

proc. [16, 25 – 32]

Siekdami išsiaiškinti, kokie veiksniai vaidina didžiausią įtaką klientams, priimant sprendimą dėl paskolos, remsimės Lietuvos kredito unijų asociacijos internetine apklausa. Apklausos rezultatai rodo, kad apie 42 proc. apklausoje dalyvavusių respondentų svarbiausiu veiksniu, imant paskolą, įvardijo kredito įstaigos siūlomas palūkanų normas, apie 29 proc. respondentų – minimalius pajamų reikalavimus, apie 12 proc. – lanksčius paskolos grąžinimo terminus, apie 11 proc. – reikalaujamų dokumentų kiekį paskolai gauti, apie 6 proc. – paskolos išdavimo greitį. Įvertinus tai, kad palūkanų normos už paskolas kredito unijose sparčiai mažėja, o palūkanų normoms už paskolas bankiniame sektoriuje jau nėra kur mažėti (jos jau pradeda kilti), taip pat paklausa vartotojiškam kreditui auga, didžiąją gyventojų dalį sudaro vidutinės pajamas gaunančių gyventojų klasė, galime prognozuoti, kad paskolų portfelis kredito unijose ir ateityje turėtų sparčiai augti bei kredito unijų veiklos plėtra gali sudaryti konkurenciją bankams, aptarnaujant mažmeninį rinkos segmentą.

Bankų ir kredito unijų pasiskirstymas pagal apskritis. Iki šiol bankų sektoriuje vykęs globalizacijos ir koncentracijos procesas teigiamai įtakojo kredito unijų plėtrą. 2000 m. pabaigoje AB Lietuvos Taupomajam bankui uždarius apie 200 skyrių, nišą, kuri atsirado rinkoje, sėkmingai užpildė kredito unijos. Jau 2001 m. viduryje buvusio Taupomojo banko skyrių vietoje pradėjo veiklą 20 kredito unijų. Tai sudarė 10 proc. viso uždarytų banko skyrių skaičiaus.

Autorė, remdamasi 1997 – 2004 m. statistiniais ir finansų institucijų teikiamais duomenimis ir atlikusi kredito unijų skaičiaus priklausomybės nuo socialinių – ekonominių veiksnių tyrimą,

nustatė veiksnių kombinaciją, kuri labiausiai įtakojo Lietuvos kredito unijų skaičiaus dinamiką. Apie 96 proc. kredito unijų skaičiaus variacijos paaiškina vidutinio darbo užmokesčio (neto) tendencijos Lietuvos ūkyje, BVP, tenkančio vienam gyventojui, rodiklis ir užsienio kapitalo dalies bankų aciniame kapitale dinamika. Nustatyta tiesioginė priklausomybė tarp kredito unijų skaičiaus dinamikos ir minėtųjų nepriklausomųjų veiksnių. Taigi, šiuo tyrimu buvo kiekybiškai pagrįstas teiginys, kad kredito unijų skaičiaus didėjimui teigiamą poveikį turėjo bankininkystės sektoriaus privatizavimas ir nustatyta veiksnių kombinacija, geriausiai apibrėžianti kredito unijų skaičiaus dinamiką.

Kredito unijos labiausiai paplitusios Vilniaus, Kauno, Šiaulių apskrityse (4 lentelė). Šiose apskrityse veikiančios kredito unijos sudaro apie 50 proc. bendro jų skaičiaus. Panašus pasiskirstymas būdingas bankams ir jų skyriams. 2004 m. pabaigoje, kaip ir 2003 m. pabaigoje, Lietuvoje veikė 10 bankų, kurie turėjo 118 skyrių (filialų), 2 užsienio bankų skyriai ir 3 bankų atstovybės. Apie 60 proc. visų veikusių bankų ir jų filialų savo veiklą buvo sukoncentravę, kaip ir kredito unijos Vilniaus, Kauno, Šiaulių apskrityse. Pagal ekonomikos teorijos dėsnius tokį kredito įstaigų skaičiaus pasiskirstymą galėjo sąlygoti didžiųjų apskričių pranašumas gyventojų skaičiaus, gyvenimo lygio, verslo galimybių ir kitų veiksnių atžvilgiu. Tačiau autorės atliktas tyrimas parodė, kad atskirų apskričių socialiniai – ekonominiai veiksniai, tokie kaip nedarbo lygis, sukuriamas BVP vienam apskrities gyventojui, vidutinės pajamos, tenkančios vienam apskrities nariui- nėra reikšmingi dėl silpno koreliacinio ryšio su priklausomu kintamuoju – kredito įstaigų skaičiumi. Apskrities teritorijos dydis ir gyventojų tankumas (gyventojų skaičius, tenkantis vienam kvadratiniam kilometrui) apskrityje labiausiai sąlygoja tiek bankų skyrių, tiek kredito unijų skaičiaus pasiskirstymą Lietuvos apskrityse.

Klaipėdos ir Tauragės apskrityse veikia vienodas bankų filialų ir kredito unijų skaičius. Utenos ir Telšių apskrityse kredito unijų ir bankų filialų skaičiaus santykis yra vienas iš didžiausių ir sudaro atitinkamai 80 proc. ir 71 procentą. Mažiausias kredito unijų ir bankų filialų santykis Vilniaus apskrityje – 24 proc. ir Šiaulių apskrityje – 31 procentas. Bendras kredito unijų ir bankų santykis Lietuvoje sudaro 46 proc., t.y. vienai kredito unijai tenka beveik du bankų filialai.

4 lentelė. Kredito įstaigų pasiskirstymas pagal apskritis 2004 m. pabaigoje

Apskritis	Bankų filialų (skyrių) skaičius	Bankų skyrių skaičiaus dalis nuo viso skaičiaus, proc.	Kredito unijų skaičius	Kredito unijų skaičiaus dalis nuo viso kredito unijų skaičiaus, proc.
Alytaus apskritis	10	7,5	4	6,6
Kauno apskritis	22	16,5	11	18,0
Klaipėdos apskritis	5	3,8	5	8,2
Marijampolės apskritis	6	4,5	4	6,6
Panevėžio apskritis	13	9,8	6	9,8
Šiaulių apskritis	26	19,5	8	13,1
Tauragės apskritis	6	4,5	6	9,8
Telšių apskritis	7	5,3	5	8,2
Utenos apskritis	5	3,8	4	6,6
Vilniaus apskritis	33	24,8	8	13,1
Viso:	133	100,0	61	100,0

Skirtingai negu bankai kredito unijos aptarnauja smulkų ir vidutinį verslą, žemdirbius, asmenis, kurių pajamos yra vidutinės, ar žemesnės nei vidutinės. Apie 60 proc. visų Lietuvoje veikiančių įmonių, kuriose dirba 250 darbuotojų ir daugiau, savo veiklą sukcentravę Vilniaus ir Kauno apskrityse, taip pat šiose apskrityse paplitusios ir valstybinės institucijos, kurios kaip ir stambesnės įmonės linkę naudotis bankų teikiamomis finansinėmis paslaugomis dėl didesnio patikimumo, prestižo, nusistovėjusių nuostatų, bankų veiklos platumo, siūlomų paslaugų įvairumo. Kredito įstaigų paplitimas, kuris išreikštas absoliučiu dydžiu – jų skaičiumi – nėra pakankamai informatyvus rodiklis, vertinant jų skvarbą. Todėl verta panagrinėti kredito įstaigų santykinius rodiklius, padėsiančius atskleisti kredito įstaigų skvarbą atskirose Lietuvos apskrityse ir jų priklausomybę nuo socialinių – ekonominių veiksnių.

5 lentelė. 2003 m. Kredito unijų santykiniai rodikliai pagal apskritis [25 – 31, 35]

Apskritis	Vidutinis vienos kredito unijos narių skaičius	Kredito unijų narių skaičius, tenkantis 1000 gyventojų	Turtas, tenkantis vienai kredito unijai, mln. Lt	Paskolų likutis, tenkantis vienai kredito unijai, mln. Lt	Indėlių likutis, tenkantis vienai kredito unijai, mln. Lt
Alytaus apskritis	312	5,6	2,8	0,6	1,0
Kauno apskritis	301	7,0	2,0	1,5	1,7
Klaipėdos apskritis	1200	7,6	6,0	1,9	2,3
Marijampolės apskritis	198	8,4	2,1	0,6	0,7
Panevėžio apskritis	500	9,9	3,3	1,0	1,1
Šiaulių apskritis	498	10,6	4,0	0,6	0,8
Tauragės apskritis	369	9,3	2,0	0,2	0,3
Telšių apskritis	349	9,0	2,4	1,1	0,8
Utenos apskritis	221	5,2	1,0	0,4	1,1
Vilniaus apskritis	201	5,2	2,0	5,9	6,0
Iš viso	415	9,0	2,7	1,6	1,8

Atlikus kredito unijų santykinų rodiklių analizę, matyti, kad pagal vidutinį vienos kredito unijos narių skaičių ir turtą, tenkantį vienai kredito unijai, pirmauja Klaipėdos, Panevėžio ir Šiaulių apskritys. Pagal kredito unijų narių skaičių, tenkantį 1000-čiui gyventojų pirmauja Šiaulių, Tauragės ir Panevėžio apskritys. Pagal paskolų ir indėlių likutį, tenkantį vienai kredito unijai, pirmauja didžiųjų Lietuvos miestų apskritys – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos. Didieji Lietuvos miestai pirmauja ir pagal paskolų bei indėlių likutį, tenkantį vienam banko skyriui.

Siekdami išsiaiškinti atskirų apskričių kredito įstaigų skvarbos rodiklių priklausomybę nuo socialinių – ekonomikų veiksnių tokių, kaip nedarbo lygis, vidutinės pajamos per mėnesį, tenkančios vienam ūkio nariui, BVP, tenkantis vienam gyventojui, suranguosime atskiras apskritys pagal santykinus (skvarbos) kredito unijų, bankų filialų rodiklius ir socialinius – ekonominius veiksnus (6 lentelė).

Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad pasireiškia tiesioginė priklausomybė tarp socialinių – ekonominių rodiklių ir kredito įstaigų skvarbos rodiklių, tačiau socialinių – ekonominių veiksnių įtaka bankų skyrių ir kredito unijų skvarbos rodikliams skirtinga. Gerėjantys apskričių socialiniai – ekonominiai veiksniai su didele tikimybe leidžia prognozuoti bankų filialų skvarbos rodiklių didėjimą (koreliacijos koeficientas sudaro 0,81), tačiau kredito unijų skvarbos rodiklių numatymas tampa miglotu (koreliacijos koeficientas sudaro 0,27). Apibendrintai galime teigti, kad augant ekonomikai gyventojai linkę labiau naudotis bankų teikiamomis paslaugomis negu kredito unijų paslaugomis.

6 lentelė. Kredito įstaigų rodikliai ir socialiniai – ekonominiai veiksniai

Apskritis	Vieta pagal kredito unijų santykinis rodiklius	Vieta pagal bankų filialų santykinis rodiklius	Vieta pagal socialinius – ekonominius rodiklius
Alytaus apskritis	6	8	9
Kauno apskritis	7	3	2
Klaipėdos apskritis	1	1	3
Marijampolės apskritis	8	6	6
Panevėžio apskritis	2	5	4
Šiaulių apskritis	3	9	7
Tauragės apskritis	9	10	10
Telšių apskritis	4	4	8
Utenos apskritis	10	7	5
Vilniaus apskritis	5	2	1

šaltinis: autorės vertinimai

Kredito unijų ir bankų teikiamų paslaugų lyginamoji analizė. Kredito unijos teikia paslaugas gyventojams, smulkiam bei vidutiniam verslui – individualioms įmonėms, žemės ūkio kooperatyvams, uždaroms akcinėms bendrovėms. Taip pat kredito unijos teikia trumpalaikes paskolas vartojimui, verslui, apyvartinių lėšų trūkumui padengti, studijoms, žemės ūkio reikmėms. Tokiu būdu kredito unijos konkuruoja su komerciniais bankais trumpalaikių vartotojiškų, investicinių ir apyvartinių lėšų paskolų segmentuose. Taip pat kredito unijos teikia savo nariams ilgalaikes būsto pirkimo ir remonto paskolas.

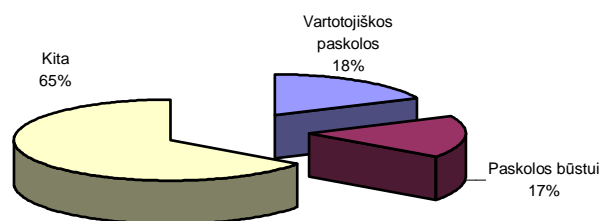
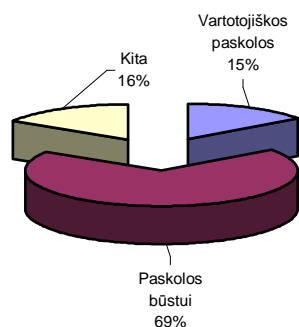
Atlikus bankų ir kredito unijų teikiamų paslaugų lyginamąją analizę (7 lentelė), matome, kad bankai siūlo platesnį paslaugų spektrą, tačiau juos sparčiai vejasi kredito unijos. Išskirtinės bankų paslaugos, kurių dar negali pasiūlyti savo nariams kredito unijos – tai mokėjimo kortelių ir elektroninės bankininkystės paslaugos, kurios bankų sektoriuje sparčiai plečiasi. Tačiau 2004 m. kredito unijose pradėti naujos, centralizuotos kompiuterinės apskaitos sistemos projektavimo darbai įgalins kredito unijas įdiegti internetinės bankininkystės ir mokėjimo kortelių paslaugas.

7 lentelė. Komerčių bankų ir kredito unijų teikiamų paslaugų mažmeniniam rinkos segmentui palyginimas [25 – 32]

Kredito unijų teikiamos paslaugos	Lietuvos bankų teikiamos paslaugos
<u>Sąskaitos</u>	<u>Sąskaitos</u>
Nario einamoji sąskaita Pajaus kaupimo sąskaita Tikslinio taupymo sąskaita Taupomasis indėlis Terminuotas indėlis Vaiko sąskaita Senatvės kaupimo sąskaita	Banko sąskaita Kaupiamasis indėlis Terminuotas kaupiamasis indėlis Terminuotas indėlis Vaiko indėlis
<u>Paskolos</u>	<u>Paskolos</u>
Trumpalaikiai kreditai Greitieji verslo kreditai Ilgalaikiai kreditai Vartotojiškos paskolos Kreditai būstui ir remontui Kreditai prekių ir paslaugų pirkimui Kreditai studijoms ir kt.	Trumpalaikiai kreditai Greitieji verslo kreditai Ilgalaikiai kreditai Overdraftas Kredito linijos Vartotojiškos paskolos Kreditai būstui ir remontui Kreditai prekių ir paslaugų pirkimui ir kt. <u>Kreditinės ir debetinės mokėjimo kortelės</u> <u>Elektroninės (internetinės) bankininkystės paslaugos</u>
<u>Kitos paslaugos</u>	<u>Kitos paslaugos</u>
Konsultacijos verslo vystymo klausimais Mokesčių surinkimas ir pervedimas Piniginių lėšų pervedimai	Individualaus naudojimo seifų nuoma Finansų maklerio paslaugos Faktoringo paslaugos Kelionės ir banko čekiai Valiutos konvertavimas Mokesčių surinkimas ir pervedimas Tarptautiniai mokėjimų pervedimai

Atsižvelgiant į paskolų, teikiamų namų ūkiams, paskirtį, tiek bankai, tiek kredito unijos teikia vartotojiškas paskolas, paskolas būstui ir jo remontui, smulkiam ir vidutiniam verslui ir kita.

Bankų ir kredito unijų teikiamų paskolų namų ūkiams struktūra pagal paskirtį pateikta 17 ir 18 paveiksluose.

17 pav. Bankų teikiamų paskolų namų ūkiams pagal paskirtį struktūra [25 – 31]

18 pav. Kredito unijų teikiamų paskolų namų ūkiams pagal paskirtį struktūra [25 – 31]

Lietuvos namų ūkių sektoriui priskiriami pavieniai asmenys ar asmenų grupės, veikiantys kaip: 1) vartotojai, 2) prekių gamintojai ir nefinansinių paslaugų teikėjai vien tik savo galutiniam vartojimui ir 3) maži rinkos gamintojai (individualiosios įmonės, ūkininkai, pagal verslo liudijimą dirbantys verslininkai ir pan., kurie paprastai remiasi nuosavais darbo ir finansų šaltiniais). Paskolos, suteiktos namų ūkiams, pagal paskirtį grupuojamos: 1) vartotojiškos paskolos – tai paskolos, kurių paskirtis – naudoti asmeniškai, įsigyjant prekes ir paslaugas, 2) paskolos būstui įsigyti – tai kreditai, kurių paskirtis yra investuoti į gyvenamąjį būstą, įskaitant statybą ir būsto pagerinimą, 3) kitos paskolos – tai paskolos, kurių paskirtis yra tokia, kaip verslas, mokymasis. Bankų suteiktų paskolų struktūroje didžiąją dalį – 69 proc. – sudaro paskolos būstui. Tuo tarpu kredito unijų paskolų struktūroje didžiąją dalį – 65 proc. – sudaro kitos paskolos, iš kurių 17 proc. sudaro paskolos smulkiam verslui, 10 proc. – žemės ūkio verslui. Tai atspindi kredito unijų veiklos specifiką tokią, kaip žemės ūkio ir smulkaus verslo finansavimas.

Apibendrinant galima išskirti kredito unijų veiklos pranašumus ir trūkumus, lyginant su bankų sektoriumi:

Kredito unijų pranašumai:

- Bendruomeniškumas, kas sąlygoja glaudų bendradarbiavimą su klientais bei apsikeitimą reikiama informacija;
- Nuolatinis narių poreikių tyrimas bei jų patenkinimas, siekiant išlaikyti savo užimamą rinkos dalį;

- Patrauklesnės kredito unijų indėlių palūkanų normos, lyginant su bankų siūlomomis palūkanų normomis;
- Teikiamų produktų ir paslaugų prieinamumas atokesnių kaimų, miestelių gyventojams;
- Operatyvumas išduodant paskolas.

Kredito unijų trūkumai:

- Didesnės teikiamų paskolų palūkanų normos, lyginant su bankų paskolų palūkanų normomis;
- Mažesnis jautrumas palūkanų normų pokyčiams rinkoje;
- Produktų ir finansinių operacijų ribotumas;
- Novatoriškų produktų (elektroninės atsiskaitymų sistemos, mokėjimo kortelių) stoka;
- Santykinai didesni paskolų ir indėlių aptarnavimo kaštai;
- Finansinių galimybių ribotumas.

Lietuvos kredito unijų SWOT analizė. Kredito unijų SWOT analizė atlikta remiantis kredito unijų ir bankų sektoriaus vystymosi tendencijomis Lietuvoje bei jų veiklos analize, įvertinant kredito unijų galimybes bei grėsmes, kylančias iš konkurencinės ir makroekonominės aplinkos.

Grėsmės:

- *Bankų konkurencijos grėsmė.* Lietuvoje veikiantys bankai, aptarnaudami mažmeninės bankininkystės sektorių, kuriame veikia kredito unijos, siūlo žymiai platesnį paslaugų spektrą: elektroninės bankininkystės paslaugas, mokėjimo korteles, ilgalaikes paskolas, kurių pasiūlos galimybės kredito unijose ribotos.
- *Technologinė grėsmė.* Augant kredito unijų narių poreikiams modernioms, šiuolaikiškoms paslaugoms, didėjant kredito unijų narių skaičiui, didėja naujų, pažangių technologijų poreikis, kurios pagreitintų kredito unijų personalo darbą ir patenkintų kredito unijų narių poreikius. Kredito unijos dėl finansinių ir žmogiškųjų resursų stokos tampa nepajėgios greitai ir efektyviai patenkinti narių poreikių.
- *Spartaus vystymosi grėsmė.* Sparčiai vystantis kredito unijų tinklui, augant narių skaičiui, indėliams ir paskolų portfeliui, atsiranda naujos kredito unijų veiklos rizikos. Kredito unijos turi ypatingą dėmesį skirti palūkanų normų, valiutų rizikos valdymui bei kaštų kontrolei. Nepakankamas dėmesys finansinės rizikos valdymui gali sąlygoti nuostolingą kredito unijų veiklą, vėliau tapti kredito unijų bankroto priežastimi.
- *Integracijos į Europos Sąjungą poveikis Lietuvos ūkiui ir finansų sektoriui.* Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, muitų ir kainų politikos pokyčiai, subsidijų bei socialinė politika įtakos perspektyvių ūkio šakų vystymąsi bei nuostolingai dirbančių nykimą. Ypač

pereinamuoju laikotarpiu tai turi poveikį atskirų verslo šakų bendroms pajamoms. Kredito unijų narių pajamų mažėjimas gali sąlygoti kredito unijų veiklos plėtros recesiją. Naujų ES direktyvų keliami reikalavimai finansų sektoriui, tiesiogiai įtakojantys kredito įstaigų veiklą, gali tapti kliūtimi kredito unijų veiklai, gali pareikalauti papildomų finansinių, žmogiškųjų ir kitų išteklių.

- *Finansinės krizės kredito unijose grėsmė.* Finansinės krizės grėsmė gali kilti dėl trečiųjų asmenų veiklos, susijusios su nesavalaikiu paskolų gražinimu ir disponavimu dideliais indėliais.
- *Alternatyvaus kredito unijų tinklo formavimasis.* Naujai susikūrusios kredito unijos kartu su kitomis kredito unijomis, kurios nėra Lietuvos centrinės kredito unijos narės, gali pradėti formuoti alternatyvų kredito unijų tinklą. Yra grėsmė, kad sistema nepriklausančios kredito unijos, nesugebės valdyti išskylančių rizikų, kas gali sąlygoti kredito unijų bankrotą. Tam tikrų kredito unijų bankrotas gali neigiamai įtakoti pasitikėjimą visa kredito unijų veika Lietuvoje.
- *Vartotojų poreikių kitimas.* Nepakankamas dėmesys kredito unijų narių poreikių pokyčių analizei ir prognozėms gali sąlygoti kredito unijų konkurencingumo mažėjimą, nepakankamą pasiruošimą pasikeitusių vartotojų poreikių tenkinimui. Narių poreikių analizės ir vertinimo stoka gali neigiamai įtakoti kredito unijų veiklą.

Kredito unijų plėtros galimybės susijusios su pokyčiais mažmeninės bankininkystės rinkoje, bankams paliekant kai kuriuos rinkos segmentus, taip pat socialiniais – ekonominiais veiksniais.

Galimybės:

- *Naujų finansinių paslaugų diegimas ir vystymas.* Galimybės kredito unijoms diegti ir vystyti naujus produktus ir finansines paslaugas.
- *Veikla naujuose segmentuose.* Kredito unijų veikla galėtų būti orientuota taip pat ir į naujus rinkos segmentus. Kredito unijos savo veiklą galėtų plėsti miestuose, tenkinant vidutinio, stambaus verslo ar valstybinių institucijų aptarnavimo poreikius. Tai leistų padidinti kredito unijų narių skaičių, valdomą turtą, užimti didesnę rinkos dalį.
- *Kredito unijų plėtra komercinių bankų paliktuose segmentuose.* Pasikeitusi kai kurių bankų mažmeninės bankininkystės strategija, skyrių skaičiaus mažinimas, sudaro naujas galimybes kredito unijoms užimti bankų paliekamus rinkos segmentus.
- *Informacinių sistemų vystymas.* Informacijos sistemų plėtra užtikrina savalaikį informacijos gavimą, veiklos ir nukrypimų kontrolę, sudaro galimybę vykdyti kritinių situacijų prevenciją.

- *Finansinių išteklių pritraukimas.* Dalyvavimas įvairiuose valstybinėse, Europos Sąjungos kreditavimo ir verslo rėmimo programose, užsienio investicinių fondų lėšų, nacionalinių ir tarptautinių kredito įstaigų kredito linijų pritraukimas, užtikrintų kredito unijų aprūpinimą finansiniais ištekliais.
- *Rinkodaros projektų vystymas.* Centralizuoti rinkodaros projektai ir kampanijos sustiprintų kredito unijų rinkodaros veiklą. Ši veikla turėtų būti orientuota į įvaizdžio formavimą, kredito unijų paslaugų pristatymus ir naujų paslaugų projektavimą bei diegimą. Naujų kredito unijų produktų pristatymas per masines informavimo priemones (dienraščius, televizijos kanalus, radijo stotis), internetą, dalyvavimas labdaros, rėmimo projektuose padidintų kredito unijų produktų pardavimų apimtis, sustiprintų kredito unijų įvaizdį.
- *Blogų ir nurašytų paskolų administravimas.* Blogų ir nurašytų paskolų administravimui skiriamas nepakankamas dėmesys, trūksta tokių paskolų kontrolės ir valdymo. Naujos centralizuotos paskolų išieškojimo sistemos sukūrimas, bendradarbiavimo plėtojimas su skolų išieškojimo įmonėmis įgalintų kredito unijas efektyviau išieškoti blogas paskolas, minimizuoti blogų paskolų nurašymo nuostolius.

Silpnosios kredito unijų pusės:

- *Nepakankama reklama ir rėmimas.* Bendros kredito unijų reklamos strategijos nebuvimas, nediversifikuota reklama, stabdo kredito unijų veiklą. Finansinių išteklių stoka riboja didesnių reklamos projektų įgyvendinimo galimybes, įvairesnių rėmimo priemonių pasirinkimą. Tai sąlygoja žinių apie kredito unijas stygių visuomenėje, nepalankų požiūrį į kredito unijas, neskatina kredito unijų plėtros.
- *Kredito unijų teikiamų paslaugų trūkumas ir aukšta jų kaina.* Kredito unijos teikia taupymo ir paskolų produktus, kurių įvairovė tik iš dalies patenkina kredito unijų narių poreikius. Esant ribotam spektrui paslaugų, trūksta priemonių paskatinti narių aktyvumą, nariai yra priversti savo poreikius tenkinti, naudodamiesi bankų paslaugomis. Santykinai aukštas kredito unijų produktų ir paslaugų kainas sąlygoja nedidelės jų veiklos apimtys, technologijų stoka, riboti finansiniai ištekliai, o tai mažina jų konkurencingumą.
- *Informacijos apie kredito unijų veiklą stoka.* Kredito unijos savo veikloje susiduria su visuomenės pasyvumu, kooperatinių principų nesuvokimu, bendruomenių vystymo poreikio nebuvimu. Visuomenės informavimas apie kredito unijų veiklą, kooperatinių principų esmę, skatintų visuomenės domėjimąsi kredito unijomis, poreikį kooperuotis bei naudotis finansinėmis paslaugomis.
- *Rizikos valdymo sistemos silpnumas.* Kredito unijose nepakankamas dėmesys skiriamas rizikos valdymo sistemoms. Dauguma kredito unijų neturi informacijos valdymo ir

reitingavimo sistemų. Dėmesys turi būti skiriamas kredito unijų finansinių rizikų analizei, susijusiai su sparčiu kredito unijų vystymusi bei didėjančiu paskolų portfeliu.

- *Kooperacijos ir pelno siekimo balanso išlaikymas.* Kredito unijos yra ne pelno siekiančios kooperatinės finansų institucijos. Kredito unijų nariams nauda turi būti lygiaverčiai paskirstoma, reguliuojant teikiamų paslaugų kainas, taikant lanksčią aptarnavimo mokesčių sistemą. Nepaisant naudos, teikiamos nariams, tam tikro pelno lygio turi būti siekiama, tam, kad užtikrinti veiklos stabilumą ir tęstinumą, formuoti rezervus, užkirsti kelią nepalankioms situacijoms, kuomet kredito unija gali patirti didelius nuostolius.

Stipriosios kredito unijų pusės:

- *Kredito unijų judėjimo centralizacija ir standartizacija.* Lietuvos kredito unijos yra susivieniję į stiprų centrą – į Asociaciją Lietuvos kredito unijos. Kredito unijų apskaita, vidiniai dokumentai, valdymo ir kontrolės procedūros yra standartizuotos, kaupiama ir analizuojama kredito unijų statistinė informacija. Asociacija Lietuvos kredito unijos konsultuoja veikiančias kredito unijas ir naujas iniciatyvines grupes. Kredito unijose vykdoma centralizuota apmokymų ir rinkodaros veikla. Šios sistemos ir procedūros užtikrina disponavimą savalaikią informaciją apie kredito unijų vystymosi tendencijas, sudaro galimybes analizuoti kredito unijų veiklą, laiku pastebėti ir nustatyti problemines sritis, imtis priemonių trūkumų šalinimui, kartu įgalina kredito unijas siekti masto ekonomijos, deleguojant dalį užduočių centrinei kredito unijų palaikymo institucijai.
- *Kredito unijų judėjimo kooperacija.* Kooperatiniai veiklos principai sudaro sąlygas demokratiškam valdymui, narių interesų atstovavimui ir poreikių tenkinimui. Judėjime įgyvendinami pagrindiniai kooperatiniai principai – demokratinis valdymas, savanoriškumas, laisvanoriška narystė, paslaugų teikimas išskirtinai nariams, narių švietimas, finansinio stabilumo užtikrinimas.
- *Įvaizdžio formavimas ir panaudojimas.* Kredito unijos Lietuvoje žinomos ir populiarios kaip kooperatinės, bendruomeninės kredito įstaigos, aktyviai atstovaujančios savo narius ir tenkinančios jų finansinius poreikius. Bendras kredito unijų judėjimo įvaizdis formuojamas valstybiniu ir bendruomeniniu mastu.
- *Apibrėžtas segmentas rinkoje.* Kredito unijos aptarnauja mažesnių miestų žmones, daugiausia tuos, kurie verčiasi žemės ūkiu. Kredito unijos gerai žinomos žemdirbių ir ūkininkų tarpe, turi pasitikėjimą ir gerą įvaizdį. Kredito unijos teikia greitai išduodamas paskolas žemdirbiams apyvartinėms lėšoms, trąšoms, sėkloms, žemės ūkio technikai pirkti. Per kredito unijose esančias sąskaitas žemdirbiai vykdo atsiskaitymus su tiekėjais,

gauna mokėjimo pavedimus, nemokėdami arba mokėdami mažesnius aptarnavimo mokesčius. Tai įtakoja kredito unijų plėtrą bei skatina teigiamos nuomonės formavimą.

- *Finansinis stabilumas.* Nuo pirmosios kredito unijos Lietuvoje įkūrimo, kredito unijų veikla pasižymėjo finansiniu stabilumu ir žemu rizikos lygiu. Kredito unijų veikla prižiūrima Lietuvos banko ir Lietuvos centrinės kredito unijos. 2003 m. pabaigoje Lietuvoje veikė 57 kredito unijos. Iki to laiko nei viena kredito unija nebankrutavo, tik dvi kredito unijos likvidavosi, susidūrusios su veiklos sunkumais, tenkinant narių poreikius.
- *Išorinių finansinių išteklių pritraukimas.* Vykdomos kreditavimo programos padeda vystyti smulkaus ir vidutinio verslo rėmimą, pritraukti didesnę skaičių narių, išspręsti ilgalaikių lėšų trūkumo problemas.
- *Efektyvus finansų valdymas.* Kredito unijos, turėdamos santykinai nedidelę bendrą turto apimtį, sugeba savarankiškai finansuoti veiklos plėtrą ir operacijų vykdymą.
- *Požiūris į klientus.* Kredito unijos klientų aptarnavimą grindžia artimu ir šiltu bendravimu. Mandagus ir malonus klientų aptarnavimas, išsamus ir operatyvus informacijos pateikimas, narių interesų atstovavimas didina kredito unijų narių pasitenkinimą teikiamomis paslaugomis. Tuo pačiu padeda išlaikyti artimus kontaktus, užtikrinti disponavimą patikima ir savalaikę informacija apie kredito unijos narių ūkinę veiklą, kas įtakoja kreditavimo rizikos mažėjimą.

Kredito unijų SWOT analizė parodė, kad pagrindinės grėsmės kredito unijų sektoriui yra bankų konkurencija, spartus technologijų vystymasis, sparčiai augantys rinkos poreikiai, integracija į Europos Sąjungą, kuri dar labiau sustiprino konkurenciją Lietuvos ūkyje bei iškėlė naujus kokybės standartus. Kaip pagrindinės silpnybės galėtų būti išskiriamos nepakankama kredito unijų rinkodaros politika, nepakankamas kredito unijų paslaugų spektras, finansinių išteklių ribotumas, nepakankamas pasitikėjimas kredito unijų veikla. Pagrindinės kredito unijų stipriosios pusės siejamos su kredito unijų judėjimo centralizacija ir standartizacija, kooperacija, aiškiai apibrėžta rinkos dalimi ir segmentu, Lietuvos centrinės kredito unijos tapimu Europos kooperatinių bankų asociacijos nare, kas suteikia teisę atstovauti Lietuvos kredito unijų interesams Europos Sąjungos lygmenyje.

Apibendrinant šio darbo ankstesnėse ir šioje dalyje atliktos analizės rezultatus, galima išskirti du visiškai skirtingus bankams ir kredito unijoms požymius. Lietuvos bankų sektoriui būdingas užsienio kapitalo dominavimas ir aukštas bankų koncentracijos laipsnis. Kredito unijos yra išskirtinai lietuviško kapitalo, jų nariu gali tapti tik Lietuvos Respublikos piliečiai ir Lietuvoje reziduojantys asmenys. Kredito unijoms, skirtingai negu bankams, būdingas žemas koncentracijos laipsnis.

Siekiant užtikrinti finansų rinkos stabilumą bei patikimumą, svarbus vaidmuo tenka kredito įstaigų priežiūros institucijoms, kurių pagrindinį vaidmenį Lietuvoje atlieka Lietuvos (Centrinis) bankas. Daugelio ekonomistų nuomone, prastas kredito įstaigų reguliavimas ir priežiūra, nepakankamai reglamentuotas paskolų teikimas, neefektyvi apskaitos sistema, korupcija, blogas valdymas – tai pagrindinės priežastys, apsprendusios finansų sistemos krizę Baltijos šalyse. Kredito įstaigų reguliavimas tiesiogiai siejamas su jų plėtra bei stabilumo užtikrinimu. Todėl kitas skyrius bus skirtas kredito įstaigų reguliavimo esmės, tikslų, metodų bei pagrindinių kryptių apibūdinimui.

2.2. KREDITO ĮSTAIGŲ REGULIAVIMO VAIDMUO FINANSINIO STABILUMO UŽTIKRINIME

2.2.1. Kredito įstaigų reguliavimo esmė ir teoriniai aspektai

Kredito įstaigų reguliavimo esmė. Finansinio tarpininkavimo apimtis, efektyvumas yra neatsiejamas nuo finansų sektoriaus reguliavimo. Kredito įstaigos turi tenkinti skirtingus visuomenės grupių interesus. Iš vienos pusės jos siekia akcininkų nuosavybės augimo, iš kitos pusės- saugiai investuoti indėlininkų patikėtas lėšas. Todėl kredito įstaigos susiduria su tam tikrais prieštaravimais tarp pelno maksimizavimo ir saugumo. Valstybė negali pasitikėti vien kredito įstaigų vadovų, kurie suinteresuoti gauti kuo didesnę pelną, patirtimi. Ji privalo užtikrinti indėlininkų lėšų saugumą, kredito įstaigų veiklos stabilumą, todėl ypač aktualiu tampa valstybinis kredito įstaigų reguliavimas.

Finansinėje literatūroje [73, 81, 84, 133] kredito įstaigų veiklos reguliavimas apibūdinamas įvairiais aspektais. Apibendrinant literatūros šaltiniuose pateiktą kredito įstaigų veikos reguliavimo esmę, galima išskirti tris reguliavimo sritis: 1) privalomųjų atsargų reguliavimas, 2) indėlių draudimas, 3) kredito įstaigų priežiūra.

Daugumoje šalių (Italija, Anglija, Čekija) kredito įstaigų priežiūros funkciją atlieka Centrinis bankas. Kai kuriose šalyse (JAV, Vokietija, Prancūzija) tai atlieka atskiros institucijos, tačiau jų bendradarbiavimas su Centrinio banku yra labai glaudus, siekiant užtikrinti finansinį stabilumą šalyje. Kredito įstaigų priežiūra, joms taikomos poveikio priemonės, riboja jų, kaip ūkio subjektų, veiklos laisvę. Kodėl gi tiek dėmesio skiriama kredito įstaigų priežiūrai ir jų veiklos reguliavimui? Į šį klausimą galima atsakyti, išnagrinėjus kredito įstaigų priežiūros ir jų veiklos reguliavimo ypatumus:

- kredito įstaigos yra ypatingos tuo, kad subalansuoja ūkyje laisvų piniginių lėšų paklausą ir pasiūlą – skolinasi iš gyventojų, ūkio subjektų laisvas lėšas ir jas perskolina, t.y. vykdo finansų tarpininko vaidmenį;
- per kredito įstaigas vykdomi atsiskaitymai- tiek vidiniai, tiek tarptautiniai;
- paskutinio dešimtmečio tendencijos rodo ryškią kredito įstaigų universalizacijos kryptį. Jos neapsiriboja vien tik paskolomis, indėliais, atsiskaitymų operacijomis. Kredito įstaigose, ypač bankuose, diegiami nauji produktai, tobulinami seni, vystomos finansų maklerio paslaugos, taikomos išvestinės finansinės priemonės ir pan.;

- rinkos ekonomikos sąlygomis kredito įstaigos visiškai priklauso nuo visuomenės pasitikėjimo bei operacijų patikimumo. Todėl jų priežiūros institucijos atlieka svarbų vaidmenį, užtikrinant visuomenės pasitikėjimą kredito įstaigomis.

Kredito įstaigų reguliavimo teoriniai aspektai. Išanalizavus daugelį finansinės literatūros šaltinių, kuriuose nagrinėjami įvairūs reguliavimo modeliai, pastebėta, kad dažniausiai pateikiamas supaprastintas reguliuojamo objekto vaizdas, išryškinant tik tam tikras veiklos sritis. Mokslininkų atlikti tyrimai [73, 81, 141] įrodo ekonomikos teorijos pagrindu sukurtų reguliavimo modelių taikymo ribotumą, reguliuojant kredito įstaigų veiklą. Kyla klausimas, ar gali ekonomikos teorija įrodyti reguliavimo svarbą ir pateikti visapusišką reguliuojamo objekto įvertinimą? Mokslininkų pateikti samprotavimai kredito įstaigų reguliavimo klausimu yra gana prieštaringi.

Kai kurie ekonomistai laikosi nuomonės, kad kredito įstaigų reguliavimas nėra būtinas. Ekonomistai Dothen ir Williams mano, kad nereguliuojama kredito įstaigų veikla būtų be rizikos. Tuo tarpu M. K. Lewis ir K. T. Davis [120] mano visiškai priešingai ir teigia, kad kredito įstaigų reguliavimas yra būtinas.

Daugelis ekonomistų siūlo skirtingus kredito įstaigų reguliavimo modelius, vertindami skirtingas kredito įstaigų – kaip pagrindinių finansų tarpininkų- veiklos sritis. Siekiant geriau suvokti reguliavimo modelių, kaip vientisos sistemos, veikimą, autorė, remdamasi reguliavimo prioritetais, išskyrė šias reguliavimo modelių grupes: 1) *rizikos prisiėmimo ir konkurencijos*, 2) *likvidumo užtikrinimo* ir 3) *veiklos optimalaus reguliavimo modeliai*.

Rizikos prisiėmimo ir konkurencijos modelius kūrė ir tobulino daugelis ekonomistų. Ekonomistai R. Merton ir S. Bhattacharya [84] iškėlė problemą, kad indėlininkai, investuodami pinigus į kredito įstaigą, prisiima tam tikrą riziką ir jaučiasi nesaugūs, kadangi nežino, kur ir kaip jų lėšos bus panaudojamos. Ilgą laiką, kaip garantas, užtikrinantis indėlininkų lėšų saugumą ir tuo pačiu prisiimamos rizikos laipsnį, buvo laikomas kredito įstaigos kapitalas. M. Dewatripont [84] taip pat nagrinėjo indėlininkų pasitikėjimo kredito įstaigomis klausimą ir padarė išvadą, kad šalyse, kur kredito įstaigų veikla beveik neprižiūrima, indėlininkai labiau pasitiki tomis kredito įstaigomis, kurios turi stiprią kapitalo bazę. Daugelyje šalių, įsigaliojus indėlių draudimui, prisiimamos rizikos laipsnis dar labiau sumažėjo.

J. Rochet [133] modeliuose išryškinamas ryšys tarp kredito įstaigos pelningumo ir rizikos. Kredito įstaiga, vykdydama veiklą, susiduria su rizika. Visiškai rizikos išvengti neįmanoma. Vadovybei, priėmus teisingus sprendimus, galima ją tik minimizuoti, kontroliuoti. Rizika ir pelningumas yra glaudžiai tarpusavyje susiję. Tam tikro rizikos lygio prisiėmimas – būtina sąlyga kredito įstaigos veiklos pelningumo didinimui. Kitaip tariant, kuo didesnė rizika, tuo

didesnės atsiranda galimybės uždirbti didesnes pajamas ir tuo pačiu pasiekti aukštesnį pelningumą. Pavyzdžiui, suteikiant paskolą su aukšta palūkanų norma abejotinam klientui, kredito įstaigos pajamos per trumpą laiko tarpą išaugs, tačiau tuo pačiu padidės ir nuostolio tikimybė ateityje, klientui tapus nemokiam.

Pagrindinis kredito įstaigos aktyvų – pasyvų valdymo uždavinys yra pelno ir rizikos santykio optimizavimas [158]. Aktyvų ir pasyvų valdymas turi užtikrinti tokį rizikų valdymą, kuris būtų priimtinas kredito įstaigai. Kokia rizika yra priimtina? Indėlininkas pasakytų, kad svarbiausia yra kredito įstaigos patikimumas. Investuotojas arba kredito įstaigos savininkas siekia kuo didesnio pelningumo ir kuo mažesnės rizikos. Tačiau visiškai nerizikingų investicijų nėra. Bendra taisyklė – kuo didesnė investicijų rizika, tuo didesnis tos investicijos pelningumas sėkmės atveju. Investuotojas turi apsispręsti, kiek jis sutinka rizikuoti ir kokį pelną jis tikisi gauti [163]. Rizikos valdyme svarbiausias uždavinys – pelno ir rizikos santykio pasirinkimas [160]. 19 paveiksle pavaizduotos investicijų galimos alternatyvos.

19 pav. Investicijų pelningumo ir rizikos ryšys [20, 55]

Taške A rizika yra mažiausia. Taške C pelningumas yra didžiausias. Taškai B ir C yra vienodai rizikingi, tačiau C investicija duoda didesnes pajamas, todėl investicija C yra pranašesnė už investiciją B. Investicija A ir B duoda vienodas pajamas, tačiau investicijos A rizika yra mažesnė. Situacija tampa sudėtingesne, lyginant investicijas A ir C. Investicija C yra rizikingesnė, tačiau pelningesnė už investiciją A. Pagrindinis akcentas yra tai, kad negalima vienu metu mažinti rizikos ir didinti pelningumo. Kredito įstaiga gali tik pasirinkti tam tikrą rizikos ir pelno santykį ir siekti pelningumo maksimizavimo, esant pasirinktam rizikos lygiui.

J. Rochet nuomone [133], kredito įstaigos pelnas priklauso nuo vadovų pastangų, nes jie nekreipdami dėmesio į riziką, stengiasi kuo daugiau uždirbti. Tuo tarpu reguliavimo institucijos kontroliuoja rizikingų aktyvų apimtį tuo pačiu atimdamos galimybę uždirbti papildomas pajamas sėkmės atveju.

C. A. E Goodhard [100] analizuodamas kredito įstaigų reguliavimo teorinius aspektus teigia, kad reguliavimas iškreipia ir apriboja konkurenciją, padidindamas produktų ir paslaugų kainas vartotojui. Reguliavimo suvaržymai tokie, kaip indėlių draudimas ir kapitalo pakankamumo normatyvų privalomi vykdymai, įtakoja kredito įstaigų veiklą bei elgseną. Kritikuojant kai kuriuos indėlių draudimo bei kapitalo pakankamumo aspektus, buvo sukurtos įvairios portfelio ir kitos finansų teorijos. Tačiau neprieita vieningos nuomonės dėl reguliavimo apimtys ir būdų.

Likvidumo užtikrinimo modeliai yra susiję su kredito įstaigos įsipareigojimais. Diamond – Dybvig modelyje [107] daroma prielaida, kad indėlininkai išanksto nežino, kada jie atsiims indėlius: ar pasibaigus indėlio sutarties terminui, ar dar nepasibaigus. Jei dauguma indėlininkų atsiims savo indėlius iš kredito įstaigos dar nepasibaigus jų sutarties terminui, kredito įstaigai gali iškilti pelningumo grėsmė, kadangi jai gali tekti atitraukti lėšas iš ilgalaikių ir pelningų investicijų. Tokiu atveju kredito įstaiga turi spręsti dilemą: arba investuoti į trumpalaikius aktyvus (šis būdas neefektyvus), arba atsižvelgus į masinį indėlių išėmimą, lėšas investuoti į ilgalaikius likvidžius aktyvus. Siekiant išlaikyti lėšų pusiausvyrą ir sustabdyti indėlininkų norą atsiimti indėlius, nepasibaigus terminui, yra siūlomi du būdai: 1) indėlių draudimo apribojimas, kuris gali panaikinti indėlininkų norą atsiimti lėšas ir 2) centrinis bankas, kuris gali suteikti lėšas mokumui palaikyti.

Diamond – Dybvig modelio likvidumo rizikos schema buvo sėkmingai panaudota M. Hellwig [107] darbuose, kuriuose pagrindinis dėmesys buvo skiriamas ne masiniam indėlių išėmimui, dar nepasibaigus terminui, o indėlių palūkanų normoms. M. Hellwig siūlė sumažinti palūkanų normas už indėlius, kuriuos norima atsiimti prieš terminą ir padidinti už tuos, kuriuos siekiama susigrąžinti pagal sutartyje nurodytas sąlygas. Kadangi indėlininkai gali pareikšti norą susigrąžinti lėšas bet kuriuo momentu, kredito įstaigos turi apsidrausti, rezervuodamos lėšas nenumatytiems indėlininkų poreikiams tenkinti.

Kai kurie mokslininkai [84], analizuodamas kredito įstaigų reguliavimo teorinius aspektus, padarė išvadą, kad priežiūros institucijos turi nuolat disponuoti informacija, kokia dalis indėlių kredito įstaigose yra neapdrausta. Esant indėliui didesniai negu indėlių draudimo fondo kompensuojamam indėliui, dėl galimų likvidumo problemų turtą paversti pinigais yra sudėtinga. Todėl yra svarbu, kad priežiūros institucija gautų teisingą informaciją apie neapdraustus indėlius ir esant reikalui galėtų suteikti kredito įstaigai pagalbą.

Kredito įstaigų veikos *optimalaus reguliavimo modeliai* padėjo pamatus naujos bankininkystės teorijos šakos susiformavimui. Šių modelių esmė – tai pasirinkimo laisvė tam tikrose siūlomo meniu ribose. Tai yra, nepaisant griežtos kredito įstaigų veiklos reguliavimo

schemos, kredito įstaigoms suteikiama tam tikra pasirinkimo laisvė. Pavyzdžiui, labiau kapitalizuotiems bankams galima leisti prisiimti didesnę riziką, dalyvaujant rizikingesnėje veikloje, galima suteikti pasirinkimo laisvę, skirstant dividendus ir t.t. [75].

2.2.2. Kredito įstaigų reguliavimo tikslai ir metodai

Lietuvos kredito įstaigų pagrindiniai reguliavimo tikslai. Susisteminius ir apibendrinus mokslininkų darbus, išskiriami šie pagrindiniai kredito įstaigų veiklos reguliavimo tikslai [81, 84]: 1) efektyvios ir konkurencingos finansų sistemos užtikrinimas, 2) indėlininkų lėšų saugumo užtikrinimas, 3) šalies finansinio ir monetarinio stabilumo palaikymas.

Konkurencijos sąlygomis kredito įstaigos, siekdamos išsaugoti visuomenės pasitikėjimą ir atlaikyti konkurencijos spaudimą, priverstos veikti efektyviai. Ypač stipri konkurencija per pastarąjį dešimtmetį pasireiškia pasaulyje tarp komercinių bankų ir kredito unijų. Finansų sektorius veikiamas konkurencijos tarp kredito įstaigų nacionaliniu mastu, konkurencijos tarp nacionalinių finansų įstaigų ir užsienio, konkurencijos tarp bankų, kredito unijų, stambių įmonių. Manoma, kad didelė konkurencija finansų sektoriui turi dvigubą poveikį: skatina finansų sektoriaus pažangą ir didina riziką. Siekdami išsilaikyti konkurencinėje kovoje, bankai, kredito unijos ir kitos finansų institucijos priverstos tobulinti turimus produktus ir paslaugas, diegti naujus bei ieškoti naujų veiklos sričių. Tuo pačiu, siekdami didesnio veiklos pelningumo, kredito įstaigos prisiima ir didesnę riziką, kuri reikalauja didesnio profesionalumo, efektyvesnio valdymo. Kredito įstaigų priežiūros institucijos, taikydamos finansų tarpininkų konkurencijos tyrimus, padeda nustatyti pagrindinius konkurenciją ribojančius veiksnius tokius, kaip kapitalo koncentracija, piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi ar nesąžininga konkurencija. Iš vienos pusės, šie reiškiniai neigiamai veikia ekonominį efektyvumą, kadangi užėmę didelę rinkos dalį, finansų institucijos gali diktuoti sąlygas įvairiose srityse, apsunkinti konkuruojančių finansų institucijų steigimąsi; iš kitos pusės, kapitalo koncentracija bei susijungimai leidžia disponuoti didesniais finansiniais ištekliais ir tuo pačiu kredituoti didesnius finansinius projektus, sumažinti paskolų palūkanas, įgauti didesnę visuomenės pasitikėjimą. Kredito įstaigų priežiūros institucijos rūpinasi viso finansų sektoriaus veiklos efektyvumu, pinigų koncentravimu, išsaugant finansų tarpininkų konkurenciją, plėtimąsi bei tvirtėjimą.

Indėlininkų pinigų saugumo užtikrinimas- tai vienas svarbiausių kredito įstaigų reguliavimo tikslų. Priežiūros institucijos turi rūpintis veikiančiais bankais, kredito unijomis, analizuoti jų veiklos efektyvumą, pelningumą, teikti savalaikę ir teisingą informaciją visuomenei.

Konkurencijos sąlygomis tokia informacija labai svarbi indėlininkams. Ji padeda apsispręsti, kokiems bankams patikėti savo lėšas. Tačiau vien tik kredito įstaigų priežiūros institucijos negali pilnai garantuoti indėlių saugumo. Jų veiklą papildo indėlių draudimo sistemos.

Šalies finansinio ir monetarinio stabilumo palaikymas – tai trečiasis kredito įstaigų reguliavimo tikslas, kuriame išskiriami du aspektai: stabilios mokėjimo sistemos palaikymas ir ūkiui reikalingo optimalaus pinigų kiekio užtikrinimas. Finansų tarpininkai didžiąją pelno dalį gauna priimdami trumpalaikius indėlius su žemesnėmis palūkanų normomis ir investuodami juos į ilgesnio termino aktyvus su aukštesnėmis palūkanų normomis. Finansinių išteklių pritraukimo ir jų panaudojimo terminų nesutapimas gali sukelti pavojų likvidumui. Dėl to gali sutrikti atsiskaitymų sistema, klientų pasitikėjimas banku ar kita finansų institucija, padidėti bankroto tikimybė. Todėl siekdamas palaikyti stabilią mokėjimo sistemą, bankų priežiūros institucijos yra nustačiusios kredito įstaigų veiklos riziką ribojančius normatyvus. Kredito įstaigos, vykdydamos kreditavimo politiką, kuria pinigus. Rinkai reikalingas pakankamas, tačiau ne perteklinis pinigų kiekis. Todėl centriniai bankai, manipuluodami pinigų mase, per kredito įstaigas kontroliuoja pinigų masę rinkoje ir užtikrina jų optimalų kiekį.

Lietuvoje kredito įstaigų priežiūros institucija – Lietuvos bankas – buvo įkurta tik paskelbus nepriklausomybę. Lietuvos banko viena iš funkcijų buvo kontroliuoti kredito įstaigų steigimą ir jų veiklą Lietuvoje. Pagrindines kredito įstaigų priežiūros kryptis sąlygoja, iš vienos pusės, kredito įstaigų priežiūros tikslai ir uždaviniai, iš kitos pusės, situacija šalies finansų sistemoje. Autorė išskiria pagrindines Lietuvos kredito įstaigų priežiūros gaires, siekiant užtikrinti kredito įstaigų veiklos patikimumą, saugumą ir finansinį stabilumą šalyje:

- kredito įstaigų priežiūra turėtų užtikrinti rizikų vertinimo sistemos sukūrimą kredito įstaigose, kuri įgalintų nustatyti veiklos rizikas, atsirandančias kredito įstaigai siekiant veiklos tikslų įgyvendinimo, jas kontroliuoti bei numatyti rizikų padengimo rezervus;
- kredito įstaigų priežiūros institucija turi rengti, tobulinti ir taikyti įvairių rūšių riziką ribojančius normatyvus, kurie apimtų kapitalo pakankamumą, likvidumą, abejotinų aktyvų grupavimą ir pan.;
- teikti visuomenei teisingą informaciją apie situaciją finansų sistemoje ir apie konkrečias kredito įstaigas.

Be Lietuvos banko, kuris vykdo kredito įstaigų priežiūrą, Lietuvos kredito unijų veiklos priežiūrą vykdo taip pat Lietuvos Centrinė Kredito unija. Suderinusi veiksmus su Lietuvos banku, Lietuvos Centrinė kredito unija nuolat stebi Lietuvos kredito unijų veiklą, o esant poreikiui,

inspektuoja jas, vertina veiklos rizikas ir teikia rekomendacijas Lietuvos bankui dėl poveikio priemonių taikymo kredito unijoms.

Kredito įstaigų reguliavimo metodai. Finansinės literatūros šaltiniuose [71, 75] minimos dvi kredito įstaigų reguliavimo metodų grupės: *tiesioginiai arba administraciniai* reguliavimo metodai ir *netiesioginiai arba ekonominiai* reguliavimo metodai.

Tiesioginiams (administraciniais) reguliavimo metodams priskiriami Centrinio banko tiesioginiai apribojimai, atsižvelgiant į kredito įstaigų veiklos kiekybines ir kokybines charakteristikas. Pereinant iš planinės ekonomikos į rinkos ekonomiką, buvo atsisakyta griežtų reguliavimo metodų, kitaip tariant, pernelyg didelio Centrinio banko kišimosi į kredito įstaigų veiklą ir pradėti diegti netiesioginiai (ekonominiai) reguliavimo metodai. Rinkos ekonomikoje Centrinio banko reguliavimo ir kontrolės funkcijos yra reglamentuojamos įstatymais ir skirtos finansų sistemos stabilumui, saugumui užtikrinti bei indėlininkų interesų apsaugai. Netiesioginiams (ekonominiais) metodams priskiriamos priemonės, kurių naudojimas daro netiesioginį poveikį. Išskiriamos trys netiesioginių metodų grupės: mokestiniai metodai, normatyviniai metodai ir koreguojantys metodai.

Mokestinių metodų naudojimas yra finansų organų kompetencijoje, o normatyvinių ir koreguojančių metodų naudojimas – Centrinio banko prerogatyva. Normatyviniams metodams priskiriami tokie Centrinio banko normatyvai ir reikalavimai, kaip kapitalo pakankamumas, likvidumas, maksimalios atviros pozicijos užsienio valiuta nustatymas, maksimalios paskolos vienam skolininkui normatyvas, paskolų išdavimas su banku susijusiems asmenims ir kt. Kaip pagrindas visuose normatyvuose yra naudojamas banko kapitalas. Centrinio banko nustatyti normatyvai yra periodiškai peržiūrimi, padidinant ar sumažinant kontrolinius skaičius. Minėtųjų metodų taikymo efektas išryškėja per palyginti ilgą laiko tarpą.

Koreguojantys reguliavimo metodai Centrinio banko yra taikomi, esant reikalui ir periodiškai, bankų operacijoms su vertybiniais popieriais ir kreditais. Mokslininkų atlikti tyrimai parodo, kad efektas pasiekiamas labai greitai.

Planiniai ekonomikai yra būdingi administraciniai valdymo metodai, kai pagrindinės pinigų politikos kryptys yra diktuojamos Centrinio banko ir privalomos visoms kredito įstaigoms. Rinkos ekonomikos sąlygomis pereinama nuo administracinių reguliavimo metodų prie ekonominių. Pasikeičia santykiai tarp Centrinio banko ir kredito įstaigų. Centrinis bankas neturi teisės kištis į kredito įstaigų veiklą, jų reguliavimas vykdomas remiantis priimtais įstatymais ir skirtas finansų sistemos stabilumui ir patikimumui palaikyti. Lietuvoje, kaip ir Europos Sąjungos šalyse, kredito įstaigų veiklai reguliuoti yra taikomi ekonominiai metodai. Centrinio banko priežiūros priemonės nedaro įtakos kredito įstaigų sprendimams, jei jos laikosi įstatymų ir vykdo riziką ribojančius normatyvus. Jei kredito įstaigos pažeidžia reikalavimus, Centrinis bankas gali taikyti poveikio

priemonės tokias, kaip administracines nuobaudas, uždrausti atlikti tam tikras operacijas, nušalinti banko valdybą ir kt.

Kredito įstaigų priežiūra turi ne tik užtikrinti finansų sistemos stabilumą, bet ir sudaryti sąlygas kredito įstaigoms prisitaikyti prie besikeičiančios ekonominės, teisinės ir socialinės aplinkos.

2.2.3. Finansų sistemos pokyčiai tarptautiniu mastu

Kredito įstaigų veiklos reguliavimas eurointegracijos ir globalizacijos aspektu. Pastaraisiais dešimtmečiais kredito įstaigų priežiūra įgauna tarptautinį mastą [76, 78, 80]. Tarptautiniu mastu siekiama suvienodinti kredito įstaigų veiklos taisykles aštrėjančios konkurencijos sąlygomis, sukurti bendrus tarptautinius standartus rizikos kontrolės ir reguliavimo srityse. 1980 – 1990 metais dėl pablogėjusios aktyvų kokybės įvairių šalių finansinis nestabilumas įgavo tarptautinį mastą. Su aštriomis problemomis susidūrė daugelis JAV, Japonijos, Prancūzijos, Anglijos bankų sektorius. Didelės problemos palietė ir Skandinavijos šalių bankus. Didžioji dalis tuo metu veikusių Skandinavijos šalių bankų bankrutavo arba sulaukė Vyriausybės pagalbos. Kaštai, kurių prireikė finansinių krizių padariniams likviduoti, buvo dideli ir labai pablogino šalių finansinę padėtį. Skandinavijos šalyse Vyriausybės parama finansų sektoriui sudarė 2,8 – 4 proc. BVP, JAV – apie 3 proc. BVP.

Kokios priežastys apsprendė tarptautinį finansinį nestabilumą? Finansų ekspertai išskiria daugelį priežasčių [79, 83, 85], kurias apibendrinus galima sugrupuoti taip:

- neefektyvios kredito įstaigų priežiūros taisyklės. Nebuvo vieningos nuobaudų sistemos, kuri būtų taikoma finansų institucijoms, pažeidusioms kapitalo pakankamumo reikalavimus;
- silpnai reglamentuoti kredito įstaigų priežiūros standartai. Daugelyje šalių nemoki finansinė institucija galėjo tęsti savo veiklą, tikintis, kad problemos, su kuriomis ji susiduria, yra laikinos;
- padidėjęs probleminių paskolų portfelis bankuose sąlygojo dar aktyvesnę bankų skolinimo politiką ir konkurenciją. Dėl finansinių išteklių ir paskolų terminų nesuderinamumo, skolininkų nesugebėjimo grąžinti paskolas, užstatų rinkos vertės kritimo padidėjo finansinė rizika, ypač palūkanų normos rizika;

- kredito įstaigų veiklą reglamentuojančios taisyklės nepripažino sisteminio požiūrio į rizikas ir jų valdymą svarbos. Buvo laikomasi nuostatos, kad rizika yra fragmentinė ir reaguojamoji, t.y. reaguojama į iškilusias rizikos valdymo problemas, užuot pasistengus jų išvengti.

Pagrindiniai efektyvaus reguliavimo principai. Svarbų vaidmenį kredito įstaigų priežiūros srityje vaidina Bazelio bankų priežiūros komitetas arba Cooke komitetas, kuris buvo įkurtas 1975 metais. Komiteto įkūrimo idėją pasiūlė Anglijos banko valdytojas Peter Cooker. Bazelio bankų priežiūros komiteto veikla nukreipta į kredito įstaigų reguliavimo principų taikymą ir koordinavimą. Šio komiteto sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau dažnai jie tampa kredito įstaigų įstatyminės bazės pagrindu ir sėkmingos veiklos garantu. Bazelio bankų priežiūros komitetas glaudžiai bendradarbiauja su Europos Sąjungos Komisija. Pagrindiniai skirtumai tarp Bazelio bankų priežiūros komiteto reikalavimų ir Europos Sąjungos direktyvų yra tai, kad Bazelio bankų priežiūros komiteto reikalavimai yra globalaus požiūrio ir skirti bankams, veikiantiems tarptautiniu mastu, o Europos Sąjungos direktyvos yra labiau konkretizuotos. Vienas iš svarbiausių Bazelio bankų priežiūros komiteto dokumentų 1997 m. parengti „Pagrindiniai efektyvios bankų priežiūros principai“ [81]. Dokumentą sudaro rekomenduojami 25 principai, kurie turėtų būti įdiegti, siekiant efektyvios kredito įstaigų priežiūros. Efektyvios bankų priežiūros principai apima tokias sritis: 1) būtinas sąlygas efektyviai bankų priežiūrai, 2) licencijavimą ir struktūrą, 3) riziką ribojančius normatyvus ir reikalavimus, 4) nuolatinės kredito įstaigų priežiūros metodus, 5) reikalavimus informacijai, 6) teisę taikyti poveikio priemones, 7) tarptautinę bankininkystę. Efektyvios bankų priežiūros principai yra tik minimalūs reikalavimai. Kiekviena šalis, atsižvelgdama į jai būdingas konkrečias makroekonominės sąlygas, turėtų priimti papildomas priemones, užtikrinančias sėkmingą kredito įstaigų veiklą ir finansinį stabilumą.

Apibendrinant finansinio sektoriaus nestabilumą iššaukusias priežastis tarptautiniu mastu, galima teigti, kad kredito įstaigų priežiūra buvo silpna ir priemonių buvo imamas tik iškilus problemoms, užuot pasistengus jų išvengti. Lietuvos kredito įstaigų veiklos priežiūros uždaviniai ir turinys keitėsi, atsižvelgiant į jų raidą. Po finansų sektoriaus krizės Lietuvoje kredito įstaigų priežiūra buvo sustiprinta ir suderinta su tarptautiniais bei Europos Sąjungos standartais. Nuo 2002 m. kredito įstaigoms taikoma kapitalo pakankamumo direktyva KPD II, pagal kurią skaičiuojant kapitalo pakankamumo rodiklį yra vertinama ir rinkos rizika. Nors ir per paskutinius penkis metus Lietuvos kredito įstaigų priežiūra yra labai sustiprėjusi, ypač rizikos vertinimo ir valdymo aspektu, tačiau integruojantis į tarptautinę finansų rinką, būtina ją

tobulinti, suderinti ir harmonizuoti teisės aktus. Tik efektyvi ir tarptautinius reikalavimus atitinkanti kredito įstaigų priežiūra užtikrintų sėkmingą Lietuvos finansų sistemos integraciją į vieningą Pinigų Sąjungą ir padėtų pamatus stabiliam Lietuvos ekonomikos augimui.

3. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS APIBŪDINIMAS EUROPOS SAJUNGOS KONTEKSTE

3.1. LIETUVOS BANKININKYSTĖS SEKTORIAUS VIETA TARP EUROPOS SAJUNGOS ŠALIŲ

3.1.1. Bankininkystės sektoriaus apimties ekonomikoje lyginamoji analizė

Pagrindinės tendencijos Europos finansinių paslaugų mažmeniniame sektoriuje. Finansų institucijų veikla ypač jautri vykstantiems pokyčiams ekonomikoje. Finansų sektorius jautriai reaguoja į palūkanų normų svyravimus rinkoje, akcijų kainas, atskirų valstybių makroekonominius rodiklius, pasikeitimus mokesčių ir įstatyminėje bazėje, taip pat atskirų verslo įmonių veiklos (Chizzolini ir Ivaldi, 2002) [78]. Šie veiksniai turėtų būti labai gerai įvertinti, kuriant finansų institucijų strategiją.

Euro įvedimas, su kuriuo siejamas bendros finansų rinkos formavimas yra vienas svarbiausių veiksnių, įtakančių Europos finansų institucijų veiklą bei jų strategines veiklos kryptis. Reformų, vykstančių Europos finansų sektoriuje, įtaka atskirai šaliai priklauso nuo finansų sektoriaus apimties, struktūros, jo sugebėjimo prisitaikyti prie rinkos pokyčių. Euro zonos šalių finansiniame tarpininkavime dominuoja bankų ir draudimo kompanijų sektorius, kuris sudaro apie 80 proc. finansų sistemos turto. Tuo tarpu JAV šis sektorius užima dvigubai mažesnę rinkos dalį, t.y. apie 40 procentų. Jeigu ekonomikos vystymosi tendencijos abiejuose regionuose bus panašios, ateityje galima tikėtis bankų ir draudimo kompanijų sektoriaus įtakos mažėjimo (I. Walter ir R. C. Smith, 2000). Bankai ir draudimo kompanijos susidurs su pensijų fondų valdymo, kapitalo rinkų valdymo, investicinių fondų aštrėjančia konkurencija. I. Walter ir R. C. Smith [153] išskiria pagrindines tendencijas Europos mažmeninės bankininkystės sektoriuje:

- Autoriai prognozuoja, kad Euro zonos mažmeninės finansinių paslaugų rinkos pokyčiai bus labai nežymūs. Tai apspręs ryškūs istorijos, tradicijų skirtumai, kurie suformavo ir skirtingus vartotojų poreikius;
- Dominuojančiame sektoriuje atsiras nauji produktai ir paslaugos, plėsis jų paskirstymo kanalai. Tai skatins finansų rinkos konkurentabilumą, patrauklumą bei atvirumą;
- Pokyčiai Europos finansinių paslaugų mažmeniniame sektoriuje yra orientuoti į pajėgumo ir efektyvumo didinimą. Europos finansinių paslaugų paskirstymo procesui yra būdingi dideli kapitalo kaštai, tenkantys produkto ar paslaugos vienetui. Restruktūrizacijos ir

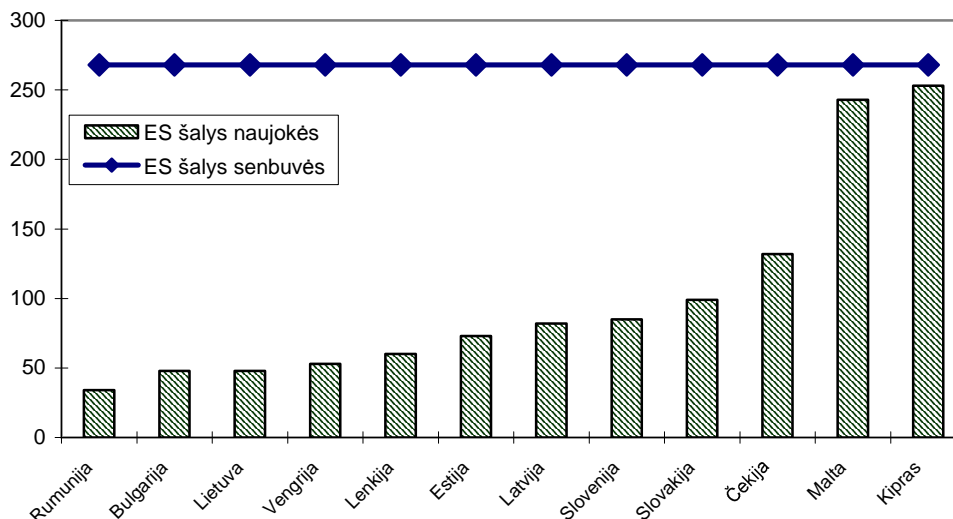
konsolidavimo procese, kuris jau prasidėjo, turi būti atsisakoma nekonkurentabilių paslaugų, mažinami jų paskirstymo kaštai.

Apibendrinant galime daryti išvadą, kad mažmeninių finansinių paslaugų rinka Euro zonoje keisis palaipsniui, plečiant finansinių paslaugų spektrą bei didinant jų paskirstymo efektyvumą.

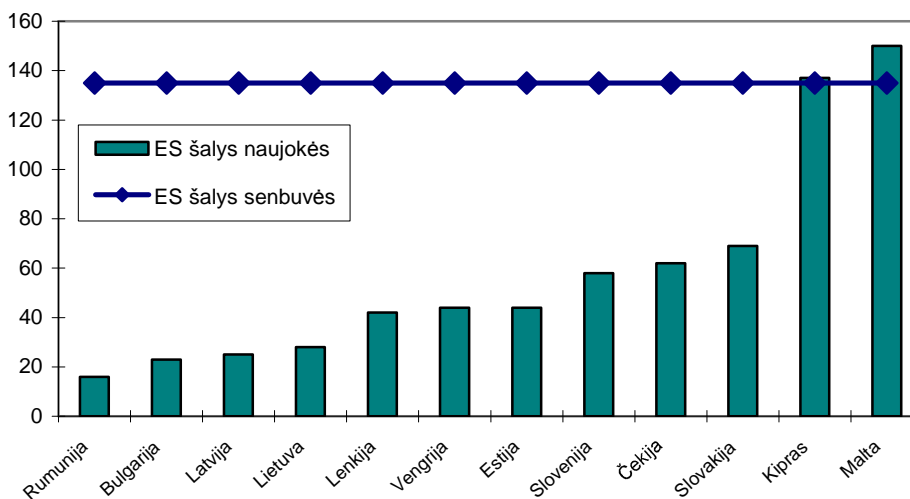
Lietuvos bankininkystės sektorius Europos Sąjungos kontekste. Bankai atlieka svarbų vaidmenį šalies ekonomikoje. Jie kuria papildomus pinigus šalies ūkyje, pritraukdami grynuosius pinigus indėlių pavidalu ir teikdami paskolas. Pinigų masė ekonomikoje yra apskaičiuojama, kaip bankuose esančių indėlių ir grynųjų pinigų apyvartoje, suma. Bankų sugebėjimas vykdyti kartotinių indėlių kūrimą, t.y. procesą, kai banke deponuotas litas per tam tikrą laiką sukuria daugiau, kaip litą indėlių, ir teikti paskolas šalies ekonomikai, parodo bankų sektoriaus finansinio tarpininkavimo išsivystymo lygį šalyje. Siekdami įvertinti Lietuvos bankų sektoriaus išsivystymo lygį ir užimamą vietą tarp ES valstybių, atliksime bankininkystės sektoriaus pagrindinių apimtinųjų rodiklių santykio su BVP palyginimą.

ES šalyse naujokėse bankų sektorius, lyginant su šalies BVP, yra mažas. Daugelyje ES šalių naujokių bankų turto ir BVP santykis sudaro tik ketvirtadalį atitinkamo ES šalių senbuvųjų rodiklio. ES šalyse senbuvėse bankų turto ir BVP santykis sudaro apie 260 proc., tuo tarpu ES šalyse naujokėse šis santykis svyruoja nuo 34 proc. iki 100 proc. (20 pav.). Tik Kipras ir Malta, kaip dvi valstybės, kurių ekonomika išvengė daugeliui Centrinės ir Rytų Europos valstybėms skausmingo pereinamojo laikotarpio iš planinės į rinkos ekonomiką, pasižymi aukštu bankų sektoriaus išsivystymo lygiu ir pagal bankų turto ir BVP santykį prilygsta ES šalių senbuvųjų bankų sektoriaus išsivystymo lygiui. Tarp kitų ES šalių naujokių Čekija ir Slovakija turi labiausiai išvystytą bankininkystės sektorių. Bankų sektoriaus turtas sudaro atitinkamai apie 130 proc. ir 95 proc. nuo BVP. Tokį Čekijos ir Slovakijos bankų sektoriaus išsivystymo lygį sąlygojo istorinė raida, nes jau socializmo laikais šios valstybės pasižymėjo santykinai aukštu bankų sistemos išsivystymu.

Iš ES šalių naujokių bankų sektorius silpniausiai išvystytas Rumunijoje, Bulgarijoje ir Lietuvoje. 2004 m. pabaigoje Lietuvos bankų sektoriaus turtas sudarė 48 proc. nuo BVP, t.y. tiek pat kaip ir Bulgarijoje Bulgarijoje 2003 m. pabaigoje. Rumunijoje šis rodiklis buvo 34 procentai. Didžiaja dalimi tai apsprendė šalių ekonomikos smukimas 1990 – 1995 m. bei pasireiškusios bankų krizės [159]. Tačiau bankų turto santykis su BVP Lietuvoje sparčiai auga. Nuo 1998 m. šis rodiklis išaugo beveik 23 proc. punktais, t.y. vidutiniškai 4 proc. punktais kasmet. Ypač spartūs Lietuvos bankų sektoriaus turto ir BVP santykio augimo tempai pastebimi 2003 m. ir 2004 metais. Vidutiniškai per metus šis rodiklis padidėjo 7 proc. punktais.

Kitas rodiklis, charakterizuojantis bankų sektoriaus išsivystymo lygį, yra paskolų ir BVP santykis (21 pav.). ES šalyse naujokėse be Kipro ir Maltos paskolų ir BVP santykis sudaro apie 30 proc. atitinkamo ES šalių senbuvių rodiklio.

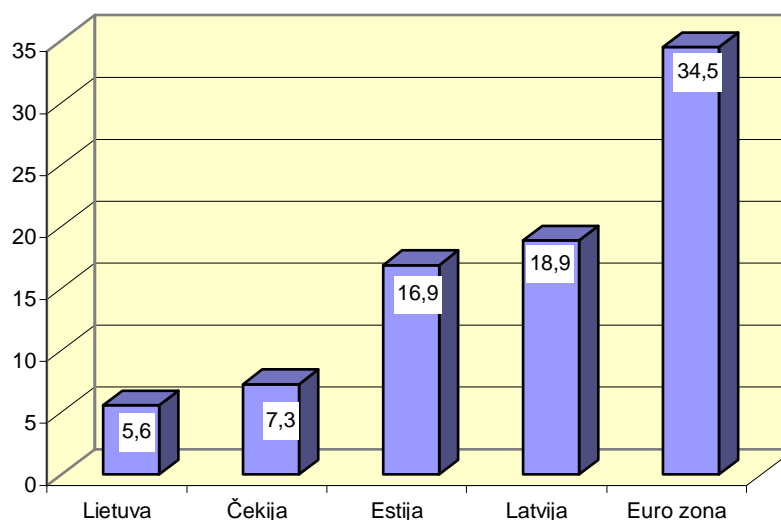
21 pav. 2003 m. bankų paskolų ir BVP santykis, proc. [31, 33, 34, 159]
 pastaba: Lietuvos duomenys 2004 m. pabaigai
 Rumunijos ir Bulgarijos įstojimas į ES numatomas 2007 m.

Tik Čekijoje ir Slovakijoje bankų paskolų ir BVP santykis kiek didesnis, t.y. apie 60 proc., tačiau tai toli gražu nesiekia ES šalių senbuvių lygio, kur atitinkamas rodiklis vidutiniškai sudaro apie 135 procentus. Visos ES šalys naujokės patyrė didelį ekonomikos smukimą pereinamuoju laikotarpiu. Centrinės ir Rytų Europos šalyse produkcijos gamybos apimtys nusmuko 10 – 15

proc., Baltijos šalyse – nuo 35 iki 50 procentų. Tai sąlygojo blogų paskolų portfelio augimą ir viso bankų paskolų portfelio mažėjimą. Šalims prirėkė dešimtmečio tam, kad atsigaūtų nuo ekonomikos ir bankininkystės krizių, o jų pasekmių likvidavimas užsitęsė ilgą laikotarpį. Tai sąlygojo ir Lietuvos bankų sektoriaus paskolų nepakankamą apimtį, lyginant su BVP. Nuo 1998 m. bankų suteiktų paskolų ir BVP santykis Lietuvoje išaugo 17 proc. punktų ir 2004 m. pabaigoje sudarė

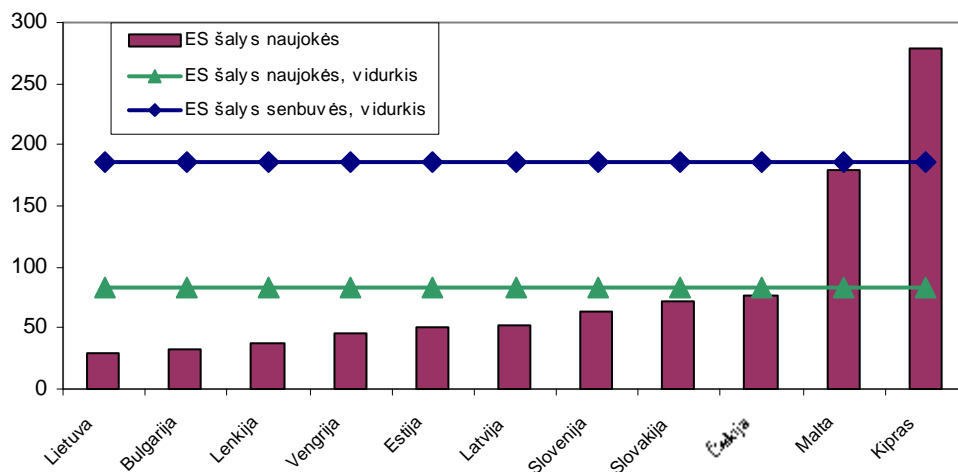
28 procentus. Ypač reikšmingas šio santykio padidėjimas buvo per 2003 m. ir 2004 metus. Vidutiniai metiniai augimo tempai sudarė beveik 7 proc. punktus.

Ekonomikos augimas bei stabilumas didina gyventojų investicijas į nekilnojamąjį turtą. Apie spartų būsto kreditavimą Lietuvoje galima spręsti iš paskolų augimo tendencijų. Lietuvos bankų išduodamos paskolos būstui sudaro virš 80 proc. visų gyventojams išduotų ilgalaikių paskolų. Būsto paskolos gyventojams, kaip bankinis produktas, populiarumą įgavo tik pastaraisiais metais, jų apimtis bei lyginamieji svoriai, palyginti su kitomis regiono šalimis, taip pat išlieka vieni žemiausių. 2004 m. pabaigoje būsto paskolos Lietuvoje sudarė apie 20 proc. visame paskolų portfelyje, šis santykis Estijoje buvo 23 proc., Latvijoje – 34 procentai. 2004 metų pabaigoje Lietuvoje būsto paskolos sudarė 5,6 proc. BVP, ir turi dar pakankamai daug erdvės augti toliau. Šis santykis Estijoje buvo 16,9 proc., Latvijoje – 18,9 proc., euro zonos šalyse vidutiniškai sudarė 34,5 proc. (22 pav.).

Europos Sąjungos šalyse senbuvėse 2003 m. pabaigoje bankų sektoriaus indėlių ir BVP santykis buvo daugiau kaip du kartus aukštesnis negu ES šalyse naujokėse (23 pav.). Nepakankama indėlių apimtis bankuose, lyginant su ekonomikos apimtimi ES šalyse naujokėse, parodo nepakankamus bankų sektoriaus finansavimo šaltinius ir ribotą bankų, kaip finansų

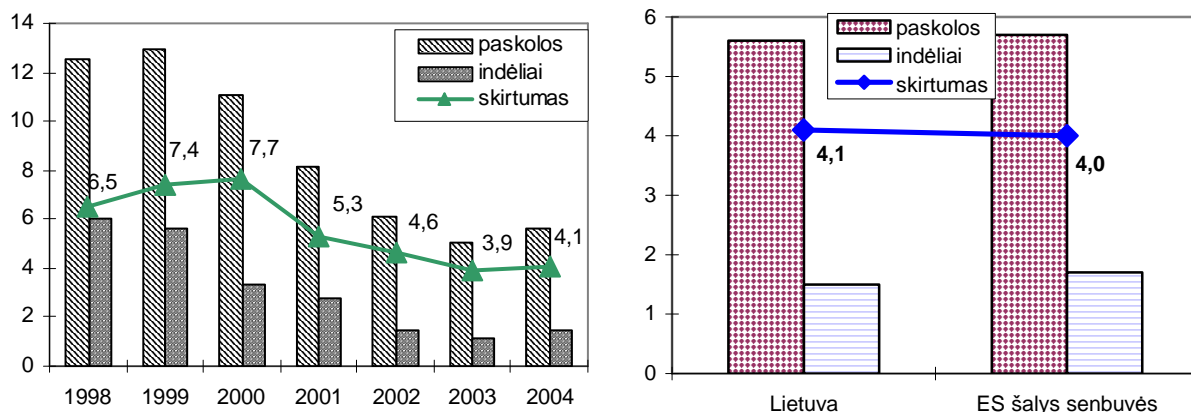
tarpininkų, vaidmenį šalies ekonomikoje. Santykinai nedidelės indėlių apimtys ES šalyse naujokėse susijusios su praeityje pasireiškusia didele infliacija ar hiperinfliacija, nepasitikėjimu bankų sistema bei iš dalies nepatraukliomis palūkanų normomis už indėlius. Tik Malta ir Kipras pagal šį rodiklį neatsilieka nuo ES šalių senbuvių lygio. Tuo tarpu Lietuvoje indėlių bankuose ir BVP santykis 2004 m. pabaigoje sudarė 30 proc., nuo 1998 m. jis išaugo 16 proc. punktų. Pagal bankų indėlių ir BVP santykį Lietuva nesiekia ne tik Europos Sąjungos šalių senbuvių, bet ir naujokių minėto santykio vidurkio.

23 pav. 2003 m. bankų indėlių ir BVP santykis, proc. [31, 33, 34, 159]
 pastaba: Lietuvos duomenys 2004 m. pabaigai
 Rumunijos ir Bulgarijos įstojimas į ES numatomas 2007 m.

Bankų sektoriaus, kaip pagrindinio finansų tarpininko, efektyvumą apibūdina *paskolų ir indėlių palūkanų normų skirtumas*. 2001 m. paskolų ir indėlių palūkanų normų skirtumas Lietuvoje, kaip ir kitose Baltijos šalyse, sudarė daugiau kaip 5 proc. punktus. Tuo tarpu ES šalyse senbuvėse minėtasis skirtumas buvo 3,7 proc. punkto, Čekijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Kipre – apie 4 proc. punktus, Bulgarijoje – apie 8 proc. punktus. Aukštas bankų sektoriaus koncentracijos lygis, didelė privalomųjų atsargų norma bei indėlių draudimas,- tai veiksniai, kurie didžiąja dalimi apsprendė didesnius paskolų ir indėlių palūkanų normų skirtumus Lietuvoje negu kitose ES šalyse. 2000 m. Lietuvos bankas privalomųjų atsargų normą sumažino nuo 10 iki 8 procentų, o 2001 m.– iki 6 procentų. Tačiau Lietuvos banko nustatyta privalomųjų atsargų norma dar vis didesnė už ECB nustatytą 2 proc. privalomųjų atsargų lygį. Aukštą atsargų normatyvą Lietuvoje iš pradžių apsprendė siekimas apriboti paskolų augimą ir infliaciją, o vėliau didžiąja dalimi įtakoją siekimas užtikrinti bankų likvidumą ir atsiskaitymų vykdymą.

Per pastaruosius keletą metų Lietuvoje akivaizdi palūkanų normų skirtumų mažėjimo tendencija. Nuo 1998 m. pabaigos iki 2004 m. pabaigos paskolų ir indėlių kainų skirtumas sumažėjo nuo 6,5 proc. punktų iki 4,1 proc. punkto (24 pav.). Pagal šį rodiklį 2004 m. pabaigoje Lietuva pasiekė ES šalių senbuvių vidurkį (25 pav.).

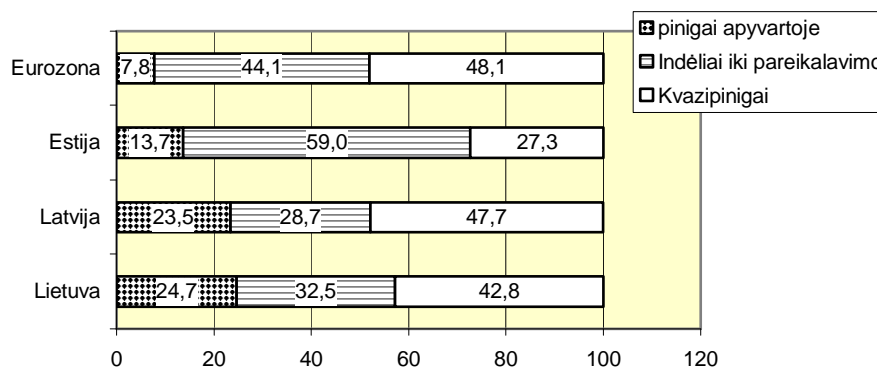

24 pav. Paskolų ir indėlių palūkanų normų (proc.) ir jų skirtumų (proc. punktais) dinamika Lietuvos bankuose [25 – 31]

Lietuvos finansų rinkos spartus vystymasis bei gyventojų įgūdžių, naudojančių finansiniais, stiprėjimas lemia tai, kad pinigų kiekis ekonomikoje plačiaja prasme auga vis greičiau nei siaurieji pinigų agregatai. 2004 m. pabaigoje pinigų bazė (Lietuvos banko išleisti į apyvartą pinigai, komercinių bankų atsargos) siekė 6,9 mlrd. Lt ir buvo tik 7 proc. didesnė nei 2003 m. tuo pačiu laikotarpiu. Menkam pinigų bazės augimui įtakos turėjo 11 proc. smukusios komercinių bankų atsargos litais bei nedidelis Lietuvos banko (LB) išleistų į apyvartą pinigų kiekio pokytis. Manoma, kad lėtėjančio pinigų siaurąja prasme augimo tendencija išsilaikys ir ateityje. Tam palankūs ir LB planai liberalizuoti privalomųjų atsargų politiką. Lietuvai integruojantis į Eurozoną, bus siekiama suvienodinti privalomųjų atsargų normą su ECB reikalavimais. Iki Lietuvos įstojimo į Eurozoną komercinių bankų privalomųjų atsargų norma privalės būti sumažinta iki 2 procentų. Tai turėtų išplėsti bankų kreditavimo galimybes, išlaisvinant papildomas lėšas bei pagerinti bankų konkurencingumą tarptautinėse rinkose.

Skirtingai negu pinigų bazė, pinigai plačiaja prasme per 2004 m. išaugo 24,1 procento. Tai buvo sparčiausi augimo tempai nuo 1998 metų. Svarbiausia šio augimo priežastis – 32,7 proc. išaugę kvazipinigi ir 24,5 proc. padidėję indėliai iki pareikalavimo. Per 2004 m. pinigų plačiaja prasme ir BVP santykis išaugo 4 proc. punktais ir metų pabaigoje sudarė 35,2 procento. Pinigų bazės santykis su BVP per 2004 m. sumažėjo 0,6 proc. punkto ir metų pabaigoje sudarė 11,3 procento. Apibendrinant galima teigti, kad nuo 1998 m. ryški pinigų plačiaja prasme santykio su BVP augimo tendencija, tuo tarpu pinigų bazės ir BVP santykis keitėsi labai menkai.

Keičiasi ir pinigų plačiaja prasme struktūra. Mažėja grynujų pinigų dalis visoje masėje ir auga kvazipinigių dalis, kuri 2004 m. pabaigoje sudarė 42,8 procento. Pagal šį rodiklį Lietuva beveik neatsilieka nuo Eurozonos (26 pav.), kur jis siekia 48,1 procentą.

26 pav. Pinigų plačiąja prasme struktūra 2004 m. pabaigoje, proc. [33]

Grynųjų pinigų dalis pinigų masėje Lietuvoje tris kartus viršija Eurozonos lygį. Lietuvos finansų analitikų nuomone, augant šalies ekonomikai, atsiskaitymų grynaisiais pinigais turėtų vis mažėti [33, 34].

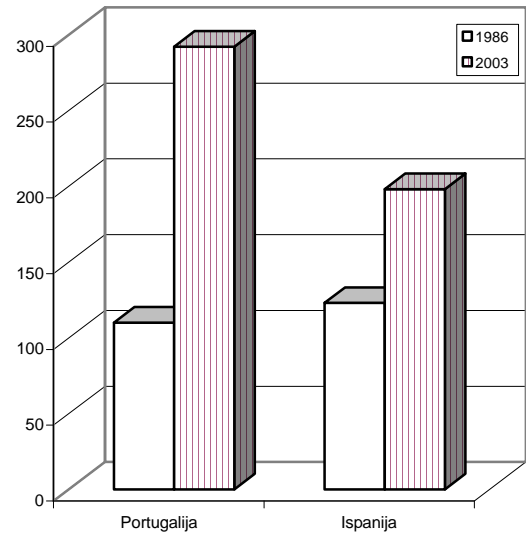
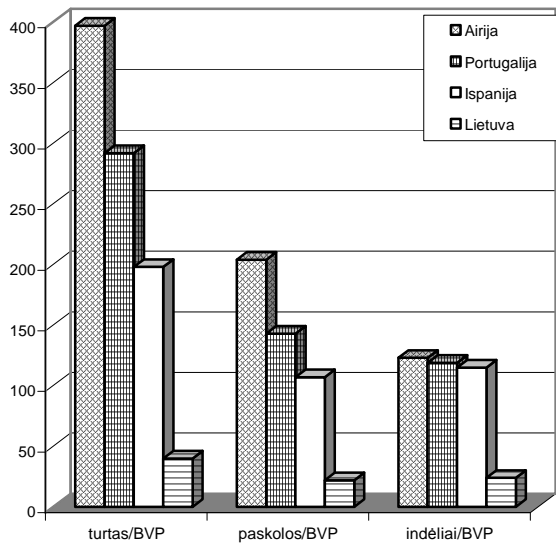
Remiantis Lietuvos finansų analitikų pateiktomis ekonomikos augimo prognozėmis, Lietuvos ekonomikos augimas 2005 – 2006 m. vidutiniškai sudarys 6,5 proc. kasmet, įvertinus bankų turto, paskolų ir indėlių vidutinius augimo tempus per paskutinius penkerius metus ir tendencijas rinkoje, galima prognozuoti, kad Lietuvos bankininkystės sektoriaus turto ir BVP santykis išaugs nuo 48 proc. 2004 m. pabaigoje iki 55 proc. 2006 m. pabaigoje, paskolų ir BVP santykis išaugs nuo 28 proc. iki 38 proc., indėlių ir BVP santykis padidės nuo 30 proc. iki 34 procentų.

Kai kurių ES šalių senbuvių bankų sektoriaus plėtra. Atliekant Lietuvos ir kai kurių ES šalių senbuvių bankų sektoriaus plėtros lygio nustatymo analizę, iš ES šalių senbuvių pasirinkta Airija, Portugalija ir Ispanija.

Airijos pasirinkimą apsprendė tai, kad ji pagal dydį ir gyventojų skaičių yra panaši į Lietuvą. Be to Airijai, kaip ir dabar Lietuvai, narystė Europos Sąjungoje reiškė naujas galimybes ir perspektyvas.

Portugalijos ir Ispanijos pasirinkimą sąlygojo tai, kad šios valstybės vienos iš paskutiniųjų iš senbuvių 1986 m. prisijungė prie ES. Numatant Lietuvos bankų sektoriaus plėtros perspektyvas ES kontekste, įvertinsime Ispanijos ir Portugalijos bankų sektoriaus pasiekimus per devyniolikos metų laikotarpį, esant ES sudėtyje.

2003 m. pabaigoje Airija, Portugalija ir Ispanija pagal bankų sektoriaus turto, paskolų ir indėlių santykį su BVP gerokai lenkia Lietuvą (27 pav.).

Jau 1986 m. prisijungiant prie ES, bankų sektoriaus išsivystymo lygis Portugalijoje ir Ispanijoje buvo gerokai aukštesnis negu Lietuvoje. Tai lėmė Portugalijos ir Ispanijos reikšmingai geresni socialiniai – ekonominiai rodikliai, vykdoma šalies ekonomikos politika, istorinės prielaidos ir kt. 1986 m. BVP, tenkantis vienam gyventojui Ispanijoje sudarė apie 75 proc. ES – 15 lygio, Portugalijoje – apie 55 proc., Airijoje – 60 procentų.

Ypač sparčiu ekonomikos augimu pasižymėjo Airija. Laikotarpį nuo 1973 m., kai Airija tapo ES nare, galime suskirstyti į tris etapus:

- 1973 – 1986 m. – tai pereinamasis laikotarpis, kai Airijos ekonomikai būdingas nedidelis smukimas;
- 1986 – 1993 m. Airijos ekonomikos augimas. BVP, tenkantis vienam gyventojui, išauga iki 80 proc. ES – 15 lygio;
- nuo 1993 m. Airijos ekonomika sparčiai auga. 1996 m. BVP, tenkantis vienam gyventojui, pasiekia vidutinį ES – 15 lygį, o 2002 m. jau viršija.

Ispanijos ir Portugalijos ekonomikai būdingi lėtesni augimo tempai. Nuo 1986 m. BVP, tenkantis vienam gyventojui, Ispanijoje padidėjo nuo 75 proc. ES – 15 lygio iki 84 proc. 2002 m. pabaigoje. Portugalijoje atitinkamai nuo 55 proc. iki beveik 69 procentų. Tuo tarpu 2002 m. pabaigoje BVP, tenkantis vienam gyventojui, Lietuvoje sudarė apie 39 proc. ES – 15 lygio. Tačiau per paskutinius keletą metų vidutiniai metiniai šio rodiklio augimo tempai Lietuvoje lenkia augimo tempus Ispanijoje ir Portugalijoje. Ispanijai ir Portugalijai tapus ES narėmis, bankų sektoriui būdinga sparti plėtra. Bankų turto ir BVP santykis Ispanijoje išaugo pusantro karto, Portugalijoje – pustrėčio karto.

3.1.2. Europos Sąjungos šalių naujokių finansų sektoriaus ypatumai

Finansinio tarpininkavimo ir ekonomikos augimo priklausomybės teorijų analizė parodė, kad bankų sektoriaus vystymasis siejamas su ekonomikos plėtra. 2004 m. gegužės 1 d. prie ES valstybių senbuvių prisijungus dešimčiai valstybių naujokių, vis plačiau diskutuojama, kokią įtaką turės ES bankininkystės tendencijoms valstybės naujokės. Šiuo metu Bankų sektoriaus turto dalis BVP ES šalyse naujokėse tesudaro apie 30 proc. atitinkamo ES šalių senbuvių rodiklio [93, 134].

Vykstantys pasikeitimai bankininkystėje rodo, kad ES šalių naujokių bankų sektorius tampa vis labiau integruotas į euro zoną. Tai pasireiškia ES bendros politikos ir vieningų reikalavimų diegimu bei nuolat stiprėjančiu Europos Centrinio Banko (ECB) vaidmeniu. ECB sistemingai stebi ir vertina ciklinius ir struktūrinius euro zonos, ES finansų sektoriaus pokyčius. Vertinimas atliekamas kartu su ES nacionaliniais Centriniais bankais ir priežiūros institucijomis.

Finansų sektoriaus vystymasis ES šalyse naujokėse turi savitų išskirtinių bruožų. Toks rodiklis, kaip finansų sektoriaus išsivystymas, lyginant su šalies ekonomikos apimtimi, nustumia ES šalis naujokės į paskutines gretas. ES šalių naujokių finansų sektorius negali pasigirti išvystyta kapitalo rinka, kuri dar tik pradeda funkcionuoti, bei plačiu finansų instrumentų taikymu. Tačiau ES šalių naujokių finansų sektorius pasižymi aukštu užsienio kapitalo pritraukimo lygiu, kuris sudaro virš 70 proc. viso finansų sektoriaus akcinio kapitalo. Tuo tarpu euro zonos šalyse užsienio kapitalas tesudaro apie 20 procentų. Šis rodiklis ES šalių naujokių finansų sektoriui suteikia daug optimizmo ir sumažina galimus integravimosi proceso nesklandumus. Žvelgdami į ateitį, finansų rinkos ekspertai [93] išvelgia pagrindines ES šalių naujokių finansų sektoriaus tendencijas, kurios siejamos su euro įvedimu:

- sumažės atotrūkis tarp finansų sektoriaus ir BVP apimčių, t.y. didės finansų sektoriaus dalis šalies ekonomikoje;
- didės ES šalių naujokių finansų sektoriaus vaidmuo euro zonoje;
- mažės atotrūkis tarp ES šalių naujokių ir euro zonos finansų sektoriaus išsivystymo lygio.

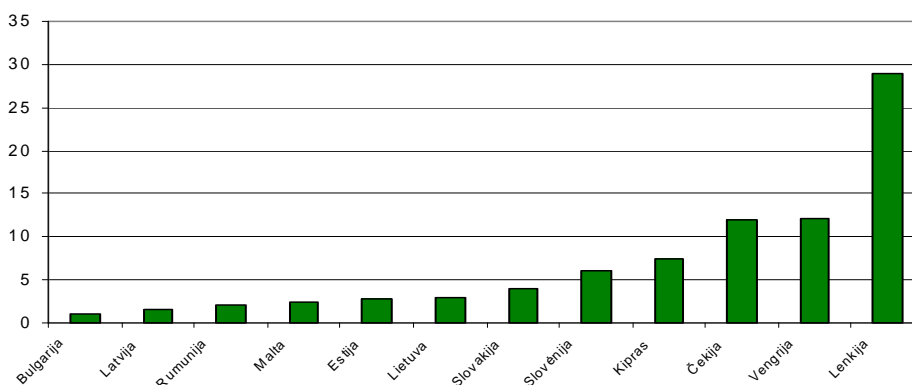
Pateikti samprotavimai dar kartą pabrėžia finansų sektoriaus svarbą ES šalyse naujokėse ir reikalauja detalesnės jo analizės.

Apibendrinus daugelio ekspertų nuomones apie finansų sektoriaus svarbą ir tendencijas ES šalyse naujokėse, galime išskirti šiuos pagrindinius ES šalių naujokių finansų sektoriui būdingus bruožus:

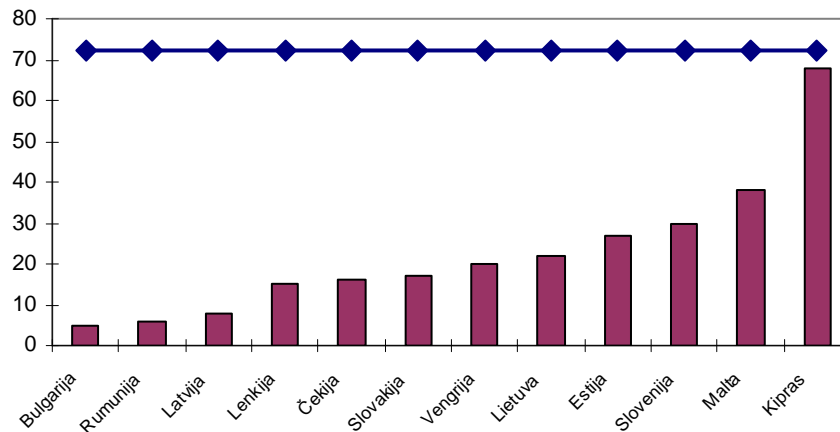
- žemas kapitalo rinkų išsivystymo lygis;
- užsienio kapitalo dominavimas bankininkystės sektoriuje;
- užsienio bankų teikiamas svarbus dėmesys didmeninei bankininkystei.

ES šalių naujokių finansų sektoriui būdingus bruožus panagrinėsime detaliau.

Žemas kapitalo rinkų išsivystymo lygis. Kapitalo rinkų išsivystymo lygis priklauso nuo pačios šalies išsivystymo lygio, nuo šalies ekonominės – socialinės politikos bei privatizavimo procesų eigos. ES šalyse naujokėse kapitalo rinkų, kaip finansavimo šaltinio, naudojimas yra labai ribotas. Vertybinių popierių rinkų kapitalizacijos ir BVP santykis sudaro tik labai mažą dalelę šio rodiklio euro zonoje. Vertinant eurointegracijos kontekste, kapitalo rinkos atlieka santykinai didesnę vaidmenį tikrai Lenkijoje, Čekijoje ir Vengrijoje (29 pav.).

2003 m. pabaigoje ES šalių naujokių akcijų rinkos kapitalizacija sudarė apie 2 proc. bendros euro zonos kapitalizacijos. ES šalyse naujokėse rinkos kapitalizacija sudaro apie 16 proc. BVP arba mažiau kaip ketvirtadalį euro zonos rinkos kapitalizacijos, kurios dalis BVP sudaro virš 70 proc. (30 pav.). Tačiau reikia paminėti, kad euro zonos šalių rinkos kapitalizacijai būdinga didelė dispersija, kuri vertinama nuo 45 proc. iki 160 proc. BVP, išskyrus Austriją – kaip mažiausią rinkos kapitalizaciją turinčią ES šalį senbuvę, kurioje rinkos kapitalizacija sudaro apie 16 proc. BVP. Panaši variacija pastebima ir ES šalyse naujokėse. Kipras ir Malta pasižymi aukštu akcijų rinkos kapitalizacijos rodikliu, kuris atitinkamai sudaro apie 70 proc. ir 40 proc. BVP (30 pav.). Akcijų rinka santykinai svarbi yra Estijoje ir Centrinės Europos šalyse, kur kapitalizacija svyruoja nuo 20 iki 30 proc. BVP ir jos vaidmuo labai menkas Bulgarijoje, Rumunijoje ir Latvijoje.

Atskirų šalių akcijų rinkų išsivystymo lygis glaudžiai susijęs su tų šalių pasirinkta privatizavimo strategija. Iš ES šalių naujokių akcijų rinkos pirmiausia atsirado 1992 m. Čekijoje ir Slovakijoje, kaip vykdomos masinės privatizacijos išdava. Akcijų rinka šiose šalyse netrukus įtraukė didelę dalį įmonių, tačiau plačiai paplitusi valstybinė nuosavybė, tinkamos įstatiminės, valdymo bazės stoka bei vertybinių popierių prekybos schemas neturėjimas ribojo tolimesnę jos vystymosi eigą. Tai privedė prie pasitikėjimo vertybinių popierių rinka praradimo. Skirtingą kelią pasirinko Estija, Latvija ir Lenkija. Šiose šalyse įmonės buvo listinguojamos jau turint aiškiai apibrėžtą vertybinių popierių prekybos schemą bei principus.

Taigi akcijų rinkų vystymasis tiesiogiai susijęs su šalių privatizavimo ir valdymo politika. Šalyse, tokiose kaip Estija, Čekija, Vengrija, Slovakija, kur privatizavimas pasiekė progresą, akcijų rinkos kapitalizavimas vidutiniškai yra apie 50 proc. aukštesnis negu šalyse su žemiausiu privatizavimo progreso laipsniu. Galima rasti keletą paaiškinimų, kodėl ES šalyse naujokėse akcijų rinkų vaidmuo žymiai mažesnis negu euro zonoje:

- ES šalių naujokių akcijų rinkos turi daug trumpesnę vystymosi istoriją, kuri nesiekia 10 metų. Tuo tarpu akcijų rinkų atsiradimas reikalauja įmonių restruktūrizavimo, privatizavimo ir tinkamos juridinės bei valdymo bazės paruošimo, kuri apimtų valdymo principų nustatymą bei akcininkų saugumo užtikrinimą, - o tai jau yra ne vienerių metų darbas;
- Tiesioginės užsienio investicijos ES šalyse naujokėse vaidino svarbų vaidmenį pereinamuoju iš planinės į rinkos ekonomiką laikotarpiu ir dažnai veikė, kaip vidaus rinkos finansavimo alternatyva;

- Daugelis ES šalių naujokių 1990 – 1995 m. išgyveno recesijos laikotarpį, kuris pasireiškė ekonomikos smukimu.

Masinės privatizacijos procese pasireiškusi vertybinių popierių rinkos krizė Bulgarijoje ir Rumunijoje iki šiol turi neigiamą įtaką visuomenės pasitikėjimui kapitalo rinka. Iš kitos pusės, Estija – tai unikalus nepertraukiamo vertybinių popierių rinkos vystymosi atvejis, nepaisant mažos šalies ekonomikos. Kapitalo rinkų ekspertų nuomone, Estijos kapitalo rinką išgelbėjo jos prisijungimas prie Helsinkio šalių bloko, kas leido Suomijos investuotojams intensyviai dalyvauti Estijos kapitalo rinkoje ir skatinti jos plėtrą. Taip pat didelį vaidmenį Estijos kapitalo rinkos plėtrai suvaidino didžiausios Estijos korporacijos – Hansapank – privatizavimas, kai strateginis užsienio investuotojas – Swedbank – įsigijo apie 60 proc. korporacijos akcijų, likusią dalį palikdamas vidaus rinkoje.

ES šalių naujokių kapitalo rinkų plėtrą taip pat riboja Vyriausybės vertybinių popierių rinka, kuri 2003 m. pabaigoje ES šalyse naujokėse sudarė apie 40 proc. BVP, palyginus su 70 proc. BVP euro zonoje. Tai sąlygoja ir ES šalių naujokių fiskalinį deficitą.

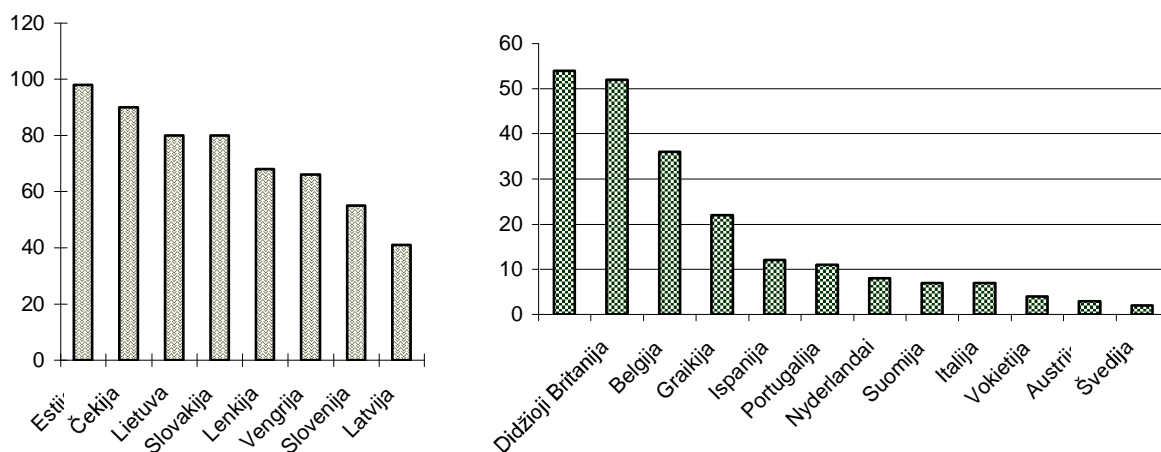
Lietuvos vertybinių popierių rinkos perspektyvos siejamos su 2004 m. viduryje Vilniaus vertybinių popierių biržos prisijungimu prie OMX padalinio OMX Exchanges, per kurį Lietuva gavo prieigą prie 80 proc. visos prekybos vertybiniais popieriais Šiaurės ir Baltijos regionuose [160].

Užsienio kapitalo dominavimas bankininkystės sektoriuje. Užsienio kapitalo dominavimas bankų sektoriuje – tai ES šalių naujokių bankų sektoriaus skiriamasis bruožas. ES šalyse naujokėse užsienio kapitalas sudaro virš 70 proc. viso bankų akcinio kapitalo (31 pav.), tuo tarpu ES šalyse senbuvėse – 20 proc., išskyrus Airiją, Didžiąją Britaniją ir Belgiją (32 pav.). Pereinamuoju laikotarpiu iš planinės į rinkos ekonomiką daugelio ES šalių naujokių vidaus rinka tapo atvira tiesioginėms užsienio investicijoms, keitėsi bankų sektoriaus nuosavybės forma iš valstybinės į užsienio investuotojų privačią nuosavybę. Reikia pripažinti, kad daugelyje ES naujokių privatizavimo procesas vėlavo dėl žemų bankų balanso rodiklių, nuostolingos jų veiklos, suinteresuotų asmenų pasipriešinimo bei aiškiai apibrėžtos juridinės bazės neturėjimo. Gerėjantys šalių makroekonominiai rodikliai, teisinės bazės stiprėjimas, bankų sistemos restruktūrizavimas sudarė palankias sąlygas bankų veiklai bei skatino užsienio kapitalo judėjimą. Dabartiniu metu užsienio kapitalas sudaro daugiau, kaip du trečdalius viso ES šalių naujokių bankų sektoriaus kapitalo.

Remiantis Europos centrinio banko informacija, daugelyje ES šalių naujokių keturi iš penkių didžiausių šalies bankų buvo užsienio investuotojų rankose. Baltijos šalyse penkiuose

didžiuosiuose bankuose dominuoja užsienio kapitalas, Centrinės Europos šalyse užsienio kapitalas sudaro nuo 70 iki 100 procentų. 2002 m. pabaigoje ES šalyse naujokėse dominavo Austrijos

(apie 26 proc.) , Italijos (apie 14 proc.) ir Belgijos (apie 13 proc.) kapitalas visame užsienio bankų akciniame kapitale.

Aukštas užsienio kapitalo integracijos rodiklis ES šalių naujokių bankų sektoriuje suteikia finansų sistemai stabilumą, patikimumą, efektyvumą, leidžia perimti užsienio bankininkystės tradicijas ir patirtį ir tuo pačiu palengvina ES šalių naujokių sėkmingą bankų sistemos integravimąsi į tarptautines finansų rinkas.

Didmeninės bankininkystės svarba. Finansų rinkų ekspertų tyrimai rodo [68, 74], kad ES šalyse naujokėse veikiančios užsienio bankai yra dideli, ir jų strateginėse kryptyse svarbus dėmesys skiriamas didmeninei bankininkystei. Tačiau, kaip rodo reali patirtis, dėl neišvystytų pinigų ir kapitalo rinkų, taip pat riboto išvestinių finansinių priemonių naudojimo ES šalyse naujokėse užsienio bankų veikla pasireiškia tiek mažmeniniuose, tiek didmeniniuose rinkos segmentuose (8 lentelė).

8 lentelė. Bankų pagrindinės veiklos kryptys [101, 123]

Šalis	Veiklos pagrindinės kryptys, proc.			
	Prekybiniai sandoriai ir didmeninė bankininkystė	Mažmeninė bankininkystė	Turto valdymas	Kita
Bulgarija	40	60		
Čekija	62	31	4	3
Estija	50	30	20	
Vengrija	57	33		10
Lietuva	43	43	14	
Latvija	43	43	14	
Lenkija	53	25	6	16
Rumunija	71	29		
Slovakija	54	31	15	
Slovenija	n.d	n.d	n.d	n.d
Iš viso	54	33	7	6

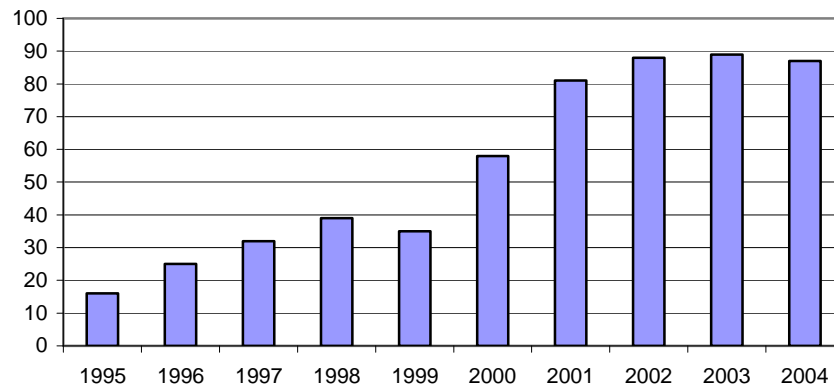
Tikėtina, kad dėl integracijos į tarptautines rinkas, spartaus ekonomikos augimo ir didėjančių rinkos poreikių didmeninės bankininkystės vaidmuo ir svarba ES šalyse naujokėse ateityje didės.

3.1.3. Užsienio kapitalo dominavimas ir jo reikšmė Lietuvos bankininkystės sektoriaus plėtrai

2004 m. pabaigoje Lietuvoje veikė 10 bankų, 2 užsienio bankų skyriai ir 3 užsienio bankų atstovybės. Be to, Lietuvos bankas gavo 48 pranešimus iš įvairių ES finansinių paslaugų priežiūros tarnybų dėl jų prižiūrimų kredito įstaigų ketinimus pradėti veiklą Lietuvoje, neįsteigus savo padalinių. Daugiausia buvo Didžiosios Britanijos (18 bankų), Austrijos (9 bankai) ir Vokietijos (8 bankai) bankų. Lietuvos komerciniai bankai, siekdami sudaryti prielaidas tolesnei veiklos plėtrai, didino akcinį kapitalą. Lietuvos bankininkystės sektoriaus akcinis kapitalas 2004 m. pabaigoje sudarė 1,3 mlrd. Lt, per metus padidėjo 8,6 procento.

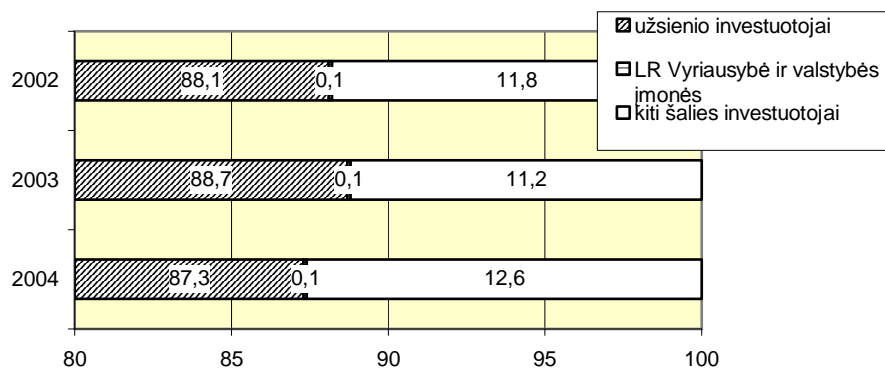
2004 m. Lietuvos bankai pradėjo įgyvendinti plėtros kaimyninių NVS valstybių rinkose planus. Lietuvos banko valdyba leido AB Ūkio bankui steigti atstovybę Ukrainoje (Kijeve) ir Maskvoje. AB Vilniaus bankui buvo leista įsigyti Ukrainos akcinio banko Agio įstatinio kapitalo kontroliuojamąją dalį. Taip pat buvo duotas leidimas Baltarusijos atvirajai akcinei bendrovei Džem – Bank steigti atstovybę Lietuvoje.

Lietuvos bankininkystės sektoriuje, kaip ir daugelyje kitų ES šalių naujokių, dominuoja užsienio kapitalas. Visi didieji Lietuvos bankai yra kontroliuojami užsienio investuotojų. Per paskutinį dešimtmetį užsienio kapitalo dalis bankų akciniame kapitale išaugo nuo 16 proc. iki 87 proc. (33 pav., 34 pav.).

33 pav. Užsienio kapitalo dalis Lietuvos bankų akciniame kapitale, proc. [31, 34]

Ypač reikšmingas užsienio kapitalo dalies augimas Lietuvos bankininkystės sektoriuje buvo 2000 – 2002 m., kai užsienio bankai įsigijo virš 90 proc. trijų didžiausių Lietuvos bankų AB Vilniaus bankas, AB Lietuvos žemės ūkio bankas ir AB Taupomasis bankas – akcijų ir tapo pagrindiniais akcininkais. 2000 m. Skandinaviska Enskilda Banken (SEB) įsigijo 98 proc. AB Vilniaus Bankas akcijų, 2001 m. AS Hansabank tapo pagrindiniu AB Taupomasis bankas akcininku, valdančiu 90,7 proc. akcijų paketą. 2002 m. buvo privatizuotas AB Lietuvos žemės ūkio bankas. Vokietijos bankas Nord/LB gavo teisę į 93,1 proc. AB Lietuvos žemės ūkio banko nuosavybės. Po Lietuvos bankų privatizavimo buvo pakeisti jų pavadinimai.

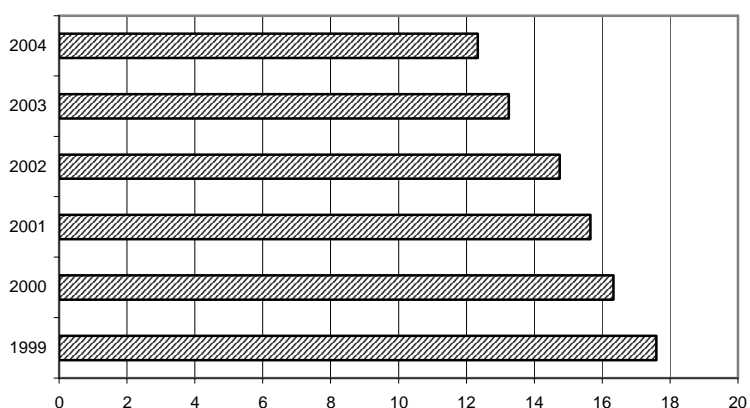

34 pav. Lietuvos bankų akcinio kapitalo pagal nuosavybės formą struktūra, proc. [31]

Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos valstybių, kurios išgyveno pereinamąjį laikotarpį iš centralizuotai planuojamos į rinkos ekonomiką, užsienio bankai pradėjo savo veiklą tuomet, kai atskirų valstybių bankininkystės sektorius buvo susidūręs su tam tikrais sunkumais. Pavyzdžiui, 1999 – 2000 m. užsienio kapitalo dalis Kroatijos bankininkystės sektoriuje išaugo iki 90 procentų. 2002 m. pabaigoje užsienio nuosavybė Estijos komercinių bankų kapitale sudarė 86,6 procento.

Užsienio bankų investicijos Lietuvos rinkai pasiūlė naujas bankines paslaugas, paspartino

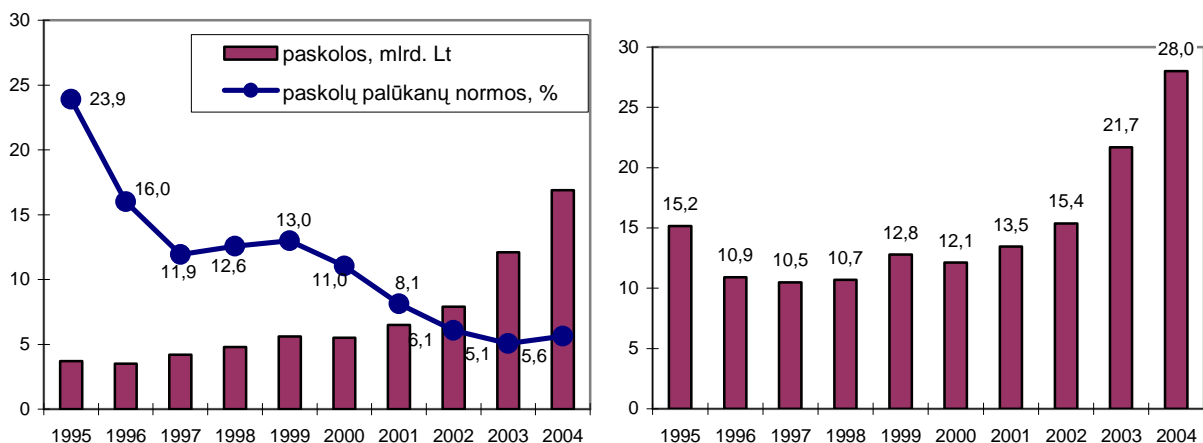
sukauptos patirties pritaikymą vietinėje (nacionalinėje) bankininkystės sistemoje, taip pat suteikė galimybes bankų veiklos plėtrai. Lietuvos bankininkystės sektoriuje kapitalo pakankamumo rodiklis sumažėjo nuo 17,6 proc. 1999 m. iki 12,3 proc. 2004 m. pabaigoje (35 pav.). 2004 m. rugsėjo mėn. kapitalo pakankamumo normatyvas buvo sumažintas nuo 10 proc. iki 8 procentų. Kapitalo pakankamumo rodiklio mažėjimas Lietuvos bankininkystės sektoriuje siejamas su užsienio kapitalo judėjimu į Lietuvos rinką, kuris atvėrė naujas galimybes bankų investicinei veiklai, bankinių paslaugų plėtrai ir verslo vystymui. Prieš privatizavimą Lietuvos bankininkystės sektorius buvo daugiau konservatyvesnis ir atsargesnis, užsienio kapitalas tapo saugumo ir patikimumo garantu.

35 pav. Lietuvos bankų sektoriaus kapitalo pakankamumo rodiklis, proc. [25 – 31]

Lietuvos paskolų rinkos tendencijos yra siejamos su ekonomikos augimu ir bankininkystės sektoriaus plėtra, kuri skatino užsienio kapitalo judėjimas į Lietuvos rinką. Lietuvos paskolų rinkai būdingas labai aukštas koncentracijos lygis. Tai reiškia, kad trys bankai kontroliuoja apie 70 proc. Lietuvos paskolų rinkos. Ši priežastis padidina sisteminės rizikos tikimybę ir mažina konkurenciją tarp trijų didžiųjų bankų bei likusių komercinių bankų.

Paskolų rinka Lietuvoje sparčiai auga, didėja ir bankų suteiktų paskolų dalis BVP (36 pav., 37 pav.).

37 pav. Paskolų ir BVP santykio dinamika Lietuvos bankuose, proc. [31, 34]

Tendencijas Lietuvos paskolų rinkoje galima suskirstyti į du etapus. Pirmasis etapas tęsėsi iki 1999 m., kaip paskolų metiniai augimo tempai buvo labai nežymūs. Tai sąlygojo bendroji situacija ekonomikoje: labai lėtas ekonomikos kilimas, santykinai aukštas nedarbo lygis, Rusijos finansų krizė. Antrasis etapas prasidėjo nuo 2000 m., kai paskolų rinka Lietuvoje pradėjo sparčiai augti. Ypač spartus jos augimas pasireiškė 2003 m. ir 2004 metais.

2000 – 2002 m. ypač sustiprėjo užsienio kapitalo vaidmuo Lietuvos bankininkystės sektoriuje. Per šį laikotarpį buvo privatizuoti trys didieji Lietuvos bankai – AB Vilniaus bankas, AB Lietuvos žemės ūkio bankas, AB Taupomasis bankas. Su užsienio kapitalo skverbimusi į Lietuvos rinką siejamas bankų veiklos stiprėjimas, naujų rizikos valdymo metodų diegimas ir kontrolė. Mažėjant kredito rizikai, augant paskolų portfeliui, mažėjo ir palūkanų normos. Palūkanų normos už paskolas sumažėjo nuo 23,9 proc. 1995 m. iki 5,6 proc. 2004 m. pabaigoje. Paskolų rinkos augimo tempai buvo žymiai spartesni, palyginus su šalies ekonomikos augimu, todėl bankų suteiktų paskolų dalis BVP išaugo nuo 15 proc. 1995 m. iki 30 proc. 2004 m. pabaigoje.

Paskolų rinkos plėtros tendencijos neatsiejamos nuo užsienio bankų investicijų. Tuo laikotarpiu, kada buvo privatizuoti trys didžiausi Lietuvos bankai ir sustiprėjo užsienio kapitalo vaidmuo Lietuvos bankininkystės sektoriuje, ypač sparčiai plėtėsi paskolų rinka. Užsienio kapitalo pritraukimas į Lietuvos bankininkystės sektorių sudarė palankias sąlygas verslo finansavimui. Pakilo Lietuvos bankų sektoriaus kredito reitingai, o tai sudarė galimybes bankams patiems skolintis ir skolinti palankesnėmis sąlygomis. Užsienio kapitalo poveikio Lietuvos paskolų rinkos plėtrai įvertinimas pateiktas 4 skyriuje.

3.2. EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ KREDITO UNIJŲ SEKTORIAUS VYSTYMO SI YPATUMAI

3.2.1. Kredito unijų sektoriaus tendencijos Europos Sąjungos šalyse senbuvėse

Pagrindinės tendencijos, kurios pastebimos Europos kredito įstaigų plėtroje, iš vienos pusės, yra bankų skyrių skaičiaus mažėjimas, siekiant racionalizacijos, iš kitos pusės – kooperatinių bankų rinkos dalies didėjimas. Pavyzdžiui, Austrijoje kooperatinių bankų rinkos dalis išaugo nuo 28 proc. 1998 m. pabaigoje iki 32 proc. 2002 m. pabaigoje, Airijoje nuo 7 proc. iki 10 proc., Vokietijoje nuo 17 proc. iki 20 procentų. Reikalaujama turto grąža rinkos dalyviams verčia peržiūrėti savo veiklos strategijas, uždaryti skyrius nepelningose rinkose. Rinkos poreikiai verčia komercinius bankus savo veiklą orientuoti į naujus segmentus, tokius kaip investicinių fondų valdymas, kapitalo rinkos produktai skirti aukštesnes pajamas gaunančių gyventojų sluoksniui, paliekant mažesnes pajamas gaunančius gyventojus visiškai be finansinių paslaugų arba labai apsunkinant priėjimą prie jų. Ši tendencija pastebima daugelyje Europos Sąjungos šalių bankininkystės sektoriuje. Kai kurie bankai pasitraukia iš nepelningų, nutolusių nuo didesnių miestų rinkos segmentų, koncentruodami savo veiklą pelninguose segmentuose. Tokiu būdu sukuriama sąlyga kooperatinių bankų plėtrai, įgalinant juos didinti užimamos rinkos dalį. Kooperatiniai bankai – ne pelno siekiančios institucijos, jiems nekeliami rinkos vertės, turto grąžos reikalavimai, o tai suteikia jiems galimybes labiau rūpintis savo nariais, ir veikti mažiau pelninguose rinkos segmentuose. Nepaisant didėjančios rinkos dalies, kai kuriose Europos Sąjungos šalyse pastebimos kooperatinių bankų reorganizacijos, paverčiant juos akcinėmis bendrovėmis. Taip sudaromos prielaidos kooperatinių bankų išnykimui atskirose šalyse. Ši tendencija ypač ryški buvo Didžiojoje Britanijoje 1997 – 1999 m. Vykstant reorganizacijai, pakeičiama kooperatinio banko taisyklė: vienas žmogus – vienas balsas, superkamos narių akcijos, o rezervinis kapitalas lygiomis dalimis išmokamas nariams. Tokiu būdu kredito kooperatyvai virsta komercinėmis kompanijomis. Didžioji Britanija yra vienintelė šalis Europoje, kurioje toks kooperatinio banko reorganizavimas leidžiamas juridiskai. Prancūzijos, Vokietijos ir Belgijos teisinė bazė draudžia kredito kooperatyvo perėmimą. Pagrindinio Belgijos kooperatinio banko Cera reorganizacija buvo įvykdyta per kompleksą įstatymų ir poįstatyminių aktų. Kooperatinių bankų spartus augimas taip pat gali tapti perorganizavimo į akcines bendroves priežastimi. Kredito kooperatyvai tarsi praranda savo prigimtį, išsigydami kita kompanijas. 1996 m. Prancūzijoje Credit Agricole išgijo Indosuez, 1998 m. Credit Mutuel išgijo CIC. Tokie išsigijimai yra laipsniški. Kooperatiniai bankai, kurie išgija kitas kompanijas, stengiasi išlaikyti kooperatinius principus. Pagrindinis tokių išsigijimų tikslas – užtikrinti narių poreikių tenkinimą ir

teikti nariams kokybiškas ir reikalaujamas paslaugas. Konkuruodami kooperatiniai bankai susiduria su tomis pačiomis kliūtimis, kaip ir bankai. Jie turi priimti strateginius sprendimus, siekdami užtikrinti savo augimą ir patenkinti narių lūkesčius. Kooperatinių bankų augimas suteikia galimybes jų plėtrai ir veiklos kaštų mažinimui.

Kooperatinės bankininkystės išsivystymo lygis Europos Sąjungos šalyse parodo kooperatinių bankų lankstumą, gebėjimą prisitaikyti prie besikeičiančių rinkos sąlygų. Kooperatinių bankų išlikimo klausimas nėra susijęs su konkurenciniais, mokesčių ar veiklos reguliavimo veiksniais. Europoje kooperatiniai ir komerciniai bankai veikia toje pačioje įstatiminės ir mokesčių bazės aplinkoje. Kooperatinių bankų veiklą kontroliuoja tos pačios priežiūros institucijos, kaip ir komercinius bankus, tačiau kredito kooperatyvai pasižymi demokratine kontrole per išrinktus valdymo organus. Todėl grėsmės kooperatinių bankų išlikimui kyla dėl bendrų tendencijų mažmeninės bankininkystės rinkoje, koncentracijos ir konsolidacijos procesų.

Kaip vienas iš kooperatinių bankų sėkmės veiksnių galėtų būti įvertinti tam tikri specifiniai Europos mažmeninės bankininkystės sektoriaus bruožai tokie, kaip vartotojų polinkis rinktis vietinius paslaugų teikėjus, vertinti banko įvaizdį ir vardą, pageidauti asmeninių investicinių paslaugų. Visus šiuos bruožus įtakoja socialinė ir kultūrinė Europos Sąjungos šalių aplinka. Remiantis R. Leichtfuss tyrimo, atlikto 2000 m., duomenimis ir apklausus 15 Europos Sąjungos šalių bankinių paslaugų vartotojų paaiškėjo, kad 63 proc. klientų investuodami teikia pirmenybę banko vardui ir įvaizdžiui, o ne produkto savybėms, 75 proc. renkasi vietinį banką, 25 proc. banko geografinė vieta nesvarbi, 64 proc. reikalauja asmeninių konsultacijų, rinkdamiesi investavimo galimybes, 76 proc. pageidauja finansines operacijas atlikti banko skyriuje, lyginant su 24 proc., kurie to pageidauja telefonu / internetu. Tyrimas parodė, kad Europos bankinių paslaugų vartotojai yra pakankamai konservatyvūs ir reikalaujantys išskirtinio dėmesio, o tai sudaro prielaidas kooperatinių bankų (kredito unijų) plėtrai, kurių strategija orientuota į narių aptarnavimą vietinėse bendruomenėse, klasikinių bankinių paslaugų teikimą, artimą kontaktą su klientu.

Europoje veikia daugiau kaip 6000 kooperatinių bankų, iš kurių apie 5500 yra Europos Sąjungoje [152]. Pastaraisiais metais žymiai mažėjo kooperatinių bankų skaičius. 1990 metų pradžioje Europoje buvo daugiau kaip 10000 kooperatinių bankų. Šio kooperatinių bankų skaičiaus mažėjimo priežastis – aiškios koncentracijos, susijungimų tendencijos, įtakojusios visą mažmeninę bankininkystę.

Kooperatinių bankų skyrių skaičius Europoje siekia 55000 ir išliko beveik stabilus pastaraisiais metais. Kooperatiniai bankai kartu turi apie 43 mln. narių, 110 mln. klientų, 0,5 mln. darbuotojų ir bendrą 17 proc. indėlių rinkos dalį [152].

Narystė yra skiriamasis kooperatinių bankų bruožas. Nariai turi įtaką ir galimybę kontroliuoti kooperatinių bankų politiką ir valdymą. Kooperatinių bankų narių skaičius nuolat auga, šiek tiek mažesniu tempu nei klientų skaičius. Taip pat išskirtinis kooperatinių bankų bruožas yra tas, kad jų pagrindinis tikslas nėra pelno siekimas. Kooperatiniai bankai neturi tikrų akcininkų tokių, kaip akcinė bendrovė, todėl pelnas ir akcininkų vertės maksimizavimas nėra patys svarbiausi jų uždaviniai. Svarbiausias kooperatinių bankų uždavinys yra jų klientų ir narių poreikių tenkinimas. Tačiau nepaisant orientacijos į narius, tam tikras pelningumo lygis yra būtinas, siekiant užtikrinti veiklos stabilumą ir patikimumą ilgesniame laikotarpyje.

Kooperatiniai bankai yra save finansiškai išlaikančios institucijos. Jų veikla yra finansuojama iš narių santaupų ar kitų lėšų, patiktų kooperatiniam bankui. Kartais, siekiant užtikrinti pakankamą finansinių išteklių lygį, pasirenkami alternatyvūs veiklos finansavimo šaltiniai, tokie, kaip obligacijos.

Pagal kredito kooperatyvų plėtrą, Europos Sąjungos šalys gali būti padalintos į tris grupes:

- Šalys, kuriose kooperatiniai bankai užima daugiau nei 10 proc. rinkos. Į šią šalių grupę patenka Nyderlandai, Vokietija, Prancūzija, Austrija, Suomija ir Italija. Kooperatinė bankininkystė šiose šalyse išsivystė pakankamai greitai (9 lentelė).
- Šalys, kuriose kooperatinė bankininkystė egzistuoja, bet užima santykinai mažą rinkos dalį. Tokios šalys yra Airija, Portugalija ir Ispanija. Šiose šalyse veikiančių kooperatinių bankų rinkos dalis pagal turtą sudaro mažiau, kaip 10 procentų. Nors kooperatinių bankų vaidmuo šiose šalyse santykinai nedidelis, tačiau absoliučiais skaičiais vertinant, jų reikšmė mažmeninės bankininkystės sektoriuje išauga. Kaip pavyzdys gali būti Airija, kur 2001 m. veikė 634 kooperatiniai bankai, turintys daugiau kaip 2068 mln. narių, iš 3,8 mln. gyventojų. Tačiau kooperatinių bankų užimama rinkos dalis Airijoje yra nedidelė, kadangi šalies bankininkystės sektoriuje dominuoja stambūs bankai, kurių turtas reikšmingai didesnis už kooperatinių bankų turtą.

Kooperatiniai bankai Portugalijoje yra labai maži ir orientuoti į žemės ūkio sektorių. Iš dalies taip atsitiko, kadangi kooperatiniams bankams buvo apribota galimybė teikti finansines paslaugas. Tik nuo 2000 m. jie gavo leidimą teikti paskolas ne tik žemės ūkio sektoriui. Ispanijos kooperatinių bankų galimybės teikti paskolas taip pat buvo apribotos, o tai ribojo ir

jų plėtrą. 2001 m. pabaigoje Ispanijos kooperatiniai bankai užėmė apie 7 proc. turto rinkos, turėjo apie 1,2 mln. narių.

9 lentelė. 2002 m. kooperatinių bankų rodikliai ES šalyse (1)

Šalis	Užimama turto rinkos dalis, proc.	Kooperatinių bankų skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų	Kooperatinių bankų skaičius visame kredito įstaigų skaičiuje, proc.	Šalis	Užimama turto rinkos dalis, proc.	Kooperatinių bankų skaičius, tenkantis 1 mln. gyventojų	Kooperatinių bankų skaičius visame kredito įstaigų skaičiuje, proc.
Belgija	n.d.	21	4	Liuksemburgas	n.d.	301	42
Danija	1	25	5	Nyderlandai	33	178	41
Vokietija	20	242	33	Austrija	32	398	59
Airija	10	155	n.d.	Portugalija	5	71	14
Ispanija	8	98	11	Suomija	31	186	n.d.
Prancūzija	38	231	53	Švedija	n.d.	2	1
Graikija	n.d.	8	4	Didžioji Britanija	2	2	1
Italija	27	154	32				

Šaltinis: www.woccu.org, www.eurocoopbanks.coop

- Šalys, kuriose kooperatinė bankininkystė yra labai menkai išvystyta. Šiai šalių grupei priklauso Belgija, Švedija, Danija, Liuksemburgas ir Graikija, taip pat Lietuva, Estija ir Latvija. Belgijoje buvo pakeistos CERA ir BACOB kooperatinių bankų struktūros, ir jie jau tapo ne kooperatiniais bankais. Vienas iš keturių didžiausių Švedijos bankų – Foreningssparbanken – susikūrė sujungus Švedijos kooperatinius bankus ir taupomuosius bankus. Likę kooperatiniai bankai daugiausia koncentruoja savo veiklą, aptarnaudami žemės ūkį.

Kooperatinių bankų vaidmuo ir jų paplitimas vertinamas pagal kooperatinių bankų skaičių, tenkanti 1 mln. gyventojų. Pagal šį rodiklį pirmauja Austrija, Liuksemburgas, Vokietija, Prancūzija. Austrijoje kooperatinių bankų skaičius visame kredito įstaigų skaičiuje sudaro 59 proc., Prancūzijoje – 53 proc., Vokietijoje – 33 proc., Italijoje – 32 procentus.

Kooperatinių bankų skvarbą mažmeniniame sektoriuje parodo narių skaičius, tenkantis 1000 gyventojų bei turtas, tenkantis vienam gyventojui (10 lentelė). Didžiausias kooperatinių bankų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų yra Airijoje, Austrijoje, Vokietijoje ir Prancūzijoje.

Pagal kooperatinių bankų turto, tenkančio vienam gyventojui, rodiklį Europoje pirmauja Austrija, Nyderlandai ir Prancūzija. Mažiausiai kooperatinių bankų turto vienam gyventojui tenka Graikijoje.

10 lentelė. 2002 m. kooperatinių bankų rodikliai ES šalyse (2)

Šalis	Narių skaičius, tenkantis 1000 gyventojų	Turtas, tenkantis 1 gyventojui, EUR	Šalis	Narių skaičius, tenkantis 1000 gyventojų	Turtas, tenkantis 1 gyventojui, EUR
Belgija	n.d.	315	Liuksemburgas	13	5486
Danija	11	168	Nyderlandai	35	15607
Vokietija	182	6295	Austrija	285	40237
Airija	545	1877	Portugalija	30	565
Ispanija	35	775	Suomija	168	4482
Prancūzija	139	11265	Švedija	8	335
Graikija	9	34	Didžioji Britanija	n.d.	n.d.
Italija	13	5045			

šaltinis: www.woccu.org, www.eurocoopbanks.coop

Surangavus Europos Sąjungos šalis senbuves pagal 9 ir 10 lentelėse pateiktus rodiklius, galime daryti apibendrinimą, kad kooperatinių bankų tinklas geriausiai išvystytas Austrijoje, Prancūzijoje, Nyderlanduose ir Vokietijoje, menkiausiai kooperatinių bankų tinklas išvystytas Didžiojoje Britanijoje, Švedijoje, Graikijoje ir Belgijoje (11 lentelė).

11 lentelė. Kooperatinių bankų išsivystymo lygis

Europos Sąjungos šalyse

Šalis	Vieta pagal kooperatinių bankų rodiklius
Austrija	1
Prancūzija	2
Nyderlandai	3
Vokietija	4
Liuksemburgas	5
Suomija	6
Airija	7
Italija	8
Ispanija	9
Portugalija	10
Danija	11
Belgija	12
Graikija	13
Švedija	14
Didžioji Britanija	15

šaltinis: autorės vertinimai

Siekiant detaliau išnagrinėti kooperatinių bankų vaidmenį atskirose Europos Sąjungos šalyse, atliksime kai kurių Europos Sąjungos Šalių kooperatinių bankinių sistemų analizę. Analizei pasirinktos keturių Europos Sąjungos šalių kooperatiniai bankai. Vokietijos ir Prancūzijos kooperatinių bankų sistema pasirinkta, kaip labiausiai išsivysčiusi Europoje, Didžioji Britanija pasirinkta, kaip pavyzdys silpnos kooperatinės sistemos ir Airija pasirinkta dėl jos panašumo į Lietuvą.

Vokietijos kooperatinių bankų sistema. Kooperatiniai bankai Vokietijoje 2001 m. pabaigoje užėmė apie 20 proc. turto rinkos, komerciniams ir taupomiesiems bankams teko virš 60 proc. rinkos. Vokietijos taupomieji bankai ir kooperatiniai bankai pagal operacijų mastą skirstomi į regioninius ir vietinius. Lendesbanken – taupomųjų bankų centrinė institucija ir DG Bank – kooperatinio bankų sektoriaus vykdo tarptautines operacijas. 1998 m. Vokietijoje veikė 3400 bankų ir 48000 bankų skyrių. Vokietija pasižymi vienu didžiausiu bankų skyrių ir gyventojų skaičiaus santykiu: vienam banko skyriui teko 1690 gyventojų. Dėl kaštų mažinimo, susijungimų, pradėjus bankines paslaugas teikti per telekomunikacijos priemones – telefonu, videotekstu, internetu – bankų skyrių skaičius Vokietijoje per 40 metų sumažėjo penktadaliu.

Kooperatiniai bankai Vokietijoje gali priimti indėlius ne tik iš savo narių, bet ir iš visuomenės, teikti paskolas ne tik nariams, bet ir kitiems klientams, atidaryti banko sąskaitas ir leisti kreditines korteles. Kredito kooperatyvai Vokietijoje pasiskirstę pasidalinę rinką geografiškai. Tarp atskirų kooperatyvų konkurencijos nėra, tačiau jie konkuruoja su privačiais ir taupomaisiais bankais. Daugiau, kaip 20 metų kredito kooperatyvams Vokietijoje taikomi tie patys mokesčiai, kaip ir bankams, t.y. kredito kooperatyvai nesinaudoja mokesčių lengvatomis. Vokietijos kredito bankų įstatymas užtikrina vienodus reikalavimus ir bendrus veiklos standartus visiems finansų tarpininkams, nepaisant jų teisinio statuso, o tai užtikrina vienodas konkurencines sąlygas finansų rinkoje. Visi kredito kooperatyvai yra integruoti į bendrą Europos finansų rinką ir jų veikla grindžiama tais pačiais priežiūros principais. Nei globalizacijos procesas, nei integracija Vokietijos kooperatinei sistemai grėsmės nekelia. Artimi ryšiai su klientais, išsami turima informacija apie klientus, aukštas decentralizacijos lygis sudaro palankias sąlygas kooperatinių bankų plėtrai. Vokietijos kooperatinių bankų sektorius gerai pasiruošęs priimti Europos monetarinės sistemos globalizacijos iššūkį. Kredito kooperatyvais gali būti pasinaudota, kaip svarbiu ir patikimu sektoriumi, Europos Centriniam bankui diegiant naują monetarinę politiką.

Kredito kooperatyvai Prancūzijoje. Kredito institucijų veiklos racionalizavimas Prancūzijoje apsprendė kredito institucijų mažėjimą. Prancūzijos kredito institucijų sektorių galima būtų suskirstyti į tris kategorijas:

- kredito kooperatyvai (savitarpio pagalbos finansų institucijos),
- komerciniai bankai,
- specializuotos kompanijos.

Prancūzijos bankininkystės sistemoje vyksta struktūriniai pokyčiai. Stiprėjant konkurencijai, 1998 m. Prancūzijoje prasidėjo atskirų institucijų susijungimai. Bankinių institucijų skaičiaus mažėjimas tiesiogiai palietė universalius bankus, kurių skaičius per 1998

metus sumažėjo 24 bankais, o visas bankų skaičius, įskaitant filialus sumažėjo 171. Šie pokyčiai įtakojo ir kooperatinių bankų plėtrą. Mažėjant bankų skaičiui, kredito kooperatyvai ne tik padidino savo skaičių 132 skyriais, bet ir užimamą rinkos dalį. Kooperatiniai bankai per 1998 m. padidino turto rinkos dalį 0,4 proc. punkto, indėlių rinkos dalį – 0,5 proc. punkto, paskolų – 1,4 proc. punkto. 2001 m. pabaigoje kredito kooperatyvai užėmė apie 38 proc. turto rinkos ir beveik tiek pat vartotojiškų paskolų rinkos. Bankams nepavyko išlaikyti rinkos dalies, jų turto ir indėlių rinkos dalys sumažėjo apie 0,4 proc. punkto, paskolų apie 0,9 proc. punkto. Visi kooperatiniai bankai Prancūzijoje priklauso tam tikriems tinklams:

- kredito kooperatyvai, kurie yra valdomi centrinės institucijos, apjungti į centrinę bankinę ir finansų organizaciją – Bangués Populaires,
- vietiniai ir regioniniai kredito kooperatyvai apjungti į Credit Agricole tinklą. Credit Agricole tinklas orientuotas į fizinių asmenų, ūkininkų, verslininkų, vietinės valdžios institucijų aptarnavimą. Šio tinklo dukterinės įmonės teikia draudimo, faktoringo, lizingo paslaugas, teikia vartotojiškus kreditus. Šios įmonės padeda pasiekti masto ekonomiją, teikdamos klientams platų spektrą paslaugų ir produktų. Jos teikia paramą ir regioniniams kooperatiniams bankams.
- atskiri regioniniai kredito kooperatyvai priklauso Credit Mutuel tinklui,
- Credit Cooperatif tinklą sudaro Caisse Centrale de Credit Cooperatif ir 25 jam priklausantys kredito kooperatyvai.

Kredito kooperatyvai jungia tam tikra profesine veikla užsiimančius asmenis. Pavyzdžiui, kredito kooperatyvai, kurie priklauso Credit Mutuel tinklui, orientuoti į tam tikrą ūkio šaką: žemės ūkį, žuvininkystę. Kredito kooperatyvuose nariai yra ir kreditoriai, ir skolininkai, ir savininkai. Kredito kooperatyvai priima indėlius iš bet kokių fizinių ir juridinių asmenų ir teikia paslaugas ne tik nariams, bet ir tretiesiems asmenims.

Kredito unijų vaidmuo Didžiojoje Britanijoje. Pirmoji kredito unija Didžiojoje Britanijoje pradėjo savo veiklą 1964 metais. 2000 m. pabaigoje Didžiojoje Britanijoje veikė 600 kredito unijų, kurių turtas sudarė daugiau, kaip 178 mln. svarų sterlingų, narių skaičius – daugiau kaip 259000 narių. Nuo 1996 m. Didžiosios Britanijos kredito unijų narių skaičius vidutiniškai išaugdavo

7,6 proc. kasmet, paskolos – 13,6 procentų. Kredito unijos Didžiojoje Britanijoje aptarnauja tik 0,3 proc. gyventojų. Tai labai žemas rodiklis, lyginant su Airija, kurioje apie 50 proc. visų gyventojų yra kredito unijų nariais, JAV šis rodiklis sudaro apie 25 procentus.

Kredito unijos Didžiojoje Britanijoje veikia pagal tris Parlamento įstatymus – Kredito unijų įstatymą (priimtas 1979 m.), Draugiškų, pramoninių ir taupymo bendrijų įstatymą (1968 m.) ir Taupymo bendrijų įstatymą (1965 m.). Narystė kredito unijose yra ribojama tam tikrais kriterijais: 1) gyvenimas tam tikroje bendruomenėje, 2) darbas toje pačioje įmonėje, 3) priklausomybė tam tikrai draugijai ar asociacijai. Kredito unijų nariais gali būti žmonės, gyvenantys ar dirbantys toje pačioje vietovėje. Didžiojoje Britanijoje kredito unijų veiklos reglamentavimas yra labai suvaržytas. Remiantis naujausiais pasiūlymais, siekiama praplėsti kredito unijų teikiamų paslaugų spektrą, prailginti paskolų grąžinimo terminą. Kredito unijų plėtrą Didžiojoje Britanijoje sąlygoja keletas veiksnių, iš kurių svarbiausi yra šie:

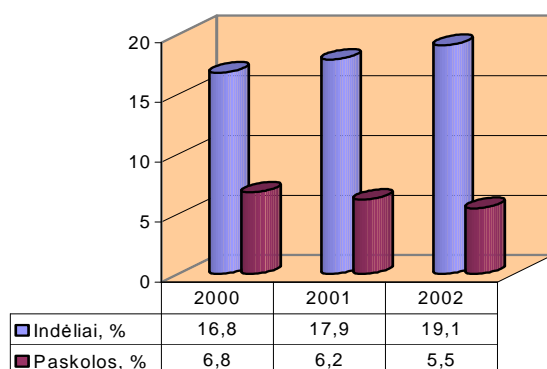
- Griežtas kredito unijų veiklos reguliavimas. Ribotos kredito unijų galimybės, priimant indėlius ir suteikiant paskolas. Tik nuo 2002 m. liepos mėn. už kredito unijų priežiūrą ir įstatiminės bazės tobulinimą tapus atsakingai Finansinių paslaugų tarnybai, kredito unijoms suteikta galimybė praplėsti teikiamų paslaugų spektrą – galimybė atidaryti skirtingas taupymo sąskaitas, teikti įvairaus termino paskolas, vykdyti mokėjimus už komunalines paslaugas.
- Prastas kredito unijų įvaizdis. Kredito unijos buvo kuriamos mažesnėse nei 200 žmonių bendruomenėse, jos turi prastuomenės bankų įvaizdį.
- Centralizuotos, kredito unijas remiančios institucijos trūkumas. Pasaulio praktika rodo, kad viena stipri, kredito unijas valdanti centrinė kooperatinė institucija yra gyvybiškai svarbi, užtikrinant kredito unijų tinklo veiklos stabilumą. Didžiojoje Britanijoje veikia keletas kredito unijų vystymo agentūrų ir organizacijų, kurios nesuformavo vieningos kredito unijų politikos. Sukurta centrinė institucija turėtų nustatyti kredito unijų strategines veiklos kryptis, rengtų mokymus, padėtų spręsti likvidumo problemas.

Kredito unijų plėtra Airijoje. Nuo pirmųjų kredito unijų įkūrimo Airijoje 1958 m. kredito unijų reikšmė Airijos mažmeninėje bankininkystėje ir ekonomikoje tolygiai didėjo. 2002 m. Airijoje veikė 560 kredito unijų, neskaitant kredito unijų skyrių ir filialų, kurios turėjo daugiau kaip 2,5 mln. narių. Pagal kredito unijų narių skaičių, tenkantį vienam tūkst. gyventojų, Airija užima pirmą vietą Europoje. Čia 1 tūkst. gyventojų tenka 545 nariai, t.y. kas antras Airijos gyventojas yra kredito unijos narys. 2002 m. kredito unijų indėliai siekė 4 mlrd. svarų sterlingų (4,71 mlrd. eurų), ir jų vidutiniai metiniai augimo tempai nuo 1995 m. sudarė apie 13 procentų. 2002 m. pabaigoje kredito unijose buvo išduota 800 tūkst. paskolų už 2 mlrd. svarų sterlingų (3,14 mlrd. eurų), jų vidutiniai metiniai augimo tempai sudaro apie 6 procentus. Visi šie skaičiai rodo, kad kredito unijos atlieka svarbų vaidmenį Airijos mažmeninės bankininkystės rinkoje [17].

Airijos ekonomika sparčiai augo per paskutiniuosius penkis metus, sudarydama sąlygas kredito unijų plėtrai. Dar labiau kredito unijų plėtra paspartėja, Airijos bankams uždarant savo skyrius regionuose dėl nepelningos ir neefektyvios veiklos. Nuo 1998 m. bankų skyrių skaičius Airijoje sumažėjo 12 proc., t.y. nuo 634 skyrių 1998 m. iki 560 skyrių 2003 metais.

Airijos kredito unijų pagrindinis tikslas- teikti naudą savo nariams. Tokiu būdu kredito unijos didina skyrių skaičių regionuose ir taip prisideda prie regioninio vystymosi skatinimo. Per 1996 – 2003 m. laikotarpį kredito unijų skaičius padidėjo 5 proc., t.y. nuo 532 kredito unijų iki 560. Kredito unijų skyriai nėra uždaromi net jei jie nėra pelningi.

Kredito unijose sutelkta 19,1 proc. visų Airijos indėlių [17]. Smarkus indėlių rinkos dalies didėjimas pasireiškė per paskutiniuosius tris metus (38 pav.), kai indėlių rinkos dalis išaugo 2,3 proc. punkto. Vienas iš veiksnių, skatinančių kredito unijų indėlių rinkos dalies augimą – tai palūkanų normos už indėlius, kurios kredito unijose yra aukštesnės negu bankuose. Tuo tarpu kredito unijų dalis vartotojiškų paskolų rinkoje per 2000 – 2003 m. laikotarpį sumažėjo 1,3 proc. punkto. Tai lėmė padidėjusi konkurencija, žemesnės vartotojiškų paskolų palūkanų normos bankuose negu kredito unijose, kredito kortelių rinkos bumas (kredito unijos dar neturi galimybės pasiūlyti kredito kortelių savo nariams).

38 pav. Airijos kredito unijų užimama rinkos dalis, proc. [17]

Airijos kredito unijų veiklai charakteringa tai, kad kredito unijos teikia paslaugas žemesniu pragyvenimo lygiu pasižyminčioms socialinėms grupėms, kurios bankų yra vertinamos kaip nepelningos ar rizikingos. Airijoje iš 5 socialinių grupių, apie 75 proc. kredito unijų narių priklauso 3 žemiausioms pagal pragyvenimo lygį grupėms. Pirmajai ir antrajai socialinei grupei priklauso tik nedidelė dalis kredito unijų narių, atitinkamai 15 proc. ir 10 procentų. Bankų aptarnaujamų gyventojų tarpe, aukščiausiam socialiniam gyventojų sluoksniui priklauso apie 10 proc. klientų, 32 proc. ir 33 proc. priklauso aukštesniam ir vidutiniam sluoksniui, ir tik nedidelė

dalį klientų priklauso žemesniam ir žemiausiam socialiniam gyventojų sluoksniui [17]. Kredito unijų sėkminga veikla Airijoje rodo, kad kredito unijos gali tapti ekonomine alternatyva komercinėm pelno siekiančiom struktūrom.

Apžvelgus kredito unijų plėtros tendencijas Europos Sąjungos šalyse senbuvėse matyti, kad daugumoje Europos Sąjungos šalių kooperatinė bankininkystė yra išsivysčiusi, kredito unijos pasižymi plačiu mažmeninės bankininkystės paslaugų teikimo tinklu, dideliu narių skaičiumi. Koks yra kredito unijų išsivystymo lygis Europos Sąjungos šalyse naujokėse, ar panašios tendencijos, kurios pastebimos Europos Sąjungos šalyse senbuvėse, pasireiškia ir naujose Europos Sąjungos šalyse. Į šiuos klausimus atsakysime kitame skyriuje.

3.2.2. Kredito unijų sektoriaus ypatumai Baltijos šalyse ir Lenkijoje

Latvijos kredito unijų vystymosi tendencijų apžvalga. Latvijos kredito įstaigų sektoriuje veikia 8 komerciniai bankai ir 24 kredito unijos [23]. Apie 70 proc. visos apyvartos vykdoma Rygoje, tačiau septyni komerciniai bankai turi savo skyrius regionuose. Kredito unijos Latvijoje veikia kaip alternatyva komerciniams bankams, užpildydamos nišas rinkoje, kurios bankams yra nepelningos.

Latvijos kredito unijų veiklą reglamentuojantis įstatymas priimtas 2001 m. kovo mėn., nors pirmosios kredito unijos Latvijoje pradėjo steigtis 1995 metais. Iki atskiro įstatymo priėmimo kredito unijos steigėsi ir veikė pagal Kredito įstaigų įstatymą [23]. Latvijos kredito unijos turi teisę priimti indėlius iš savo narių, teikti jiems paskolas, vykdyti pinigų pervedimo operacijas, teikti finansines konsultacijas nariams, tarpininkauti pinigų rinkose, užsiimti kita su finansinių paslaugų teikimu susijusia veikla tik gavus Finansų ir kapitalo rinkos komisijos leidimą.

Kredito unijos Latvijoje turi savo nišą- teikia paslaugas fiziniams asmenims, kur komerciniai bankai neturi savo filialų. Kredito unijos yra susijungusios į Latvijos kooperatinę kredito unijų asociaciją. Kaip silpnąją Latvijos kredito unijų plėtros pusę būtų galima išskirti tinklo pasidalijimą į dvi grupes – kredito unijas Rygoje ir už Rygos ribų. Šios dvi grupės smarkiai skiriasi savo išsivystymo lygiu ir tempais.

Kredito unijos Latvijoje turi stiprią paramą iš vyriausybinių ir vietos valdžios institucijų, dalyvauja įvairiose regioninėse smulkaus verslo vystymo programose. Latvijos kredito unijos pasižymi aukštu koncentracijos laipsniu – trijose kredito unijose sukaupia 81 proc. visų veikiančių kredito unijų turto [23]. Tai sąlygojo vienos kredito unijos – Geležinkelių kredito unijos –

aktyvi veikla ir plėtra. Ši kredito unija valdo apie 63 proc. kredito unijų turto rinkos. 2003 m. pabaigoje Latvijoje veikė 24 kredito unijos, kurioms priklausė 13,1 tūkst. narių (12 lentelė). Per metus kredito unijų skaičius išaugo 3 unijomis, narių skaičius – 2 tūkst. 2002 m. veikė 21 kredito unija

(12 lentelė), kuriai priklausė 11,2 tūkst. narių. 2003 m. pabaigoje kredito unijų turtas sudarė 10,3 mln. Lt. Ypač sparčiai 2003 m. kredito unijose augo indėliai. Per metus jie išaugo 60 proc. ir 2003 m. pabaigoje sudarė 8,3 mln. Lt. Paskolų augimo tempai buvo kiek lėtesni – 38 proc., ir 2003 m. pabaigoje kredito unijos buvo suteikusios 9,8 mln. Lt paskolų.

12 lentelė. Latvijos kredito unijų rodikliai [23]

Metai	Kredito unijų skaičius	Kredito unijų narių skaičius, tūkst.	Kredito unijų turtas, mln. Lt.	Indėliai, mln. Lt	Paskolos, mln. Lt
2002	21	11,2	8,9	5,2	7,1
2003	24	13,1	10,3	8,3	9,8

Kredito unijų veikla Estijoje. Estijoje kredito unijos vadinamos taupymo ir paskolų asociacijomis ir veikia pagal 1999 m. vasario mėn. priimtą Taupymo ir paskolų asociacijų įstatymą. Iki atskiro įstatymo priėmimo kredito unijų veiklą reglamentavo Estijos banko įstatymas. Estijoje kredito unija apibrėžiama kaip finansų institucija, kuri teikia paslaugas jos teritorijoje gyvenantiems ar turintiems nuosavybės fiziniams asmenims bei privatiems juridiniams asmenims, turintiems buveinę kredito unijų teritorijoje. Kredito unijos Estijoje kuriamos teritoriniu principu. Jos turi teisę priimti narių indėlius, teikti paskolas nariams, atlikti pinigų pavedimo operacijas, priimti mokėjimus į sąskaitas, keisti ir parduoti užsienio valiutą, tarpininkauti pritraukiant tarptautinius kreditinius išteklius, nuomoti seifus, konsultuoti klientus verslo klausimais [10]. Plačiausiai paplitusi kredito unijų teikiamų paskolų rūšys – tai paskolos apyvartiniam kapitalui, vartotojiškos paskolos, žemės ūkiui, paskolos paslaugoms, prekybai, miškininkystei, kelionėms, automobilio pirkimui [10].

Estijos kredito kooperatyvai yra susivieniję į Estijos taupymo ir kredito kooperatyvų asociaciją. Estijos taupymo ir kredito kooperatyvai neprivalo gauti licencijos iš Estijos centrinio banko, todėl susiduriama su sunkumais, siekiant gauti informaciją apie tikslų kredito unijų skaičių ir jų veiklos rodiklius. 2003 m. pabaigoje Estijoje veikė 18 kredito unijų (13 lentelė), kurios vienijo 3,4 tūkst. narių. Kredito unijų turtas siekė beveik 19 mln.Lt, narių indėliai sudarė 7,7

mln.Lt, paskolos – 13,3 mln. Lt. Per 2003 m. indėliai Estijos kredito unijose išaugo beveik tris kartus, paskolos – 43 procentais.

13 lentelė. Estijos kredito unijų rodikliai [10]

Metai	Kredito unijų skaičius	Nariai, tūkst.	Turtas, tūkst. Lt	Narių indėliai, tūkst. Lt.	Paskolos, tūkst. Lt.
2002	11	2,2	12,8	2,7	9,3
2003	18	3,4	18,6	7,7	13,3

Svarbios prielaidos Estijos taupymo ir kredito kooperatyvų plėtrai yra teisinės bazės tobulinimas, vidinių kontrolės sistemų, audito, monitoringo išvystymas, profesionalių darbuotojų ir valdymo organų paruošimas [10].

Lenkijos kredito unijų ypatumai. Pirmosios kredito unijos Lenkijoje atsirado 1992 m. Iki 1995 m. kol buvo priimatas atskiras Kooperatinių taupymo ir kredito unijų įstatymas, Lenkijos kredito unijų veiklą reglamentavo Prekybos Sąjungų įstatymas ir atskiri Vyriausybės nutarimai.

Lenkijos kredito unijos gali teikti paslaugas tik savo nariams, kuriais gali būti fiziniai asmenys, kuriuos vienija tam tikras profesinis, socialinis, religinis ar kitas kriterijus. Kredito unijos teikia paskolas nariams, priima indėlius, vykdo atsiskaitymus, veikia, kaip tarpininkai, parduodamos pensijų fondų produktus bei sudarydamos narių draudimo sutartis.

Nuo pat įsikūrimo pradžios Lenkijos kredito unijoms būdingas spartus augimas. Pirmaisiais kredito unijų gyvavimo metais 1992 – 1995 m. turtas, paskolos, indėliai per metus vidutiniškai išaugdavo 150 proc. [18]. Vėliau apimtinių rodiklių augimo tempai sulėtėjo ir nuo 1996 m. vidutiniškai per metus jie sudaro 30 procentų. Ypač spartus Lenkijos kredito unijų apimtinių rodiklių augimas buvo 1995 m., kai jų paskolų portfelis išaugo 2,3 karto. Tačiau 1995 m. kredito unijų skaičiaus augimas smarkiai sumažėjo – tai buvo kredito unijų stambėjimo metai, siekiant padidinti kredito unijų tinklo veiklos efektyvumą. 1996 – 2002 m. kredito unijų skaičiaus augimas beveik prilygo turto augimo tempams (sudarė apie 30 proc. kasmet). 2002 m. pabaigoje Lenkijoje veikė 136 kredito unijos, kurios turėjo daugiau kaip 740 skyrių visoje Lenkijoje. Spartų kredito unijų skaičiaus augimą galima interpretuoti dvejopai: iš vienos pusės, tai galėtų būti Lenkijos kredito unijų smulkėjimo pradžia, iš kitos pusės – kredito unijų plėtra, didinant aptarnavimo tinklą. 2002 m. pabaigoje kredito unijos valdė daugiau kaip 1,6 mlrd. Lt turto, vienijo 585 tūkst. narių. Jos užėmė 4 proc. visos kredito įstaigų valdomos rinkos [18].

Visos Lenkijos kredito unijos apsijungusios ir kartu valdo Lenkijos centrinę kredito uniją. Ši savo ruožtu valdo Savitarpio draudimo kompaniją, bendrovę, kuri užsiima draudimo brokerio veikla, finansų mokymo centrą. Lenkijos kredito unijos turi savo nuosavą kompiuterinės įrangos kompaniją. Lenkijos centrinė kredito unija atlieka kredito unijų judėjimo stabilumo užtikrinimo, likvidumo palaikymo funkcijas. Finansinių operacijų skyrius priima indėlius, teikia paskolas kredito unijoms, vykdo pavedimus tarp kredito unijų, koordinuoja atsiskaitymus VISA kortelėmis. Organizacinis skyrius atstovauja Lenkijos kredito unijų judėjimą, tvarko narystės klausimus centrinėje kredito unijoje. Priežiūros skyrius leidžia kredito unijų vidaus dokumentus, teikia rekomendacijas dėl specialiųjų priemonių taikymo kredito unijoms, nevykdančioms centrinės kredito unijos reikalavimų. Daug dėmesio skiriama kredito unijų reklamai, populiarinimui, per metus suorganizuojam bent viena didelė kampanija.

Lenkijos kredito unijų tinklas turi kooperatinę draudimo bendrovę, kuri teikia draudimo paslaugas kredito unijoms ir kredito unijų nariams. Draudimo bendrovė draudžia kredito unijas nuo galimų nuostolių: nariui negražinus paskolos, susirgus ar mirus, nuo neteisėtų darbuotojų veiksmų, nuo žalos kredito unijos turtui ir pan. Kredito unijų narių indėliai taip pat draudžiami šioje draudimo bendrovėje, kadangi Lenkijos bankai nenorėjo, kad ta pati kaip ir jų draudimo bendrovė draustų visų indėlius. Tačiau tai nesumažino kredito unijų patikimumo, nes įmokas už indėlius moka visos kredito unijos.

Siekiant užtikrinti kredito unijų plėtros patikimumą, įdiegta ISO9001 2000 kokybės sistema Lenkijos centrinėje kredito unijoje ir pačioje didžiausioje – F. Stefczyko kredito unijoje. Kokybės sistema naudojama kaip marketingo priemonė, padeda optimizuoti organizacinę struktūrą, sprendimo priėmimo procesus. Lenkijos kredito unijos išduoda savo nariams Visa Elektron mokėjimo korteles, su kuriomis gali atsiskaityti parduotuvėse ir išsiimti grynuosius pinigus bankomatuose.

Gerai išvystyta Lenkijos kredito unijų struktūra įtakojo tai, kad šiuo metu Lenkijos kredito unijų tinklas yra geriausiai išvystytas iš visų Europos Sąjungos šalių naujokių. Pagrindinės prielaidos sėkmingai Lenkijos kredito unijų plėtrai yra šios:

- palanki teisinė aplinka. Ji būtina kredito unijoms didinant veiklos apimtį,
- gerai išvystyta kredito unijų sektoriaus struktūra. Kredito unijų veiklos stabilumą užtikrina Centrinė kredito unija, Stabilizacijos fondas, indėlių draudimas. Atskiri kredito unijų mokymo centrai užsiima kredito unijų darbuotojų ir valdymo organų mokymu,
- iniciatyvūs ir stiprūs kredito unijų lyderiai,

- darbuotojų profsajungų parama. Nuo pat savo veiklos pradžios Lenkijos kredito unijos turėjo stiprią tiek moralinę, tiek materialinę paramą iš darbuotojų profsajungų.

Apžvelgus kredito unijų plėtros tendencijas trijose Baltijos šalyse – Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje bei Lenkijoje – galime daryti apibendrinimą, kad Lietuvoje kredito unijų sektorius yra labiau išvystytas negu kitose dvejose Baltijos šalyse – Estijoje ir Latvijoje, tačiau atsilieka nuo Lenkijos kredito unijų sektoriaus išsivystymo lygio (14 lentelė).

14 lentelė. Kredito unijų rodikliai 2003 m. pabaigai [10, 18, 23]

Rodikliai	Lietuva	Latvija	Estija	Lenkija
Turtas, tenkantis 1 kredito unijai, mln. Lt	2,7	0,4	1,0	1,8*
Paskolos, tenkančios 1 kredito unijai, mln. Lt	1,6	0,4	0,7	1,7*
Indėliai, tenkantys 1 kredito unijai, mln. Lt	1,8	0,3	0,4	1,9*
Nariai, tenkantys 1000 gyventojų	9	6	3	n.d.
Paskolų augimas per 2003 m., proc.	89	38	43	35
Indėlių augimas per 2003 m., proc.	69	60	3 kartus	30
Užimama turto rinkos dalis, proc.	0,5	0,1	0,08	4
Koncentracijos laipsnis (3 kredito unijos)	27	81	85	n.d.

*duomenys 2002 m. pabaigai

2003 m. pabaigoje kredito unijos Lietuvoje valdė 0,5 proc. turto rinkos, Latvijoje – 0,1 proc., Estijoje – 0,08 proc., Lenkijoje – 4 procentus. Pagal santykinius veiklos rodiklius – turtą, paskolas ir indėlius, tenkančius vienai kredito unijai – Lietuva lenkia kitas Baltijos šalis ir Lenkiją. Tačiau, lyginant su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis senbuvėmis, kredito unijų tinklą Lietuvoje galima apibūdinti, kaip silpnai išvystytą. Pagal kredito unijų išsivystymo lygį Lietuva tik priartėja prie silpniausių kredito unijų išsivystymo tinklą turinčių Europos Sąjungos šalių senbuvų: Didžiosios Britanijos, Švedijos, Graikijos, Danijos. Pavyzdžiui, pagal kredito unijų užimamą turto rinkos dalį Lietuva nepasiekė net mažiausią turto rinkos dalį valdančių kredito unijų lygio Didžiojoje Britanijoje ir Danijoje, kur kredito unijos atitinkamai valdo 2 proc. ir 1 proc. turto rinkos. Lietuvoje tūkstančiui gyventojų tenka apie 12 kredito unijų narių. Pagal šį rodiklį Lietuva gali lygiuotis tik su Švedija, Graikija, Danija. Tačiau pagal kredito unijų skaičių visame kredito įstaigų skaičiuje Lietuva gali lygiuotis su geriausiai išvystytą kredito unijų tinklą turinčiomis valstybėmis Europoje: Austrija, Prancūzija, Nyderlandais, Vokietija. Tai rodo, kad kredito įstaigų pasiskirstymas Lietuvoje yra labai panašus į Europos Sąjungos šalis senbuves, kurios pasižymi pakankamai aukštu kredito įstaigų išsivystymu. Tokiu būdu pagrindine problema tampa ne kredito įstaigų pasiskirstymas rinkoje, bet jų bendrosios veiklos apimtys. Tačiau optimizmo teikia Lietuvos kredito įstaigų sparti plėtra, kuri ypač ženkliai pasireiškia per paskutiniuosius tris metus. Lietuvos kredito įstaigų sektoriaus turto, indėlių ir paskolų augimo tempai 2003 m. ir 2004 m. buvo vieni iš didžiausių Europoje.

Išanalizavus Europos Sąjungos šalių patirtį ir Lietuvos kredito unijų sektoriaus veiklos ypatumus, galima formuluoti strategines kredito unijų vystymo kryptis ir remiantis suformuluotomis kryptimis ir prielaidomis prognozuoti kredito unijų sektoriaus plėtrą Lietuvos mažmeninės bankininkystės rinkoje.

3.2.3. Lietuvos kredito unijų vystymosi strateginės kryptys ir prognozės

Lietuvos finansų sektoriaus plėtros poveikis kredito unijų vystymuisi. Kredito unijų sektorius yra neatskiriama finansų sistemos dalis, todėl jų plėtra tiesiogiai priklausys nuo pokyčių finansų sektoriuje, jo vystymosi tendencijų. Finansų sektoriaus plėtros perspektyvos buvo apibrėžtos ekspertų grupės, rengusios „Lietuvos ūkio plėtros strategiją iki 2015 m.“ [40].

Paslaugų sektoriaus, o ypač finansinio tarpininkavimo bei informacinių technologijų, plėtra bus spartesnė nei gamybinių ūkio šakų augimo tempai. Finansų sistemos vystymasis siejamas su numatomu pagyvėjimu kapitalo, draudimo rinkose dėl investicinių, pensijų fondų, ne gyvybės draudimo veiklos apimčių augimo. Lietuvai būdinga bankinė finansų sistemos orientacija, kuri pasireiškia aukštu bankų dalyvavimo laipsniu nefinansinių įmonių ilgalaikiame kreditavime, skirtingai nuo finansų sistemos orientuotos į rinką, kur didžioji dalis kapitalo pritraukiama per vertybinių popierių rinkas. Todėl kapitalo rinkos vystymosi poveikis kredito unijų plėtrai šiame darbe nėra vertinamas. Darbe plačiau apžvelgsime kitų finansų tarpininkų tokių, kaip investiciniai ir pensijų fondai, draudimo bendrovės, plėtros galimą įtaką kredito unijų sektoriaus vystymuisi.

Pagal optimistinę Lietuvos ūkio vystymosi prognozę 2015 m. pensijų fondų rinkos vertė turėtų sudaryti apie 7,5 proc. BVP. Pensijų fondai gali įtakoti komercinių bankų ir kredito unijų veiklą dviejose rinkose – indėlių ir paskolų.

Privalomo kaupimo pensijų fondai padidins indėlių kiekį komerciniuose bankuose, kadangi pirmieji privalės dalį likvidaus turto laikyti indėlių forma bankuose. Taigi, privalomo kaupimo pensijų fonduose apimčių augimas nesumažina indėlių kiekio, kadangi perskirstomos įmokos į Sodrą. Savanoriško pensijų kaupimo apimčių didėjimas sumažins indėlių kiekį kredito įstaigose, kadangi santaupos yra paskirstomos tarp bankų, kredito unijų ir savanoriško kaupimo pensijų fondų. Konkurencija indėlių rinkoje skatins bankus ir kredito unijas diegti naujas paslaugas ir kurti naujus taupymo produktus. Pensijų fondai sudaro konkurenciją komerciniams bankams stambių įmonių finansavimo rinkoje. Konkurencija tarp bendrovių obligacijų rinkos ir komercinių bankų paskolų rinkos gali sąlygoti palūkanų normų mažėjimą ir tuo pačiu bankų pelningumą. Pensijų fondų poveikis kredito unijoms yra netiesioginis ir gali pasireikšti per

privalomo kaupimo pensijų fondų padidintą finansinių išteklių kiekį komerciniuose bankuose. Privalomojo kaupimo pensijų fondams padidinus indėlių kiekį komerciniuose bankuose, padidės bankų kreditavimo galimybės, kas tiesiogiai kelia grėsmę paskolų paklausai kredito unijose.

Draudimo rinkos vystymasis didelės grėsmės kredito unijų plėtrai nekelia. Dėl 2001 m. priimto Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo prognozuojamas ne gyvybės draudimo rinkos augimas apie 30 proc. kasmet. Gyvybės draudimo rinkos, kuri sudaro tiesioginę konkurenciją kredito unijoms indėlių rinkoje, tokia sparti plėtra neprognozuojama. Tai iš dalie paaiškinama tuo, kad iki 2020 m. šiai rikai stiprią konkurenciją sudarys pensijų fondų veikla [40].

Finansų sektoriaus vystymosi perspektyvos leidžia numatyti bendras tendencijas komercinių bankų ir kredito unijų sektoriuose. Prielaida, kad finansų sektorius augs greičiau nei BVP, leidžia prognozuoti ir spartesnę kredito unijų plėtrą. Numatant kredito unijų strategines plėtros kryptis, svarbu įvertinti naujų finansų tarpininkų įtaką, informacinių technologijų reikšmę bei užsienio kapitalo vaidmenį Lietuvos bankiniame sektoriuje.

Lietuvos Kredito unijų plėtros strateginės kryptys. Atlikta kredito unijų sektoriaus SWOT analizė parodė kredito unijų stipriąsias ir silpnąsias puses, plėtros galimybes ir grėsmes. Lietuvos kredito unijų sektorius, siekdamas užtikrinti savo veiklos plėtrą mažmeninėje bankininkystėje ir sustiprinti savo pozicijas Europos Sąjungos finansinių paslaugų rinkoje, turi užtikrinti teikiamų paslaugų konkurentabilumą, pasiekti masto ekonomiją, skatinti naujų technologijų diegimą, pritraukti naujus finansinius išteklius. Problemos, su kuriomis susiduria Europos Sąjungos šalių kooperatiniai bankai, įtakos ir Lietuvos kredito unijų plėtrą. Įvertinus Lietuvos kredito unijų vidinius resursus, kurie užtikrintų plėtros galimybių išnaudojimą ir kylančias grėsmes dėl silpnųjų kredito unijų pusių, galima būtų apibrėžti ir pagrindines strategines kredito unijų plėtros Lietuvoje kryptis.

Strateginės Lietuvos kredito unijų plėtros kryptys glaudžiai susijusios su Centrinės kredito unijos įsteigimu ir jos veikla. Lietuvos Centrinės kredito unijos įstatymas buvo priimtas 2000 metais. Remiantis šiuo įstatymu Centrinė kredito unija apibrėžiama kaip kooperatiniais pagrindais suorganizuota, juridinių asmenų kredito unijų ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos įsteigta ir Centrinės kredito unijos įstatymo nustatyta tvarka įregistruota kredito įstaiga, veikianti kaip kooperatinė bendrovė. Centrinė kredito unija veikia pajinio kapitalo pagrindu ir atlieka kredito unijų likvidumo palaikymo ir mokumo atkūrimo funkcijas, priima indėlius ir teikia paskolas bei prisiima su tuo susijusią riziką ir atsakomybę, taip pat atlieka kitas įstatymo nustatytas funkcijas bei operacijas. 2002 m. Lietuvos bankas suteikė licenciją Lietuvos Centrinei kredito unijai – kooperatiniam finansiniam kredito unijų centrui, užtikrinančiam kredito

unių sistemos stabilumą ir likvidumą. Kartu su Lietuvos Centrinės kredito unijos įsikūrimu kredito unijos Lietuvoje pradėjo naują savo veiklos etapą. Lietuvos Centrinė kredito unija ne tik sprendžia kredito unių likvidumo ir mokumo problemas, bet taip pat atlieka kliringo operacijas tarp kredito unių, paskirsto kredito unių perteklines lėšas, turi galimybę pritraukti ilgalaikius finansinius išteklius iš kitų vietinių ir užsienio finansų institucijų, fondų, gali leisti mokėjimo korteles, teikti kredito unijoms konsultavimo, mokymo paslaugas bei atstovauti kredito unijas įvairiose institucijose. 2004 m. Lietuvos Centrinė kredito unija tapo Europos kooperatinių bankų asociacijos nare. Narystė Europos kooperatinių bankų asociacijoje Lietuvos Centrinei kredito unijai suteikia galimybę atstovauti Lietuvos kredito unių interesams Europos Sąjungos lygyje bei sustiprina Lietuvos kredito unių integraciją į Europos finansų sistemą. Tai liudija, kad tendencijos vykstančios Europos kooperatinių bankų sistemoje turės poveikį ir Lietuvos kredito unių sektoriaus plėtrai bei mažins atotrūkį tarp Europos Sąjungos šalių senbuvių ir naujokių. Tokiu būdu, apibrėžiant kredito unių strategines plėtros kryptis, Lietuvos Centrinės kredito unijos susikūrimas ir jos veikla vertinama, kaip viena svarbiausių prielaidų, užtikrinančių kredito unių sektoriaus finansinį stabilumą bei įtakojančių jų vystymąsi. Autorės nuomone, Lietuvos kredito unių pagrindinės strateginės plėtros kryptys gali būti išskiriamos šios:

- Esamų kredito unių tinklo plėtra ir naujų kredito unių kūrimas. Bankų skyrių uždarymas suteikia sąlygas kredito unijoms plėsti savo tinklą, užtikrinantį paslaugų paskirstymo kanalų prieinamumą, fizinių asmenų, smulkaus ir vidutinio verslo poreikių tenkinimą.
- Kredito unių paslaugų spektro vystymas. Lietuvos Centrinės kredito unijos įkūrimas suteikė naujas galimybes kredito unių paslaugų plėtrai tokių, kaip mokėjimo kortelių išleidimas, internetinės paslaugos, konsultacinės paslaugos, taip pat atvėrė naujas perspektyvas steigti dukterines įmones, kurios vykdytų investicinę, draudimo ir kitas veiklas.
- Naujų technologijų diegimas kredito unijose. Sparčiai vystantis elektroninei bankininkystei, didėjant klientų poreikiams, siekiant atsilaikyti konkurencinėje kovoje bei užtikrinant rinkos dalies augimą, naujų technologijų diegimas kredito unijose tampa būtinybe.
- Informacinių sistemų diegimas kredito unijose. Informacinės sistemos suteiktų galimybę kredito unijoms analizuoti konkurencinę aplinką, narių poreikius bei sustiprintų kredito unių priežiūrą.
- Ilgalaikių finansinių išteklių pritraukimas. Per Centrinę kredito uniją atsiranda galimybė pritraukti ilgalaikius finansinius išteklius iš išorės (pvz. komercinių bankų kredito linijas),

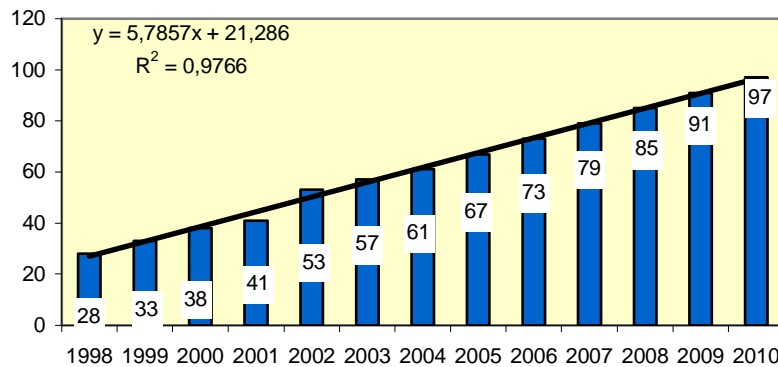
juos paskirstant kredito unijoms. Tai įgalintų sumažinti paskolų palūkanų normas kredito unijose ir tuo pačiu padidintų kredito unijų vaidmenį mažmeninėje bankininkystėje.

- Kredito unijų rizikos valdymo stiprinimas. Kredito unijų plėtra gali sukelti grėsmę jų veiklos stabilumui. Kredito unijose turi būti nuolat analizuojami ir vertinami veiklos rizikos rodikliai, tobulinamos rizikos valdymo sistemos. Pagrindinis vaidmuo, nustatant galimos rizikos pasireiškimo priežastis bei diegiant naujus jos valdymo metodus, turėtų tekti Centrinei kredito unijai.
- Likvidumo ir mokumo problemų sprendimo užtikrinimas. Šių problemų sprendimas atitolintų bankroto grėsmę kredito unijose, taip pat užtikrintų kredito unijų atsiskaitymus su kreditoriais – kredito unijų nariais bei kitomis organizacijomis. Kredito unijų likvidumo ir mokumo problemoms spręsti Centrinėje kredito unijoje pradėtas formuoti likvidumo rezervas ir Stabilizacijos fondas.
- Kredito unijų personalo kvalifikacijos kėlimas. Siekiant užtikrinti efektyvų kredito unijų darbą, svarbus dėmesys turi būti skiriamas personalo mokymui bei kvalifikacijos kėlimui.
- Kredito unijų bendro įvaizdžio formavimas. Bendro viso kredito unijų tinklo įvaizdžio formavimas prisidėtų prie atskirų kredito unijų įvaizdžio gerinimo. Kredito unijų įvaizdis turėtų būti formuojamas per masines informavimo priemones (televiziją, radiją, spaudą), internetą, dalyvavimą labdaros ir rėmimo projektuose.

Remdamiesi nustatytomis pagrindinėmis strateginėmis kredito unijų plėtros kryptimis, taip pat kredito unijų vystymosi patirtimi Europos Sąjungos šalyse, galime kiekybiškai įvertinti kai kuriuos kredito unijų plėtros rodiklius.

Lietuvos kredito unijų plėtros prognozės. Prognozuodami Lietuvos kredito unijų plėtros tendencijas – kredito unijų skaičių, turta, paskolas, indėlius bei užimamą rinkos dalį, taikysime tiesinį trendą. Trendo lygties koeficientams nustatyti naudosime koreliacinės ir regresinės analizės metodus.

2004 m. pabaigoje Lietuvoje veikė 61 kredito unija. Nuo 1998 m. kredito unijų skaičius vidutiniškai kasmet išaugdavo 6 kredito unijomis. Tai dar kartą patvirtina ir tiesinio trendo lygtis (39 pav.). R^2 reikšmė parodo, kad apie 98 proc. kredito unijų skaičiaus variacijos gali būti paaiškinama naudojantis tiesiniu trendu. Naujų kredito unijų steigimosi procesą 2001 m. pabaigoje – 2002 m. pradžioje paskatino Lietuvos Taupomojo banko skyrių uždarymas. Uždarytų banko skyrių vietoje kredito unijos pradėjo atidarinėti narių aptarnavimo kasas. Tokiu būdu 2001 m. spalio mėn. – 2002 m. balandžio mėn. atsidarė 12 aptarnavimo kasų, daugiausia Panevėžio ir Šilutės rajonuose.

39 pav. Kredito unijų skaičiaus prognozės [25 – 32]

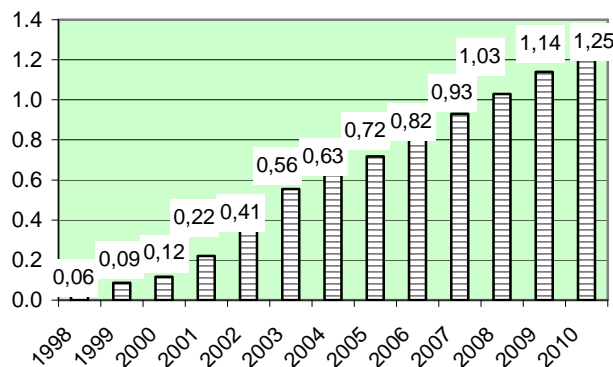
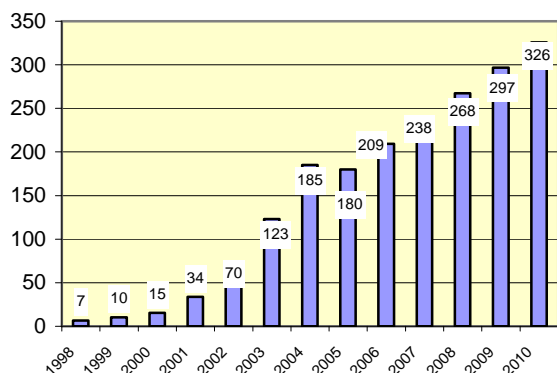
Prognozuojant kredito unijų skaičiaus augimą iki 2010 m., svarbu įvertinti tai, kad ne visuose rajonuose, neturinčiuose priėjimo prie bankinių paslaugų, bus steigiamos kredito unijos. Jau dabar veikiančios kredito unijos aktyviai veržiasi į šiuos rinkos segmentus ir kuria savo skyrius. Lietuvos Respublikos kredito unijų įstatyme yra numatyta galimybė kurti kredito uniją seniūnijų pagrindu, tačiau praktika parodė, kad tai yra per maža teritorija kredito unijai pilnai išplėsti veiklą. Autorės nuomone, Lietuvoje geriausiai tiktų toks modelis:

- stipriose ir organizuotose bendruomenėse, turinčiose iniciatyvius lyderius, tikslinga steigti naują kredito uniją. Tokiu būdu būtų užtikrinama naujos kredito unijos plėtra.
- silpnose ir neorganizuotose bendruomenėse, neturinčiose iniciatorių, tikslinga steigti jau veikiančios kredito unijos kasą. Tokiu būdu būtų išvengiama silpnų kredito unijų atsiradimo ir užtikrinamas kredito unijų veiklos efektyvumas.

Lietuvoje vis labiau išryškėja kredito unijų plėtros tendencija, kai veikia viena rajoninė kredito unija su savo nutolusiomis kasomis seniūnijų centruose. Tokia kredito unijų vystymosi tendencija dažnai pastebima tuose rajonuose, kuriuose veikia stiprios žemdirbiškos kredito unijos. Žemdirbių tarpe tokios kredito unijos žinomos, kaip patikimos kredito įstaigos, teikiančios paslaugas asmenims, kurių veikla susijusi su žemės ūkiu, ir kurių bankai labai dažnai dėl veiklos rizikingumo atsisako finansuoti. Kredito unijos, valdomos tų pačių žemdirbių, gali kvalifikuočiau įvertinti žemdirbių veiklos perspektyvas bei kredito riziką. Šia kryptimi turėtų vystytis ir visas kredito unijų tinklas. Šios kredito unijos turėtų pagalvoti apie dalies sprendimų priėmimo proceso atidavimą į seniūnijas, kad jas labiau įtraukti į kredito unijų valdymo procesą. Ateityje galima prognozuoti ir bendruomeninių miestelių, t.y. miestelių, kuriuose gyventojų skaičius siekia iki 3000 gyventojų, kredito unijų skaičiaus spartų augimą. Šių kredito unijų pagrindinis kriterijus – priklausymas tam tikram teritoriniam vienetui. Tokiuose miesteliuose įsikūrusios kredito unijos gali aptarnauti asmenis, gyvenančius, dirbančius ir besimokančius tam tikroje seniūnijoje.

Pagal kredito unijų skaičiaus prognozes numatomas 59 proc. kredito unijų skaičiaus išaugimas per 2005 – 2010 m. laikotarpį. Prognozėms pasitvirtinus, 2010 m. pabaigoje Lietuvoje turėtų veikti 97 kredito unijos. Kredito unijų turto augimo prognozės tiesiogiai siejamos su kredito unijų galimybe pritraukti narių indėlius ir išduoti paskolas, taip pat pritraukti išorinius finansinius išteklius.

Kredito unijų turto prognozės (40 pav.) atliktos, naudojant tiesinio trendo lygtį $Y = 29,15x - 53,14$. Ši lygtis paaiškina apie 87 proc. kredito unijų turto variacijos.

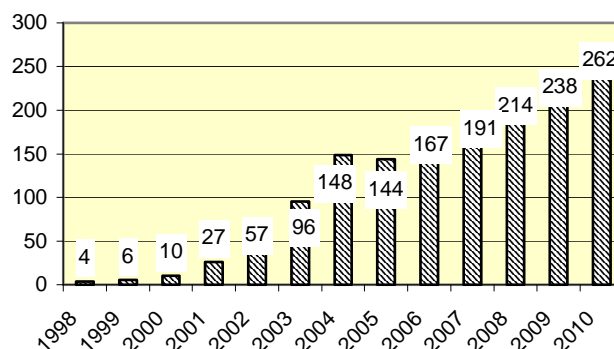
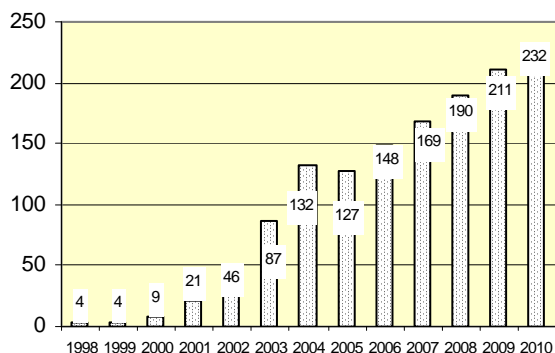
40 pav. Kredito unijų turto prognozės, mln. Lt proc. [25 – 32]

41 pav. Kredito unijų turto rinkos dalies prognozės,

Ypač spartus kredito unijų turto augimas per 2002 – 2004 metus turėtų stabilizuotis. Remiantis trendo lygtimi, 2005 m. net gi prognozuojamas nežymus turto sumažėjimas, tačiau atsižvelgus į sėkmingą kredito unijų veiklą, realaus sumažėjimo tikrai bus išvengta. Numatomas 29 mln. Lt kredito unijų turto augimas per metus. 2010 m. pabaigoje Lietuvos kredito unijų turtas turėtų sudaryti apie 326 mln. Lt., t. y per 6 metus išaugtų beveik 80 procentų.

Prognozuojama, kad kredito unijų turto rinkos dalis (41 pav.) išaugs 0,1 proc. punkto kasmet ir 2010 m. pabaigoje kredito unijos valdys apie 1,3 proc. viso kredito įstaigų turto. Tiesinio trendo lygtis, kuria remiantis atliktos kredito unijų turto rinkos dalies prognozės $Y = 0,11x - 0,12$ paaiškina apie 94 proc. turto rinkos dalies variacijos.

Kredito unijų paskolų portfelio prognozei (42 pav.) buvo naudojama tiesinio trendo lygtis $Y = 20,96x - 40,70$, kuri paaiškina apie 85 proc. kredito unijų paskolų portfelio variacijos. Remiantis prognoze, paskolos kredito unijose turėtų išaugti apie 21 mln. Lt per metus ir 2010 m. pabaigoje sudarytų 232 mln. Lt.

42 pav. Kredito unijų paskolų portfelio prognozės, mln.Lt
Lt

43 pav. Kredito unijų indėlių prognozės, mln.

šaltinis: [25 – 32], autorės skaičiavimai

šaltinis: [25 – 32], autorės skaičiavimai

Kredito unijų indėlių prognozės (43 pav.) atliktos, naudojant tiesinio trendo lygtį $Y = 23,55x - 44,66$. Ši lygtis paaiškina apie 86 proc. kredito unijų indėlių variacijos. Remiantis prognoze, indėliai kredito unijose turėtų išaugti apie 24 mln. Lt kasmet ir 2010 m. pabaigoje sudarytų 262 mln. Lt.

Atlikta kredito unijų plėtros analizė leidžia teigti, kad tolimesnė kredito unijų tinklo plėtra siejama su kredito unijų paslaugų spektro vystymu, naujų technologijų diegimu, rizikos valdymo stiprinimu, jų tinklo stabilumu ir likvidumu. Atlikus kredito unijų plėtros priklausomybės nuo socialinių – ekonominių veiksnių tyrimą, nustatyta, kad apie 96 proc. kredito unijų skaičiaus variacijos paaiškina vidutinio darbo užmokesčio (neto) tendencijos Lietuvos ūkyje, BVP, tenkančio vienam gyventojui, rodiklis ir užsienio kapitalo dalies bankų akciniame kapitale dinamika. Ši analizė leidžia daryti išvadą, kad kredito unijų tinklo plėtrai (skaičiaus didėjimui) tiesioginį poveikį turėjo bankininkystės sektoriaus privatizavimas.

4. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMAS BEI KOMPLEKSINIS VERTINIMAS

4.1. UŽSIENIO KAPITALO POVEIKIO KREDITAVIMO RINKAI NUSTATYMAS (pagal autorės modifikuotą C. E. Weller modelį)

Autorė, remdamasi teorinėmis ir praktinėmis žiniomis apie bankininkystės sektorių, jo veiklą bei plėtrą charakterizuojančius rodiklius, įvertinusi priežastis ir veiksnius dėl kurių galimi netikslumai, taikant C. E. Weller modelį kreditavimo plėtrai nustatyti, atliko užsienio kapitalo poveikio kreditavimui kiekybinį įvertinimą, taikydama modifikuotą C. E. Weller modelį [162, 164].

Tyrimo tikslas – apibrėžti ir kiekybiškai įvertinti bankininkystės sektoriaus veiksnius, labiausiai įtakojančius kreditavimo plėtrą, ypatingą dėmesį skiriant užsienio kapitalo dalies kitimui Lietuvos bankininkystės sektoriuje ir jo galimo poveikio kreditavimui nustatymui.

Siekiant užsibrėžto tikslo, sprendžiami šie uždaviniai:

- apibrėžiami bankininkystės sektoriaus nepriklausomi veiksniai, kurie, autorės nuomone, gali įtakoti paskolų apimtį ekonomikoje;
- nustatomas nepriklausomų apibrėžtų veiksnių X_1, \dots, X_7 ryšys su priklausomuoju kintamuoju Y , įvertinamas ryšių reikšmingumas;
- sudaroma veiksnių kombinacija geriausiai charakterizuojanti priklausomojo kintamojo – paskolų santykio su BVP – dinamiką.

Tyrimo metu naudojami 1997 – 2004 m. bankininkystės sektoriaus rodikliai. Priklausomas veiksnys – *paskolų rinkos plėtra* (Y) ir *nepriklausomi kintamieji* (X_1, \dots, X_7) pateikiami 15 lentelėje, pradiniai duomenys – 19 priede.

15 lentelė. Tyrimo naudojami veiksniai

Paskolos / BVP, proc.	Indėliai /BVP, proc.	Užsienio kapitalas/akcinis kapitalas, proc.	Įsipareigojimai užsienio bankams/turtas, proc.	Probleminės paskolos/visas paskolų portfelis, proc.	Kapitalas/turtas, proc.	Veiklos plėtros rodiklis, kartai	Veiklos efektyvumo rodiklis, proc.
Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7

16 lentelėje pateikiami koreliacijos koeficientai, paskaičiuoti tarp Y ir X_1, \dots, X_7 bei jų reikšmingumai.

16 lentelė. Koreliacijos koeficientai ir jų reikšmingumas

r_{YX_1}	r_{YX_2}	r_{YX_3}	r_{YX_4}	r_{YX_5}	r_{YX_6}	r_{YX_7}
0,924	0,713	0,864	-0,698	0,633	0,511	-0,619
$t^{sk}_{YX_1}$	$t^{sk}_{YX_2}$	$t^{sk}_{YX_3}$	$t^{sk}_{YX_4}$	$t^{sk}_{YX_5}$	$t^{sk}_{YX_6}$	$t^{sk}_{YX_7}$
5,909	2,489	4,205	2,389	2,003	1,453	1,928
t^{lent}	t^{lent}	t^{lent}	t^{lent}	t^{lent}	t^{lent}	t^{lent}
2,447	2,447	2,447	2,447	2,447	2,447	2,447

Remiantis atlikta analize nustatyta:

- stiprus tiesioginis koreliacinis ryšys tarp Y ir X_1, X_2 ir X_3 veiksnių, t.y. kreditavimo plėtra ekonomikoje yra labiausiai įtakojama indėlių apimtys ekonomikoje, užsienio kapitalo dalies bankų akciniame kapitale ir įsipareigojimų užsienio bankams apimtys turte. Skaičiavimai rodo, kad minėtieji veiksniai yra reikšmingi ($t^{sk} > t^{lent}$) ir turi būti naudojami tolimesnėje analizėje.
- atvirkštinis koreliacinis ryšys tarp Y ir X_4, X_7 , t.y. probleminių paskolų apimtys bendrame banko paskolų portfelyje didėjimas bei blogėjantis veiklos efektyvumo rodiklis (operacinės išlaidos/pagrindinės veiklos rezultatas) turi neigiamą poveikį kreditavimui. Minėtų veiksnių koreliacijos koeficientai yra nereikšmingi, todėl jie iš tolimesnės analizės išelminuojami.
- tiesioginis koreliacinis ryšys tarp Y ir X_5, X_6 , t.y. bankininkystės sektoriaus kapitalo bazės stiprėjimas bei veiklos plėtros rodiklis (įsipareigojimai/kapitalas) turi teigiamą, tačiau nereikšmingą įtaką kreditavimo plėtrai, todėl iš tolimesnės analizės šie veiksniai pašalinami.

Taigi, tolimesnėje analizėje bus naudojami X_1, X_2 ir X_3 veiksniai. Sudarę porinės koreliacijos rodiklių matricą (20 priedas), pritaikę Helvigo metodą ir patikrinę veiksnių multikolinearumą (21 priedas), gauname, kad X_2 veiksnys dėl multikolinearumo priežasties (koreliacijos koeficientas tarp X_1 ir X_2 sudaro 0,8982) turi būti pašalintas.

Galime daryti išvadą, kad Lietuvos paskolų rinkos plėtra labiausiai įtakojama indėlių bankuose santykio su BVP (X_1) bei įsipareigojimų užsienio bankams ir turto santykio (X_4). Didėjančios indėlių apimtys bankuose bei įsipareigojimai užsienio bankams palengvina kreditavimo problemų sprendimą. Pagal indėlių ir BVP santykį Lietuva atsilieka nuo ES šalių senbuvių, tačiau šis santykis sparčiai didėja. Nuo 1997 m. pabaigos jis išaugo nuo 15 proc. iki 30 proc. 2004 m. pabaigoje.

Per 1997 – 2004 m. laikotarpį taip pat pastebima ryški išsipareigojimų ir turto santykio augimo tendencija. Per minėtą laikotarpį šis santykis išaugo nuo 15 proc. iki 23 procentų.

Kitame analizės etape nustatysime ryšio tarp paskolų rinkos plėtros, indėlių rinkos plėtros bei finansinių išteklių, gautų iš užsienio bankų, apimčių kiekybinę išraišką. Regresijos lygties koeficientai nustatomi, naudojant Data Analysis programų paketą (Regression), rezultatai pateikiami 17 lentelėje.

17 lentelė. Regresijos statistika

<i>Regresijos statistika</i>	
Koreliacijos koeficientas, R	0,96
Determinacijos koeficientas, R ²	0,93
A ₀	-6,54
A ₁	0,74
A ₃	0,47
F	12,49
F _{lent}	6,26
t ₁	7,58
t _{len}	2,57
Stebėjimų skaičius	8

$$\text{Priklausomybės tarp } Y, X_1 \text{ ir } X_3 \text{ išraiška: } Y = -6,54 + 0,74 * X_1 + 0,47 * X_3 \quad (1)$$

Ši priklausomybė paaiškina apie 93 proc. paskolų rinkos plėtros dinamikos. Vertindami gautos analitinės išraiškos adekvatumą realiai padėčiai, turime palyginti Fišerio apskaičiuotą koeficientą su lenteliniu. Atlikti skaičiavimai rodo, kad regresijos lygtis yra adekvati realiai padėčiai (paskaičiuota $F > F_{\text{lent}}$). Patikrinę koreliacijos koeficiento reikšmingumą pagal Stjudento kriterijų (t), gauname, kad jis yra taip pat reikšmingas.

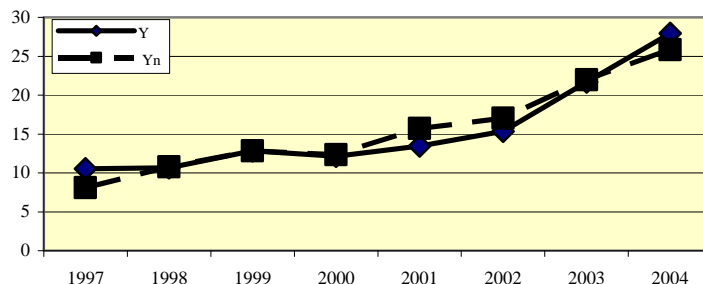
Sudarytos priklausomybės (lygties) tinkamumą parodo nedideli skirtumai tarp faktinių Y ir paskaičiuotų pagal lygtį Y_n reikšmių (18 lentelė, 44 pav.)..

18 lentelė. Faktinių (Y) ir pagal regresijos lygtį paskaičiuotų reikšmių (Y_n) palyginimas

<i>Metai</i>	Y	Y_n
1997	10,5	8,1
1998	10,7	10,8
1999	12,8	12,8
2000	12,1	12,3
2001	13,5	15,7
2002	15,4	17,1
2003	21,7	22,0
2004	27,9	25,8

Palyginę faktines ir pagal sudarytą modelį paskaičiuotas reikšmes (44 pav.) matome, kad skaitinės reikšmės praktiškai sutampa, ir priklausomojo veiksnio Y kreivė atkartojama

pakankamai tiksliai. Tai reiškia, kad Y kitimas tiksliai aprašomas X_1 ir X_3 veiksniais, naudojant daugianarės regresijos lygtį. Remdamiesi šia lygtimi, darome išvadą, kad 93 proc. paskolų rinkos plėtros variacijos paaiškina bankų indėlių rinkos plėtra bei įsipareigojimų užsienio bankams didėjimas Lietuvos bankininkystės sektoriuje.

44 pav. Pagal daugianarę lygtį paskaičiuotų reikšmių (Y_n) palyginimas su faktinėmis reikšmėmis (Y) (1)

Šis tyrimas paneigė teorinį požiūrį į užsienio kapitalo augimo bankininkystės sektoriuje ir įsipareigojimų užsienio bankams didėjimo stiprią tiesioginę priklausomybę. Tyrimo metu nustatyta, kad ši priklausomybė nėra pakankamai reikšminga (koreliacinio ryšio stiprumas sudaro 0,6).

4.2. KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS ĮTAKOS EKONOMIKOS AUGIMUI KIEKYBINIS ĮVERTINIMAS

Šioje darbo dalyje siekiama išsamiai išanalizuoti Lietuvos ekonomikos augimo priklausomybę nuo bankininkystės sektoriaus rodiklių ir kiekybiškai įvertinti statistiškai išmatuojamų veiksnių poveikį ekonomikai. Siekiant nurodyto tikslo, bus spendžiami šie klausimai:

- taikant statistikos modelius, identifikuojami labiausiai ekonomikos augimą lemiantys bankininkystės sektoriaus rodikliai bei kiekybiškai įvertinamas jų daromas poveikis;
- pateikiamas tyrimo rezultatų ekonominis interpretavimas.

Bankininkystės sektoriaus įtakos Lietuvos ekonomikos augimui įvertinimui bus naudojami 1997 – 2004 metų statistiniai duomenys ir komercinių bankų rodikliai (18 priedas).

19 lentelė. Tyrimui pasirinkti rodikliai

Tyrimui pasirinkti veiksniai pateikti 19 lentelėje. Įvertinsime, kaip Lietuvos ekonomiką, t.y. bendrojo vidaus produkto tendencijas, įtakoja bankų suteiktos paskolos, indėliai bankuose, užsienio kapitalo dalis bankų akciniame kapitale, įmonių įsiskolinimo lygis, paskolų ir indėlių palūkanų normos.

Statistiniam ryšiui nustatyti naudojamos porinė koreliacinė ir daugianarė regresinė analizės, atskleidžiančios, kiek glaudžiai susijusios bendrojo vidaus produkto (Y) ir parinktų bankininkystės sektoriaus rodiklių (X_1, X_2, \dots, X_6) laiko eilutės.

Porinės koreliacinės analizės rezultatai pateikti 20 lentelėje. Gauti rezultatai rodo, kad egzistuoja stochastinis ryšys tarp Y ir pasirinktų rodiklių (X_1, X_2, \dots, X_6), kadangi paskaičiuoti kiekvieno iš veiksnių Stjudento kriterijai yra didesni už Stjudento kriterijaus lentelinę reikšmę ($t = 2,4469$). Nustatytas tiesioginis ryšys tarp bendrojo vidaus produkto ir bankų suteiktų paskolų, indėlių bankuose, užsienio kapitalo dalies bankų akciniame kapitale bei įmonių įsiskolinimo lygio. Tarp bendrojo vidaus produkto ir paskolų palūkanų normų bei indėlių palūkanų normų egzistuoja atvirkštinis ryšys.

Prieš pradėdami daugianarę regresinę analizę, patikrinsime, ar tarp tyrimui pasirinktų veiksnių nėra multikolinearumo. Tuo tikslu sudarysime trikampę porinės koreliacijos rodiklių matricą (21 lentelė), ir Helvigo metodo pagalba nustatysime tolimesnei analizei tinkamiausią veiksnių kombinaciją (22 lentelė). Esant šešiams nepriklausomiems veiksniams, kombinacijų skaičius bus lygus šešiasdešimt trimis. Pasirenkame tą veiksnių kombinaciją, kurios H reikšmė yra didžiausia. Šiuo atveju tinkamiausia analizei kombinacija yra penkiasdešimt ketvirtoji. Vadinasi bankų suteiktos paskolos ir paskolų palūkanų normos (veiksniai X_1 ir X_5) iš tolimesnės regresinės analizės bus išeliminuoti dėl multikolinearumo, kuris neleistų tinkamai įvertinti ir apskaičiuoti regresinės lygties koeficientų.

Taigi, Lietuvos bendrojo vidaus produkto tendencijas geriausiai paaiškina indėlių bankuose, užsienio kapitalo dalies bankų akciniame kapitale, įmonių įsiskolinimo lygio bei indėlių palūkanų normų rodiklių kombinacija (veiksniai X_2, X_3, X_4, X_6). Į regresijos modelį įtraukus X_2, X_3, X_4, X_6 veiksnis, gaunama tokia Y skaičiavimo lygtis:

$$Y = 17416,61 + 0,74 X_2 + 114,62 X_3 + 798,24 X_4 + 1064,64 X_6 \quad (2)$$

Ši lygtis paaiškina 98 proc. Y variacijos. Verta pažymėti, kad tik veiksnio X_6 koeficiento lygtyje ženklas nesutampa su jo porinės koreliacijos koeficiento ženklu. Tai nesumenkina jo reikšmės, tiesiog šiuo atveju pagrindinei Y kitimo kryptčiai aprašyti geriau tinka pirmieji trys veiksniai (X_2, X_3, X_4), o paskutinysis veiksnys (X_6) naudojamas dėl tikslumo.

20 lentelė. Koreliacinės analizės rezultatai

	YX_1	YX_2	YX_3	YX_4	YX_5	YX_6
r (koreliacijos koeficientas)	0,9519	0,9794	0,8766	0,9713	-0,8993	-0,8791
t (statistika)	7,6101	11,8928	4,4626	10,0028	5,0356	4,5182
t lent.	2,4469	2,4469	2,4469	2,4469	2,4469	2,4469

21 lentelė. Koreliacijos rodiklių matrica

22 lentelė. Helvigo metodo taikymas, nustatant tinkamiausią veiksmų kombinaciją

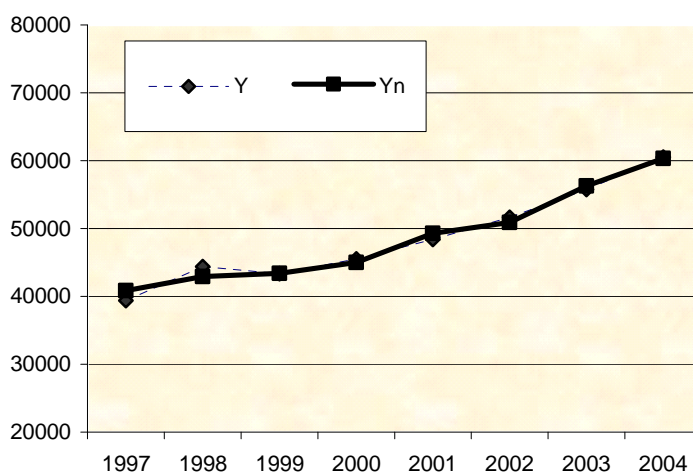
Kad būtų vaizdžiau, kiek regresijos lygtis paaiškina Y , apskaičiuojame Y naujas (prognozuojamas) reikšmes (Y_n) (23 lentelė) ir palyginimui nubraižome jų ir faktinių Y reikšmių grafikus (45 pav.).

Iš 45 paveikslo matyti, kad skaitinės reikšmės praktiškai sutampa, o priklausomojo veiksnio kreivė atkartojama pakankamai tiksliai. Vadinasi daugianarės regresijos lygtis pakankamai tiksliai aprašo Y kitimą, naudojant X_2 , X_3 , X_4 ir X_6 veiksnių kombinaciją.

23 lentelė. Faktinės (Y) ir pagal daugianarės regresijos lygtį paskaičiuotos priklausomojo veiksnio reikšmės (Y_n)

<i>Metai</i>	<i>Y</i>	<i>Y_n</i>
1997	39378	40831
1998	44377	42920
1999	43359	43375
2000	45526	44979
2001	48379	49283
2002	51633	50885
2003	55737	56292
2004	60511	60335

Šias reikšmes palyginame grafiškai.

45 pav. Pagal daugianarės regresijos lygtį paskaičiuotų reikšmių (Y_n) palyginimas su faktinėmis reikšmėmis (Y) (2)

Skaičiavimo rezultatus pagal ryšio kryptį tarp priklausomojo rodiklio – bendrojo vidaus produkto ir nepriklausomų pasirinktų veiksnių galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmajai grupei priklauso veiksniai X_1 , X_2 , X_3 , X_4 , kuriuos su priklausomuoju kintamuoju Y sieja stiprus tiesioginis ryšys. Antrajai grupei priklauso veiksniai X_5 ir X_6 , kurie su priklausomuoju kintamuoju Y susieti atvirkštine priklausomybe.

Įvertinus koreliacinio ryšio stiprumą, didžiausią įtaką ekonomikos augimui turinčiai veiksnių grupei priskiriami X_1 , X_2 ir X_4 veiksniai arba bankų suteiktos paskolos, indėliai

bankuose, įmonių išiskolinimo lygis šalyje. Šiek tiek silpniau, tačiau pakankamai reikšmingai Lietuvos ekonomikos augimui įtaką darė X_3 , X_5 ir X_6 veiksniai arba užsienio kapitalo judėjimas į Lietuvos bankininkystės sektorių bei paskolų ir indėlių palūkanų normos bankuose.

Bankų suteiktos paskolos apibūdina išorinio finansavimo apimtis. Tyrimas parodė, kad paskolų portfelio bankuose didėjimas skatina ekonomikos augimą. Šis ryšys neprieštarauja ekonomikos teorijai, kadangi abu reiškinius, tiek bankų suteiktų paskolų apimčių didėjimą, tiek ekonomikos augimą (BVP didėjimas) skatina panašios priežastys ir susidariusios sąlygos. Per 1997 – 2005 metų laikotarpį paskolų portfelis bankuose išaugo šešis kartus ir 2005 metų pabaigoje sudarė 26 mlrd. Lt. Paskolų santykis su BVP per minėtą laikotarpį padidėjo nuo 11 proc. iki 40 procentų.

Kaip ir buvo galima tikėtis, į stipriausiai susijusių veiksnių grupę pateko ir indėliai bankuose. Natūralu, kad indėliai yra pagrindiniai bankų finansiniai šaltiniai. Jie sudaro beveik 70 proc. visuose komercinių bankų įsipareigojimuose. Didėjančios indėlių apimtys bankuose lengvina kreditavimo problemų sprendimą, taip pat įtakoja ekonomikos augimą. Tiesa, koreliaciniai tyrimai neparodo priežasties ir pasekmės santykio. Logiškai maštant, šiuo atveju aukštas koreliacijos koeficientas galėjo būti gautas dėl to, kad indėlių apimtys bankuose taip pat priklauso nuo ekonomikos būklės. Bet kuriuo atveju, žinant vieno iš šių rodiklių dinamiką, su didele tikimybe galima prognozuoti ir antrojo rodiklio reikšmes.

Bankuose vyksta kartotinis indėlių kūrimas, t.y. pradinis indėlių prieaugis sužadina seriją naujų indėlių. Tai skatina dvi svarbios priežastys: pirma, nė viena kredito įstaiga nelaiko 100 proc. rezervų nuo įneštų indėlių ir, antra, kai viena įstaiga praranda atitinkamą rezervų sumą, suteikdama paskolą, pirkdama vertybinius popierius ar kitokiu būdu, kita įstaiga padidina savo rezervus. Taigi, pinigų masės prieaugis (pasiūlos didėjimas) sąlygojamas kiekvieno papildomo piniginio vieneto patekimu į bankų sistemą.

Per 1997 – 2005 metų laikotarpį indėliai bankuose išaugo daugiau, kaip keturis kartus ir 2005 m. pabaigoje sudarė 25 mlrd. Lt. Indėlių santykis su BVP per minėtą laikotarpį išaugo nuo 15 proc. iki 39 procentų.

Į stipriausiai veikiančių BVP tendencijas veiksnių grupę pateko ir įmonių išiskolinimo bankams lygio rodiklis. Analizė parodė, kad įmonių išorinio finansavimo dalies nuosavybėje didėjimas turi teigiamą įtaką ekonomikos plėtrai. Tiesa ir šiuo atveju, remiantis koreliacijos analize, priežasties ir pasekmės santykis lieka nenustatytas.

Paskolos turėtų tapti įmonėms vienu iš priimtinausių veiklos finansavimo šaltinių, kadangi:

- 1) tai lengviausiai prieinamas finansavimo šaltinis,
- 2) patrauklūs skolinimosi kaštai,
- 3) ekonomikai augant, papildoma grąža nusveria skolinimosi rizikas. Nors ir paskolų įmonėms

apimtys auga, tačiau tai toli gražu negalime pasakyti, kad tai pagrindinis verslo finansavimo šaltinis Lietuvoje. Apie 69 proc. apklaustų ekspertų mano, kad įmonių skolinimosi lygis Lietuvoje per žemas, nepaisant jo stabilaus augimo nuo 1998 metų. Intensyviausiai skolinasi smulkios įmonės, kurių kapitalas sudaro iki 3,5 mln. Lt. Ekspertų nuomone, smulkios įmonės jau priartėjo prie skolinimosi galimybių ribos. Tuo tarpu kitų įmonių skolinimosi potencialas išlieka didelis. Vidutinių ir stambių įmonių skolinimosi lygis tris kartus mažesnis negu smulkių įmonių. Per 1997 – 2004 metų laikotarpį Lietuvos įmonių įsiskolinimo lygis išaugo nuo 12 proc. iki beveik 23 procentų.

Į šiek tiek silpniau įtakojančių ekonomikos augimą rodiklių grupę pateko užsienio kapitalo dalies bankų akciniame kapitale rodiklis. Nepaisant to, kad siekiant nustatyti užsienio kapitalo poveikį tiek bankininkystės sektoriaus plėtrai, tiek ekonomikos augimui teoriniame lygmenyje labai dažnai susiduriama su prieštaravimais, tyrimas parodė minėtojo rodiklio augimo teigiamą poveikį ekonomikos plėtrai. Tiesioginis koreliacinis ryšys tarp bendrojo vidaus produkto dinamikos ir užsienio kapitalo dalies bankų akciniame kapitale kitimo paaiškinamas užsienio kapitalo teigiama įtaka, užtikrinant bankininkystės sektoriaus stabilumą, platesnėmis finansinių išteklių pritraukimo galimybėmis ir palankesnėmis jų sąlygomis, kredito rizikos mažinimu, konkurencijos didinimu, naujų bankinių produktų ir paslaugų spektro plėtimu, užsienio patirties perdavimu.

Paskolų ir indėlių palūkanų normų kitimas ir BVP dinamika susieta atvirkštine priklausomybe.

Mažėjant paskolų palūkanų normai, atsiranda didesnės galimybės skolinimuisi, verslo finansavimui, naujų projektų įgyvendinimui ir investicijoms, o tai skatina paklausos didėjimą ir tuo pačiu ekonomikos augimą. Per 1997 – 2004 metų laikotarpį paskolų palūkanų normos sumažėjo nuo 11,9 proc. iki 5,6 procento. Didėjant paskolų palūkanų normai, skolinimasis tampa mažiau patrauklus, be to didelės palūkanų normos trukdo verslui uždirbti pelno, pakankamo padengti didelę skolinto kapitalo kainą [16]. Taigi, didėjant paskolų palūkanų normai, skolinimasis gali tapti nenaudinga įmonėms, nes iškyla pavojus, kad skolinimosi kaina taps didesne už įmonių rentabilumą.

Indėlių palūkanų normų mažėjimas bankuose mažina susidomėjimą investicijomis į bankininkystės sektorių. Ieškoma patrauklesnių laisvų pinigų investavimo būdų, o tai skatina ekonominį aktyvumą bei sudaro sąlygas verslo plėtrai. Be to, iš kitos pusės, finansinių išteklių kainos sumažėjimas sudaro sąlygas palankesniai kreditavimui. Tai patvirtino ir analizės metu nustatytas stiprus tiesioginis koreliacinis ryšys tarp paskolų ir indėlių palūkanų normų ($r = 0,96$). Per 1997 – 2004 metų laikotarpį indėlių palūkanų normos bankuose 6 proc. iki 1,5 procento.

Ir atvirkščiai, padidėjus indėlių palūkanų normai, išauga susidomėjimas investavimu į bankininkystės sektorių, sumažėja ekonominis aktyvumas, kadangi daugiau investuotojų renkasi saugiai padėti pinigus į banką, o ne rizikuoti investuojant juos į kitas ekonomikos sritis.

Tyrimo tikslas buvo siejamas ne tik su kiekvieno pasirinkto nepriklausomo veiksnio įtakos Y-ui nustatymu, tačiau su išaiškinimu pasirinktų rodiklių kombinacijos, kuri geriausiai atspindėtų priklausomojo veiksnio Y (bendrojo vidaus produkto) dinamiką. Taigi, apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad bendrojo vidaus produkto kitimą, geriausiai paaiškina ir labiausiai įtakoja indėlių bankuose, užsienio kapitalo bankininkystės sektoriuje, įmonių įsiskolinimo lygio ir indėlių palūkanų normų dinamika.

Šioje dalyje atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, kad statistiškai įmanoma sudaryti modelius, aprašančius ekonomikos kitimo tendencijas šalyje. Atlikus tyrimą, nustatytas bankininkystės sektoriaus rodiklių poveikis bendrojo vidaus produkto dinamikai, tačiau galimybės kurti daugiakriterinius modelius pagal atskiras ekonomikos veiklos rūšis neribotos.

4.3. LIETUVOS KREDITO ĮSTAIGŲ SEKTORIAUS KOMPLEKSNIS VERTINIMAS

4.3.1. Bankininkystės sektoriaus kompleksinis vertinimas

Bankininkystės sektoriaus vystymasis šalies ekonomikoje apibūdinamas įvairiais rodikliais. Vienu šalių rodiklių reikšmės yra aukštesnės arba didesnės, kitų – žemesnės arba mažesnės. Pagal vienokius rodiklius atskiros šalys užima pirmaujančias pozicijas, pagal kitokius – atitolsta nuo šalių lyderių. Tokioje prieštaringoje situacijoje tampa problematiška atsakyti į klausimą, kuriose šalyse bankininkystės sektoriaus išsivystymo lygis aukštas, kuriose – vidutinis ir kokios šalys pasižymi menkai išvystytu bankininkystės sektoriumi. Su sunkumais susiduriama ir siekiant kiekybiškai įvertinti ir išmatuoti bankininkystės sektoriaus išsivystymo lygio skirtumus tarp atskirų Europos Sąjungos šalių.

Susidariusią problemą padeda išspręsti daugiakriterinės vertinimo sistemos – hierarchinio metodo – taikymas. Įvertinusi dažniausiai naudojamus atskirose šalyse bankininkystės sektoriaus apimtis ekonomikoje apibūdinančius rodiklius, jų teikiamus privalumus bei trūkumus, atsižvelgusi į atskirų institucijų bei mokslininkų atliktus tyrimus, taip pat pasinaudojusi šiame darbe atlikta analize, autorė sudarė daugiakriterinį modelį Lietuvos bankininkystės sektoriaus apimties (išsivystymo lygio) ekonomikoje nustatyti.

Daugiakriterinis modelis apjungia dviejų dydžių sandaugas. Pirmasis dydis – tai nagrinėjamo veiksnio svoris, antrasis – šį veiksnių išreiškiančio rodiklio reikšmė. Svoriumi nustatyti buvo naudojami ekspertiniai vertinimai. Šiame modelyje autorė svorius tarp veiksnių paskirstė vieneto dalimis, t.y. pritaikė tiesioginį vertinimo būdą. Atsižvelgusi į darbe atliktus tyrimų rezultatus, taip pat įvertinusi kai kurių bankininkystės ekspertų nuomones, modeliui sudaryti autorė atrinko bankininkystės sektoriaus apimties (plėtrą) ekonomikoje labiausiai charakterizuojančius rodiklius ir įvertino jų reikšmingumą (24 lentelė).

24 lentelė. Bankininkystės sektoriaus rodikliai

Rodikliai	Svorio koeficientai
Paskolos / BVP	0,20
Indėliai / BVP	0,35
Turtas / BVP	0,25
Paskolos iš užsienio finansų institucijų / turtas	0,10
Įsipareigojimai / akcininkų nuosavybė	0,10
Iš viso	1,0

Šaltinis: autorės ir ekspertų vertinimai

Bankininkystės sektoriaus apimtinių rodiklių – paskolų, indėlių ir turto – santykis su BVP apibūdina bankininkystės sektoriaus plėtrą šalies ekonomikoje. Paskolų iš užsienio finansų institucijų ir turto santykis apibūdina bankininkystės sektoriaus plėtrą tarptautiniu mastu. Taip pat, kaip parodė ankstesni tyrimai, šis rodiklis turi didelę reikšmę bankininkystės plėtrai Lietuvoje.

Įsipareigojimų ir akcininkų nuosavybės santykis apibūdina bankininkystės sektoriaus plėtros galimybes. Patirtis rodo, kad šalyse, kurios pasižymi gerai išvystytu bankininkystės sektoriumi, minėtasis santykis paprastai svyruoja nuo 7 iki 11 kartų. Mažesnis santykis rodo neišnaudotas bankų veiklos plėtros galimybes.

Lietuvos bankininkystės sektoriaus apimties (plėtros) ekonomikoje rodiklis (Y) skaičiuojamas:

$$Y = 0,20 * (\text{paskolos} / \text{BVP}) + 0,35 * (\text{indėliai} / \text{BVP}) + 0,25 * (\text{turtas} / \text{BVP}) + 0,10 * (\text{paskolos iš užsienio} / \text{turtas}) + 0,10 * (\text{įsipareigojimai} / \text{akcininkų nuosavybė}) \quad (3)$$

Remiantis daugiakriteriniu modeliu, buvo paskaičiuoti ir Europos Sąjungos šalių naujokių bei senbuvių kompleksiniai rodikliai (25 lentelė).

25 lentelė. Bankininkystės sektoriaus išsivystymo lygio įvertinimas

ES šalys	Kompleksinis rodiklis
Lietuva	32
ES šalys senbuvės	154
ES šalys naujokės	43

šaltinis: autorės vertinimai

Bankininkystės sektoriaus kompleksinį rodiklį palyginus su ankstesnių metų rodikliais, nustatyta, kad per 1997 – 2004 m. laikotarpį Lietuvos bankininkystės sektoriaus rodiklio reikšmė išaugo nuo 15 iki 32, t.y. bankininkystės sektorius apimtys Lietuvos ekonomikoje per minėtą laikotarpį išaugo daugiau kaip du kartus.

4.3.2. Kredito unijų sektoriaus kompleksinis vertinimas

Siekdami kiekybiškai įvertinti Lietuvos kredito unijų sektoriaus vietą ES kontekste, sudarysime kompleksinį vertinimo modelį. Kompleksiniam modeliui naudosime kredito unijų skvarbą ekonomikoje apibūdinančius rodiklius (26 lentelė).

26 lentelė. Kredito unijų skvarbos rodikliai

Rodikliai	Svorio koeficientai
Užimama turto rinkos dalis	0,30
Kredito unijų skaičius visame kredito įstaigų skaičiuje	0,15
Kredito unijų narių skaičius, tenkantis 1000-čiai gyventojų	0,25
Turtas, tenkantis vienam gyventojui	0,30
Iš viso	1,0

šaltinis: autorės ir ekspertų vertinimai

Kredito unijų sektoriaus kompleksinis rodiklis (Y) paskaičiuojamas:

$$Y = 0,30 * (\text{kredito unijų turtas} / \text{kredito įstaigų aktyvai}) + 0,15 * (\text{kredito unijų skaičius} / \text{kredito įstaigų skaičius}) + 0,25 * (\text{kredito unijų nariai} * 1000 / \text{gyventojų skaičius}) + 0,30 * (\text{kredito unijų turtas} / \text{gyventojų skaičius}) \quad (4)$$

Remdamiesi sudarytu kompleksiniu vertinimo modeliu, įvertinsime Lietuvos kredito unijų vietą ES kontekste (27 lentelė).

27 lentelė. Kredito unijų sektoriaus vertinimo kompleksinis rodiklis

Šalis	Kompleksinis rodiklis
Austrija	12 143
Nyderlandai	4 691
Prancūzija	3 414
Vokietija	1 934
Liuksemburgas	1 649
Italija	1 517
Suomija	1 387
Airija	699
Ispanija	241
Portugalija	177
Švedija	103
Belgija	95
Danija	53
Graikija	12
Lietuva	7
Didžioji Britanija	0

šaltinis: autorės vertinimai

Pagal kredito unijų kompleksinį rodiklį Europos Sąjungos šalis senbuves galime suskirstyti į tris grupes. Pirmajai grupei priklauso valstybės, kurios pasižymi aukštu kredito unijų kompleksiniu rodikliu – tai Austrija, Nyderlandai, Prancūzija, Vokietija, Liuksemburgas, Italija, Suomija. Antrajai grupei priklauso šalys, kurioms būdingas vidutinis kredito unijų paplitimas – tai Airija, Ispanija, Portugalija, Švedija. Trečiajai grupei priskiriamos Europos Sąjungos valstybės, kuriose kredito unijų sektoriaus vaidmuo menkas – tai Belgija, Danija, Graikija, Lietuva ir Didžioji Britanija.

Informacijos stoka neleidžia paskaičiuoti kitų Europos Sąjungos šalių naujokių kompleksinių rodiklių, tačiau pagal trečioje darbo dalyje atliktą analizę tikėtina, kad Lietuvos kredito unijų sektorius geriau išvystytas negu Latvijos ir Estijos, o pagal kai kuriuos atskirus rodiklius (paskolų ir indėlių augimo tempus) lenkia ir Lenkijos kredito unijų sektorių. Tačiau vertinant kompleksiskai, Lietuvos kredito unijų sektorius atsilieka nuo Lenkijos. Atsižvelgus į daugelio ekspertų nuomonę, kad Lenkijos kredito unijų sektorius geriausiai išvystytas tarp ES šalių naujokių, su nemaža tikimybe galime daryti išvadą, kad Europos Sąjungos šalių naujokių grupėje Lietuva pagal kredito unijų sektoriaus kompleksinį rodiklį būtų sąrašo pradžioje.

GALUTINĖS IŠVADOS

1. Remiantis empiriniais ir teoriniais tyrimais, atlikta finansinio tarpininkavimo sektoriaus ir ekonomikos augimo priklausomybės teorijų analizė duoda pagrindą teigti, kad egzistuoja glaudus ryšys tarp finansinio tarpininkavimo sektoriaus plėtros ir ekonomikos augimo, tačiau priežastinio ryšio nustatymas lieka atviru diskusijoms klausimu. Finansinio tarpininkavimo sektoriaus ir ekonomikos augimo stiprus tiesioginis ryšys paaiškinamas tuo, kad finansinio tarpininkavimo apimtys šalies ekonomikoje taip pat priklauso nuo ekonomikos būklės. Bet kuriuo atveju, žinant vieno iš šių veiksnių dinamiką, su didele tikimybe galima prognozuoti ir antrojo veiksnio reikšmes.
2. Išnagrinėti bankininkystės sektoriaus plėtrą ekonomikoje charakterizuojantys rodikliai. Išskirtos pagrindinės šių rodiklių grupės: *bankininkystės sektoriaus apimtis ekonomikoje apibūdinantys rodikliai, veiklos apimtis parodantys rodikliai, finansinės skvarbos ir efektyvumo rodikliai*, kurie naudojami, atliekant Lietuvos bankininkystės sektoriaus lyginamąją analizę Europos Sąjungos kontekste, sudarant ekonomikos augimo priklausomybės nuo bankininkystės sektoriaus veiksnių modelį bei atliekant kredito įstaigų kompleksinį vertinimą.
3. Atlikus pagal išsivystymo lygį skirtingų Europos Sąjungos šalių socialinių – ekonominių rodiklių kiekybinę analizę, sudaryta rodiklių kombinacija, kuri geriausiai paaiškina paskolų skvarbos rodiklio (paskolų ir BVP santykio) dinamiką. Nustatyta, kad 82 proc. paskolų skvarbos variacijos lemia BVP, tenkantis vienam gyventojui ir pastatytų butų skaičius 1000 - čiu gyventojų per metus. Tikėtina, kad augant pragyvenimo lygiui ir didėjant apsirūpinimo būstu galimybėmis, 2010 m. pabaigoje paskolų skvarbos rodiklis Lietuvoje pagal pesimistinę prognozę sudarys apie 55 proc., pagal optimistinę prognozę – apie 70 procentų.
4. Atlikus Europos Sąjungos šalių naujokių finansų sektorių analizę, išskirti šalims naujokėms charakteringi bruožai: *žemas kapitalo rinkų išsivystymo lygis, neišnaudotas kredito įstaigų plėtros potencialas, užsienio kapitalo dominavimas bankininkystės sektoriuje*. Tikėtina, kad du paskutiniai bruožai paspartins šalių naujokių bankininkystės sektoriaus santykinio atsilikimo nuo senbuvų sumažėjimą.
5. Atlikta analizė parodė, kad Lietuvos kredito unijų ir bankų skaičiaus santykis rinkoje panašus į Europos Sąjungos šalių senbuvų atitinkamą rodiklį. Tikėtina, kad Lietuvos kredito įstaigų sektoriaus atsilikimas nuo Europos Sąjungos šalių senbuvų yra sąlygojamas nepakankamų jų veiklos apimčių.
6. Atlikus kredito unijų skaičiaus priklausomybės nuo socialinių – ekonominių veiksnių tyrimą, nustatyta veiksnių kombinacija, kuri labiausiai įtakojo Lietuvos kredito unijų skaičiaus

dinamiką. Apie 96 proc. kredito unijų skaičiaus variacijos paaiškina vidutinio darbo užmokesčio (neto) tendencijos Lietuvos ūkyje, BVP, tenkančio vienam gyventojui, rodiklis ir užsienio kapitalo dalies bankų akciniame kapitale dinamika. Šiuo tyrimu buvo kiekybiškai pagrįsta, kad kredito unijų skaičiaus didėjimui tiesioginį poveikį turėjo bankininkystės sektoriaus privatizavimas.

7. Nustatyta, kad kredito įstaigų (bankų ir kredito unijų) skaičiaus pasiskirstymą pagal apskritis sąlygojo apskrities teritorijos dydis ir gyventojų tankumas joje. Tyrimas parodė, kad atskirų apskričių socialiniai – ekonominiai veiksniai nėra reikšmingi dėl silpno koreliacinio ryšio su priklausomu kintamuoju – kredito įstaigų skaičiumi. Galima daryti prielaidą, kad tai galėjo sąlygoti neefektyvią kai kurių bankų skyrių veiklą ir jų uždarymą.
8. Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad pasireiškia tiesioginė priklausomybė tarp socialinių – ekonominių rodiklių ir kredito įstaigų skvarbos rodiklių, tačiau socialinių – ekonominių veiksnių įtaka bankų skyrių ir kredito unijų skvarbos rodikliams skirtinga. Gerėjantys apskričių socialiniai – ekonominiai veiksniai su didele tikimybe leidžia prognozuoti bankų skyrių skvarbos rodiklių didėjimą (ryšio stiprumas sudaro 0,81), tačiau kredito unijų skvarbos rodiklių numatymas tampa miglotu (ryšio stiprumas sudaro 0,27). Tai rodo, kad augant ekonomikai, daugiau naudojamosi bankų teikiamomis paslaugomis negu kredito unijų.
9. Atlikus SWOT analizę nustatyta, kad pagrindinės grėsmės kredito unijų sektoriui kyla dėl galimos bankų konkurencijos, spartaus technologijų vystymosi, sparčiai augančių rinkos poreikių bei alternatyvaus kredito unijų tinklo formavimosi. Pagrindinės kredito unijų silpnosios pusės – nepakankama rinkodaros politika, nepakankamas paslaugų spektras, finansinių išteklių ribotumas, visuomenės pasitikėjimo kredito unijomis stoka.
10. Nustatyta, kad pagrindinės kredito unijų stipriosios pusės siejamos su kredito unijų judėjimo centralizavimu, kooperacija, aiškiai apibrėžta rinkos dalimi ir segmentu bei Lietuvos Centrinės kredito unijos tapimu Europos kooperatinių bankų asociacijos nare.
11. Atlikta analizė leidžia prognozuoti, kad Lietuvos kredito unijų sektoriaus vystymasis toliau vyks pagal tokį modelį:
 - a) stipriose ir organizuotose bendruomenėse, turinčiose iniciatyvius lyderius, daugiau steigsis naujų kredito unijų. Tokiu būdu bus užtikrinamas naujos kredito unijos augimas;
 - b) silpnose ir neorganizuotose bendruomenėse, neturinčiose iniciatorių, tikslingiau steigti jau veikiančios kredito unijos kasą. Tokiu būdu bus išvengiama silpnų kredito unijų atsiradimo ir užtikrinamas kredito unijų veiklos stabilumas.

12. Atlikus tyrimą nustatyta, kad 93 proc. Lietuvos kreditavimo rinkos plėtros dinamikos paaiškina indėlių apimčių ekonomikoje augimas bei bankų įsipareigojimų užsienio finansų institucijoms didėjimas.
13. Suformuota bankininkystės sektoriaus rodiklių kombinacija, kuri labiausiai įtakoja ir geriausiai paaiškina bendrojo vidaus produkto dinamiką. Nustatyta, kad rodiklių kombinacija, kurią sudaro indėliai bankuose, įmonių įsiskolinimo lygis, užsienio kapitalo dalis bankų akciniame kapitale bei indėlių palūkanų normos, paaiškina 98 proc. bendrojo vidaus produkto variacijos.
14. Pritaikius hierarchinį metodą, pagal autorės sudarytą modelį atliktas bankininkystės sektoriaus ir kredito unijų kompleksinio rodiklio paskaičiavimas Europos Sąjungos aspektu. Nustatyta, kad Lietuvos bankininkystės sektoriaus kompleksinio rodiklio reikšmė sudaro 32, Europos Sąjungos šalyse naujokėse ji vidutiniškai sudaro 43, Europos Sąjungos šalyse senbuvėse – 154. Tyrimas patvirtino, kad Lietuva priklauso šalių grupei su menkai išvystytu kredito unijų sektoriumi.

1. Aleknevičienė V. Ilgalaikių investicijų finansavimo šaltiniai ir jų kainos nustatymo metodiniai aspektai. *Ekonomika ir vadyba: Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga*, 2000, p. 15 – 28.
2. Arimavičiūtė M. *Strategijos formavimo modeliai*. Vilnius: Technika, 1999, 98 p.
3. Buckiūnienė O. *Finansai*. Vilniaus kolegija Vilnius, 2002, 82 p.
4. Buračas A. *Bankininkystės ir komercijos terminų žodynas (kompiuterinis failas WinLED4)*, 1999.
5. Buškevičiūtė E., Mačerinskienė I. *Finansų analizė*. Kaunas: Technologija, 1998, 246 p.
6. Buškevičiūtė E., Mačerinskienė I. *Finansų analizė*. Kaunas: Technologija, 1999, 379 p.
7. Čekanavičius V., Murauskas G. *Statistika I ir jos taikymai*. Vilnius: TEV, 2000, 240 p.
8. Čekanavičius V., Murauskas G. *Statistika II ir jos taikymai*. Vilnius: TEV, 2002, 272 p.
9. Čiapas L. *Financial Intermediation in Lithuania*. *Baltic Review*, Vol. 19, No. 4, 2000, p. 15 – 23.
10. *Estijos bankų sektoriaus veikla*. Asociacija Lietuvos kredito unijos, 2003, 16 p.
11. *Finansų sektoriaus plėtros strategija iki 2015 metų*. Asociacija Lietuvos kredito unijos. Vilnius, 2002, 21 p.
12. Ivaškevičius, Sakalas A. *Bankų vadyba*. Kaunas: Technologija, 1997, 239 p.
13. Jasevičienė F., Ginotienė R., Stankevičienė V. *Bankų rizikos: sisteminis požiūris*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 2000, 75 p.
14. Jasienė M. *Palūkanų normos rizikos valdymas*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 1998, 60 p.
15. Jurgutis V. *Raštai. Pinigai / Red. kol.: Z. Jasinskas ir kt. V.: Mintis*, 1996, 385 p.
16. *Ketvirtiniai biuleteniai*. Vilnius: Lietuvos bankas, 1998 – 2004 m. www.lb.lt/leidiniai/index.htm
17. *Kooperatinių bankų veikla Airijoje*. Asociacija Lietuvos kredito unijos, 2003, 38 p.
18. *Kredito unijų žinios Nr. 24 – 38*. Asociacija Lietuvos kredito unijos, 2002 – 2005.
19. Kropas S., Katkus V., *Banko tarptautinės operacijos*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 1997, 177 p.
20. Kropas S., Vengraitis D., Šidlauskas G. ir kiti. *Banko finansų valdymas*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 1998, 175 p.
21. Kubilius J. *Tikimybių teorija ir matematinė statistika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996, 439 p.
22. Kuzmickas D. *Bankinės finansinės institucijos ir investiciniai fondai. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai Nr. 9*. Kaunas: VDU leidykla, 1999, p. 9 – 17.
23. *Latvijos bankų sektoriaus veikla*. Asociacija Lietuvos kredito unijos, 2003, 39 p.
24. Levišauskaitė K., Kaupelytė D. *Regional development and perspectives of credit unions in Lithuania*. Seminaro, vykusio Kaune 2004 m. vasario 13 d., medžiaga, p. 3 – 18.
25. *Lietuvos banko 1998 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos bankas, 1999, www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita1999.pdf.
26. *Lietuvos banko 1999 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos bankas, 2000, www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita2000.pdf.
27. *Lietuvos banko 2000 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos bankas, 2001, www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita2001.pdf.
28. *Lietuvos banko 2001 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos bankas, 2002, www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita2002.pdf.
29. *Lietuvos banko 2002 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos bankas, 2003, www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita2003.pdf.
30. *Lietuvos banko 2003 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos bankas, 2004, www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita2004.pdf.
31. *Lietuvos banko 2004 metų ataskaita*. Vilnius: Lietuvos bankas, 2005, www.lb.lt/lt/leidiniai/ataskaitos/ataskaita2004.pdf.

32. Lietuvos bankų statistikos metraštis. Vilnius: Lietuvos bankas, 2005, 56 p.
33. Lietuvos ekonomikos apžvalga Nr. 1 – 4. AB bankas NORD / LB Lietuva, www.nordlb.lt/lt/about/review/.
34. Lietuvos makroekonomikos apžvalga Nr. 8 – 21. Vilniaus bankas, 2002 – 2005, www.seb.lt/lt/wcp/.
35. Lietuvos statistikos metraštis. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas, 2004, 650 p.
36. Lietuvos Respublikos centrinės kredito unijos įstatymas. 2000 m. gegužės 18 d., Nr. VIII – 1682, Valstybės žinios Nr.45, Vilnius.
37. Lietuvos Respublikos kredito unijų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2000 gegužės 18 d., Nr. VIII – 1683, Valstybės žinios. Nr. 45 – 1289, Vilnius.
38. Mackevičius J., Poškaitė D. Finansinė analizė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 631 p.
39. Mačerinskienė I., Ivaškevičiūtė L., Sabaitė G. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros galimybės ir jų problemos // Socialiniai mokslai Nr. 2 (34), 2002, p. 35 – 46.
40. Martinaitytė E. ir kiti. Lietuvos ūkio plėtros strategija iki 2015 metų (finansinis sektorius). LR Ūkio ministerija, Lietuvos MA, 2003, p. 7 – 34.
41. Mayer T., Duesenberry J.S. Aliber R.Z. Pinigai, bankai ir ekonomika. Vilnius: Alma Litera, 1995, 639 p.
42. Masiulis D. Banko finansinės ataskaitos. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 1997, 73 p.
43. Mavrenko T., Challenges of Credit Union Marketing in Latvia. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Kaunas: VDU Nr. 20, 2001, p. 32 – 53.
44. Mėnesiniai biuleteniai. Vilnius: Lietuvos bankas, 1998-2004, www.lb.lt/leidiniai/index.htm.
45. Pabedinskaitė A. Koreliacinė regresinė analizė. Vilnius: Technika, 2005, 102 p.
46. Pečiulis S. Šiaudinis S. Įvadas į vertybinių popierių rinką. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 1998, 142 p.
47. Pinigų studijos. Vilnius: Lietuvos bankas, 1998-2005, www.lb.lt/leidiniai/index.htm.
48. Pranešimas apie bankų sistemos būklę 2003 metais. Asociacija LKU, 2004, 28 p.
49. Račkauskas A. Ekonometrijos įvadas. Vilnius, 2003, www.mif.vu.lt/katedros/eka/EK-apz.pdf.
50. Rinkos ekonomika ir valstybinis reguliavimas/redakcija prof. Glavecko K. Vilnius: Balticon, 1991, 460 p.
51. Rutkauskas A. V. Finansinės rinkos ir institucijos. Vilnius: Technika, 1998, 420 p.
52. Rutkauskas A. V. Pelno inžinerija. Kaunas: Technologija, 1999, 252 p.
53. Rutkauskas A. V. Finansų ir komercijos kiekybiniai modeliai. Vilnius: Technika, 2000, 504 p.
54. Sakalauskas V. Statistika su Statistika. Vilnius: Margi raštai, 1998, 227 p.
55. Senkus A. Aktyvų ir pasyvų valdymas. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, 1997, 99 p.
56. Snieška V. ir kt. Makroekonomika. Kaunas: Technologija, 2001, 615 p.
57. Vaškelaitis V. Piniginiai atsiskaitymai: teorija ir praktika. Vilnius: Eugrimas, 2001, 433 p.
58. Active Bank Risk Management. Enhancing investment and credit portfolio performance. The Globecon Group, Ltd, 1995, 256 p.
59. Affifi A., Clark V.A. Computer-Aided Multivariate Analysis. 3 rd ed, London: Chapman and Hall, 1996, 423 p.
60. Allen L., Rai A. Operational Efficiency in Banking: an International Comparison. Journal of Banking and Finance, Vol. 20, 1996, p. 655 – 672.
61. Anderson, R.W., Chantal, K. Transition Banking: Financial Development of Central and Eastern Europe. Working paper. Clarendon Press, Oxford, 1998, 316 p.
62. Banking and Finance in Europe. Fourth ed., KPMG, 1999, 475 p.
63. Bank of Estonia. Financial statistics 1995-2004. <http://eestipank.info>.
64. Banking Supervision. The Bank of Estonia, Report 2000, 38 p.
65. Barro, R.J.; Becker, G.S. Fertility choice in a model of economic growth. Econometrica No. 2, Vol. 57, 1989, 298 p.

66. Becker W.E., Harnett D.L., Business and Economics Statistics with computer Application. Addison – Wesley Publishing Company, 1987, 471 p.
67. Berenson M.L., Levine D.M. Basic Business Statistics: Concepts and Applications, 7 th ed. Prentice Hall, 1999, 1114 p.
68. Berger A.N., DeYoung R., Genay H. Globalization of financial institutions: evidence from cross – border banking performance. Brookings-Rochester Economic Series, Vol.3, 2000, p. 21 – 30.
69. Bernanke B.S. Credit in the Macroeconomy. Federal Bank of New York Quarterly Review, 1993, p. 50 – 70.
70. Bessis J. Risk Management in Banking, 2 ed., John Wiley & Sons, 2001, 781 p.
71. Bhattacharya S., Boot A.W., Thakor A.V. The Economics of Bank Regulation. Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 30, November 1998, p. 745 – 770.
72. Bodie, Z.; Kane, A.; Marcus, A. J. Essentials of Investments. Boston, 1992, 639 p.
73. Borish M., Ding W., Noel M. The evolution of banking supervision in Central Europe. The Financial Regulator Vol. 2, No. 5. London: Central Banking Publications Limited, September 2000, p. 33 – 45.
74. Brealey R. A., Mayers S.C. Principles of Corporate Finance, 7 th ed., International Edition: McGraw – Hill Inc., 2002, 448 p.
75. Capitalization, demutualizations and governance. International Cooperative Banks Association, Journal No. 11, 1999, p. 31 – 39.
76. Caprio G. and Honohan P. Finance for Growth: Policy Choices in a Volatile World. The World Bank, Washington DC, 2000, 64 p.
77. Changes in Financial Intermediation and possible systemic implications: are Banks still special? Papers for meetings of governors. Basle: Bank for international settlements, 1998, 61 p.
78. Chizzolini B., Ivaldi M. Branching and Competition in the European Banking Industry. 2002, [www. Idei.asso.fr/Commun/Articles/Ivaldi/cc2001-Vmi.pdf](http://www.Idei.asso.fr/Commun/Articles/Ivaldi/cc2001-Vmi.pdf).
79. Colomiris C., Gorton G. The origins of banking panics in financial markets. Chicago: University of Chicago Press, 1991, 375 p.
80. Cooperatives and Globalization. ICA Regional Assembly for Europe “Partnership to meet globalization” (material of the conference), 2002, 23 p.
81. Core principles for effective banking supervision. Basle Committee on banking Supervision, September 1997, 46 p.
82. Damodar N. Gudžarati. Basic Econometrics. United States Military Academy, West point, 1995, 374 p.
83. Demirguc – Kunt A., Detragiache E. The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries. International Monetary Fund Staff Papers Vol.45, 1998, 3 p.
84. Dewatripont M., Tirole J. The Prudential Regulation of Banks. English language Edition. Massachusetts Institute of Technology, 1999, 331 p.
85. Dietsch M., Lozano-Vivas A. How the Environment Determines Banking Efficiency. Journal of Banking and Finance Vol. 24, 2000, p. 985 – 1004.
86. Dominique M. Gross. Financial intermediation: a contributing factor to economic growth and employment. Working paper. New York: International Labour Office, 2001, 40 p.
87. Don Wright and Wally Valentine. Business of Banking and Financial services. Great Britain: BPPC Wheatons Ltd, 1992, 325 p.
88. Dunning J.H. Multinational Enterprises and the Global Economy. Wokingham: Addison – Wesley Publishers, 1995, 687 p.
89. Encyclopedia of Banking and Finance/ ed. By Glenn G. Munn, F.L. Garcia, Charles J. Woelfel. Chicago: Probus Publishing Company, 1993, 1220 p.
90. Evans A.C., Richardson D.C. Polish Credit Union Development: Building a sustainable network in financial services to serve low-income masses. World Council of Credit Unions Research monograph series No 17, 1999, 32 p.

91. Everit B. S, Sabine Landau. Cluster Anglysis, 4 th ed., Oxford University Press Inc., 2001, 248 p.
92. Facts and Figures for German Cooperative Banks, Commodity and Service Cooperatives. German Cooperatives Publishing House, Wiesbaden, 2002, 59 p.
93. Financial Sector Development and Corvengence in Accession Countries: An Overview / ECB, Berlin, December, 2001. ECB Background Paper for Eurosystem Seminar with Accession Countries Central Banks, 179 p.
94. Fleming A., Chu L., Bakker M.R. Banking Crises in the Baltics. Finance and Development. Vol. 34. No 1. Washington: World Bank, 1997, p. 42 – 45.
95. Frank J. Fabozzi; Franco Modigliani. Capital markets: institutions and instruments. Prentice – Hall International, Inc. 1992, 726 p.
96. Frank J. Reilly; Keith C. Brown. Investment analysis and portfolio management, 7 th ed. The Dryden press, 2003, 1090 p.
97. Freixas X., Rochet J. Microeconomics of Banking. Cambridge, London: MIT press, 1998, 523 p.
98. Fry M.J. Money, Interest and Banking in Economic Development. Second Edition. Baltimore MD: The Johns Hopkins University Press, 1995, 592 p.
99. Gaytan A., Ranciere R. Liquidity, financial intermediation and growth. New York: New York University, 2001, 51 p.
100. Goodhard C.A.E. Monetary Theory and Practice. Macmillan, 1994, 321 p.
101. Graham E.M.. Opening up the Banking Sector to Competition from Foreign-owned Banks: Issues and Strategies. Paper presented at the World Bank, IMF, and Brookings Institution 3 rd. Annual Financial Markets and Development Conference 19 – 21 April, 2001.
102. Greene W. H. Econometric Analysis, 5 th ed. Prentice – Hall, 2002, 1056 p.
103. Greenwood, Jeremy, and Jovanovic, B. Financial development, Growth and the Distribution of Income. Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, 1990, p. 1076 – 1107.
104. Gross D. Who needs Foreign banks. European Institute. Material of the conference on “Management EU Enlargement” in Stockholm, May 15 – 17, 2002.
105. Gruber E. Modern portfolio theory and investment analysis. John Wiley & Sons, Inc., 1995, 705 p.
106. Grubel, H. A Theory of Multinational Banking, Banca Nazionale del Lavoro, Quarterly Review 123, 1977, p. 349 – 363.
107. Hellwig M. Liquidity provision, banking and the allocation of interest rate risk. European Economy Review Vol.38. 1994, p. 1363 – 1389.
108. James C. Van Horne. Fundamentals of financial management, 8 th ed. Prentice – Hall International, Inc. 1992, 816 p.
109. Johnson H.J. Bank Valuation Handbook, 2 ed. Irwin Professional Publishing, 1995, 320 p.
110. Johnson R.A., Wichern D.W. Applied Multivariate Statistical Anglysis, 4 th ed. Prentice Hall, 1998, 799 p.
111. Jones G. Multinational and International Banking. International Library of Macroeconomic and Financial History. UK: Edgar Elgar Publishing Co., 1991, 701 p.
112. Jovanovic, B., Atje, Raymond. Stock Markets and Development. European Economic Review, Vol. 37, 1993, p. 632 – 640.
113. Keith Bain, Peter Howells. Financial markes and institutions, 4 th ed. Prentice Hall, 2004, 412 p.
114. Keller G., Warrack B. Statistics for management and economics: a system approach, 6 th ed. Duxbury Press, 2002, 912 p. Wadsworth, 1987, 228 p.
115. Kidwell D., Peterson R., Blackwell D. Financial Institutions, Markets and Money. Fort Worth: the Dryden Press, 1993, 703 p.
116. King R., and Levine R. Financial Indicators and Economic Growth in a Cross – Section of Countries. Washington, DC: World Bank, 1999, 63 p.
117. Koch T. W. Bank Management. Forth Worth: The Dryden Press, 1995, 478 p.

118. Lawrence J.A., Pasternack B.A. Quantitative methods for business. West Publishing Company, 1983, 821 p.
119. Levine, R. and Zervos, S. 1998. Stock Markets, Banks, and Economic Growth. American Economic Review Vol. 88, 1998, p. 537 – 558.
120. Lewis M.K., Davis K.T. Domestic and International Banking. Oxford: Philip Allan, 1987, 320 p.
121. Lumby S., Janes Ch. Investment appraisal and financial decisions, 6 th ed. London, Chapman and Hall, 1998, 720 p.
122. Manchester School of Management. Credit Unions: an International perspective, 2002, www.sm.umist.ac.uk/wp/Papers/wp9902.htm
123. Mathieson, D.J. and Roldos, J. The Role of Foreign Banks in Emerging Markets. Paper presented at the World Bank, IMF, and Brookings Institution Annual Financial Markets and Development Conference. New York, 2001, 15 p.
124. Meigas H. Estonian Banking: an Outline of its Dynamics. The Baltic Review, Vol.17, 1999, p. 33 – 34.
125. Michael R. Middleton. Data Analysis with Microsoft Excel. Duxbury Press at Wadsworth Publishing Company, 1997, 600 p.
126. Modigliani F., Miller M. The cost of capital, corporatration finance and the theory of investment. American Economic Review 48, 1958, p. 261 – 297.
127. Nowak A., The Polish Banking sector and the European Union Banking System. Association of Polish Credit Union, 2002, p. 75 – 97.
128. Osius M. E., Putnam B. H. Banking and Financial Risk Management. Economic Development Institute of the World Bank, 1992, 602 p.
129. Pastor J.M., Perez F. Efficiency Analysis in Banking Firms: an International Comparison. European Journal of Operational Research Vol. 98 (2), 1997, p. 49 – 58.
130. Pfaffenberger R.C., Patterson J.H. Statistical Methods for Business and Economics. Richard D.Irvin, Inc., 1987, 807 p.
131. Pflimflin E. Cooperative banks and demutualisation. IRU, 2001, 120 p.
132. Rajan Raghuram G., and Luigi Zingales. Financial Dependence and Growth. University of Chicago, 2000, 46 p.
133. Rochet J., Bensaïd B., Pages H. Toward a Theory of Optimal Banking Regulation. Mimeo. Institut d'industrielle, Toulouse and Banque de France. Paris, 1993, 601 p.
134. Ronald W. Anderson. Banking Sector Development in Central Europe and Eastern Europe. London, UK, 1 forum report of the Economic Policy Initiative, 1997, 15 p.
135. Roubini, Nouriel, and Sala-i- Martin X. Financial Repression and Economic Growth. Journal of Development Economics, Vol. 39, 1992, p. 5 – 30.
136. Rugman, A. M., Kamath, S. J. International Diversification and Multinational Banking in Recent Developments in International Banking and Finance. McGraw-Hill, London, 1987, 603 p.
137. Safeguarding the Banking system in an Environment of Financial Cycles/ ed. By Randall R., Federal Reserve of Boston, 1994, p. 3 – 14.
138. Saint – Paul, Gilles. Technological Choise, Financial markets and Economic Development. European Economic Review No. 2, 1999, p. 41 – 49.
139. Sabi, Manijeh. An Application of the Theory Direct Investment to Multinational Banking. Journal of International Business Studies. Fall 1998, p. 433 – 447.
140. Saunders A. Financial Institutions Management: a Modern Perspective, 2 nd ed. Burr Ridge: Irwin, 1996, 667 p.
141. Schadrack F., Korobow L. The basic elements of bank supervision. New York: Federal Reserve Bank of New York, 1994, 61 p.
142. Schardax F. And Reininger T. The Financial Sector in five Central and Eastern European Countries: an overview. Focus on Transition. 2001, 35 p.

143. Schwartz J. Smith C.W. Derivatives Handbook. Risk Management and Control, 1 st ed. Wiley, 688 p.
144. Sinkey J. F. Commercial Bank Financial Management. New York: Macmillan Publishing Company, 1992, 617 p.
145. Soler Ramos, Jose A. Financial Risk Management. A Practical Approach for Emerging Markets. Washington: Inter-American Development Bank, 2000, 607 p.
146. Stephen G. Cecchetti. The Future Financial Intermediation and regulation: an Overview. Data for the symposium "A new equilibrium in the credit business: the future of financial system – regulation in the twenty first century" on March 11 in New York. New York: FRB of New York, 2003, p. 42 – 59.
147. Stiglitz J.E. The Design of Financial Systems for the Newly Emerging Democracies in Eastern Europe. Cambridge: Basil Blackwell, 1992, 448 p.
148. Terrell, Henry S. The Role of Foreign Banks in Domestic Banking Markets. In Hang – Sheng Cheng, Ed., Lexington MA: d.c. Health and Co., 1984, p. 297 – 304.
149. Tiusanen T., Jumpponen J. The Baltic States in the 21 st Century. Western Investors in Estonia, Latvia and Lithuania. Studies in Industrial Engineering and Management No. 11, Lappeenranta University of Technology, 2000, p. 43 – 52.
150. Towards Sustainable Credit Union Development. Report of the national research, Liverpool John Moores University, the Association of British Credit Union, 2002, 114 p.
151. Transition Report 2005. European Bank for Reconstruction and Development, 208 p.
152. Van den Berg A. Cooperative banking in Europe. Amsterdam: Dutch Institute for banking, Insurance and Stockmarkets. January / February, 2001, 63 p.
153. Walter R., Smith C. High finance in the Euro – Zone. Great Britain. 2000, 256 p.
154. Weller, C.E. Financial Liberalization, Multinational Banks and Credit Supply: The Case of Poland. International Review of Applied Economics, Vol.14, No. 2, 2000, p. 193 – 211.
155. Weller, C.E. The Finance-Investment Link in a Transition Economy: Evidence for Poland from Panel Data. Center for European Integration Studies Working Paper, April 1999, 21 p.
156. William J. S. Business Statistics: Concepts and Applications. New York: Harper a. Row, 1978, 518 p.
157. Zsolt B., Ping W. The financial development and growth. New York : FRB, 1997, p. 46 – 62.

Autorės publikacijų sąrašas

158. Dudzevičiūtė G. Bankų veiklos valdymo koncepcijų analizė // Verslas: teorija ir praktika, IV tomas, Nr. 2, 2003, p. 90 – 93.
159. Dudzevičiūtė G. Financial intermediation: the main tendencies in the EU accession countries // Verslas: teorija ir praktika, V tomas, Nr. 2, 2004, p. 78 – 83.
160. Dudzevičiūtė G. Vertybinių popierių portfelio sudarymas ir vertinimas // Verslas: teorija ir praktika, V tomas, Nr. 3, 2004, p. 116 – 123.
161. Dudzevičiūtė G. Lietuvos bankų sektoriaus apžvalga: pagrindinės vystymosi tendencijos, kai kurie veiklos aspektai Europos Sąjungos kontekste // Verslas: teorija ir praktika, VI tomas, Nr.1, 2005, p. 37 – 43.
162. Rutkauskas A.V., Dudzevičiūtė G. Foreign capital and credit market development: the case of Lithuania // Journal of Business Economics and Management, Vol VI, No 4, 2005, p. 219 – 224.
163. Dudzevičiūtė G. Banko portfelio valdymo pagrindiniai principai // Verslas, vadyba ir studijos 2002 I tomas: mokslinės konferencijos, skirtos profesoriaus habilituoto daktaro Kazimiero Antanavičiaus (1937-1998) 65-osioms gimimo metinėms paminėti, įvykusios Vilniuje 2002 m. lapkričio 21-22 d., medžiaga. V: Technika, 2003, p. 148 – 153.
164. Dudzevičiūtė G. Foreign ownership's impact on the Lithuanian credit market // European prospects for the national economy. Konferencijos, įvykusios Varnoje birželio 9-10 d. 2005 m. medžiaga, p. 475 – 486.